

«Den reddende engelen»

Hvordan konstruerer søsken av rusmiddelavhengige sin identitet?

Vibeke Pettersen

VID vitenskapelige høgskole

Institutt for sosialt arbeid og familieterapi

Master i familieterapi og systemisk praksis

Klasse: Mafam 2017

Antall ord: 25789

Dato:28.05.2021

Sammendrag

Denne studien har undersøkt problemstillingen:

Hvordan konstruerer søsken av rusmiddelavhengige sin identitet?

Forskningsspørsmålene som lå til grunn for studien var:

- Hva har vært- /er utfordrende?
- Hvilke mestringsstrategier hadde-/har de?
- Hva bidro-/bidrar til å skape mening?

Studiens hensikt: Studiens hensikt er å bidra til økt kunnskap og forståelse av hvordan søsken av rusmiddelavhengige opplever sin søskenrelasjon, og hvordan det innvirker på deres identitetskonstruksjon. Søsken av rusmiddelavhengige fremstår som utforsket i norsk sammenheng, noe som viser at økt kunnskap er et behov. Studien vil kunne gi implikasjoner for praksisfeltet, og til videre forskningsområder.

Metode: For å undersøke hvordan søsken av rusmiddelavhengige konstruerer sin identitet, har en kvalitativ tilnærming med semistrukturerte dybde intervju blitt brukt. Dataene ble analysert og fortolket ved bruk av Malterud sin systematiske tekstkondensering (2012,2018).

Funn fra undersøkelsen: 4 hovedkategorier og 8 subgrupper. De 4 hovedfunnene er:

Hovedkategori 1: Ansvar og kontroll

Hovedkategori 2: Ivaretagelse av foreldre

Hovedkategori 3: Nærhet og avstand til rusmiddelavhengig bror/søster

Hovedkategori 4: Kunnskap og forståelse

Reflekterende oppsummering: Gjennom drøfting av funn synliggjøres det komplekse samspillet mellom informantene, deres søsken og foreldre. I møter med samfunnet bidrar disse på ulike måter til å innvirke på informantenes identitetskonstruksjon. Informantene forteller om at de på tross av mange utfordringer gjennom årene har skapt seg meningsfulle liv. Dette utfordrer «elendighetsdiskursen» som ofte følger familier og søsken i familier med rusmiddelavhengighet.

Emneord: sosialkonstruksjonisme, identitet, systemteori, rusmiddelavhengighet i familien, søskenrelasjonen, diskurs, habitus, resiliens, sence of coherence

Veileder for masteroppgaven: Siv Merete Myra, førsteamanuensis, Fakultet for sosialfag;

VID-vitenskapelige Høgskole-Oslo

Abstract

This study has explored the issue: How do siblings of substance abusers construct their identity?

The research questions in this study are:

- What has been-/is challenging?
- What kind of coping strategies did they have-/do they have?
- What contributed-/ contributes in creating meaning?

Purpose of the study: The purpose of this study is increased knowledge and understanding of how siblings of substance abusers experience their sibling relationship and how this influence on their identity construction. There seems to be little research on siblings of substance abusers in Norway. This elaborates that there is need for knowledge in this field. Findings in this study may give implications to the practical field and for further research.

Method: In order to explore how siblings of substance abusers construct their identity, the study employed a qualitative approach with semi-structured in-depth individual interviews. The data was analysed by using Malterud`s systematic text condensation (2012, 2018).

Findings from the survey: 4 major categories and 8 subgroups. The 4 major findings are:

Main category 1: Responsibility and control

Main category 2: Caring for their parents

Main category 3: Closeness and distance to his/her substance abusing sibling

Main category 4: Knowledge and understanding

Summary: Through discussion of findings the complex relationships between the informants, their siblings and their parents will become visible. In meetings with society this will in different ways influence on the informants identity construction. In spite of their stories with many challenges, the informants experiences is that they have created meaningful lives. This is a contradiction to the discourse of misery which often follow families and siblings in a substance abuse family.

Key words: Social constructionism, identity, system theory, discourse, sibling relationships, substance abuse in the family, habitus, resilience, sense of coherence

Supervisor for the master thesis: Siv Merete Myra, associate professor, Faculty of Social Sciences, VID specialized university– Oslo, Norway

Forord

Arbeidsprosessen med denne masteroppgaven har vært en lang reise som startet våren 2019. Det har vært en læringsprosess som har gitt meg økt innsikt, perspektiv og kunnskap om et tema som har fått lite oppmerksomhet i familieterapifeltet. Jeg håper derfor at leserne av oppgaven vil oppleve studien som relevant.

Først og fremst vil jeg takke informantene som med åpenhet, mot og styrke har delt noen av sine erfaringer. Jeg er sterkt berørt av alle historiene dere har fortalt. Uten dere ville denne oppgaven ikke sett dagens lys.

I arbeidet med masteroppgaven har jeg verdsatt gode støttespillere og inspiratorer. Spesielt vil jeg trekke frem, og rette en stor takk til veileder Siv Merete Myra på VID som med varm og sikker hånd har veiledet meg gjennom hele masterprosessen. Dine innspill har vært uvurderlige-bedre veileder kunne jeg ikke hatt!

Takk til medstudenter som har bidratt til samhold, gode refleksjoner og samtaler gjennom en studietid som i over et år har vært ekstra krevende grunnet pandemien. En ekstra takk til veiledningsgruppa; Trude, Katrine, Linda, Camilla og Kristi: for noen kunnskapsrike, varme, gode «folk» dere er: TAKK for gode diskusjoner, støtte, og heiarop! Det har vært helt vesentlig å ha hatt støtte fra noen «som har vært i samme «boble» og «båt».

Stor takk til kollega Siri-Mari Sletten som har vært interessert i «hva jeg holdt på med», og som har bistått i rekrutteringsprosessen.

Takk til mine søstre; Irene og Merete som i langt større grad enn jeg har vært klar over har bidratt til min identitetskonstruksjon: dere var-, og er mine hjerter den gang da, nå, og for alltid.

Til slutt en stor takk til kjære Andreas som har vært tålmodig og gitt støtte: hurra vi får mer tid sammen nå!

Oslo, mai, 2021

Vibeke Pettersen

Innholdsfortegnelse

1 Innledning.....	8
1.1 Bakgrunn for valg av tema og problemstilling.....	8
1.2 Min forforståelse	8
1.3 Problemstilling og forskningsspørsmål	9
1.4 Relevans for fagfelt, hensikt, og avgrensning.....	9
1.5 Retrospektiv- og nåtidsstudie.....	10
1.6 Oppgavens oppbygging.....	11
1.7 Søkord og litteratursøk.....	11
2 Teoretiske perspektiver og tidligere forskning.....	13
2.1 Sosialkonstruksjonisme	13
2.1.1 Sosialkonstruksjonisme og identitet.....	14
2.1.2 Narrativ tilnærming til identitet	15
2.1.3 Diskursens makt.....	15
2.2 Habitus og identitet	16
2.3 Systemteori	17
2.4 Familien som system.....	17
2.5 Søskenrelasjonen.....	18
2.6 Rusmiddelavhengighet i familien	20
2.6.1 Rusmiddelavhengighet, tabu og skam	21
2.6.2 Søsken til rusmiddelavhengige.....	21
2.7 Opplevelse av sammenheng: Sence of coherence (SOC).....	22
2.8 Resiliens.....	22
2.8.1 Resiliens og traumer	23
2.9 Tidligere forskning	23
2.10 Oppsummering	24
3 Metodekapittel	25
3.1 Innledning.....	25

3.2 Epistemologisk ståsted.....	25
3.3 Vitenskapsteoretisk ståsted-kvalitativ metode	25
3.4 Fenomenologi og hermeneutikk.....	26
3.4.1 Fenomenologi.....	26
3.4.2 Hermeneutikk.....	27
3.5 Refleksivitet	28
3.6 Kvalitativt forskningsintervju.....	29
3.6.1 Individuelle intervju som datainnsamlingsmetode; metodedesign	29
3.6.2 Innsamling av data	30
3.6.3 Planlegging og rekruttering av informanter	30
3.7 Gjennomføring av intervjuene-datainnsamling.....	31
3.8 Transkribering.....	32
3.8.1 Fra tekst til analyse	33
3.9 Systematisk tekstkondensering	33
3.9.1 Trinn 1: Oversikt-fra helhet til temaer	34
3.9.2 Trinn 2: Sortering fra temaer til koder	35
3.9.3 Trinn 3: Abstrahering: Fra koder til kondensat til mening	36
3.9.4 Trinn 4: Fra Kondensat til resultatkategori	37
3.10 Reliabilitet, validitet og generalisering.....	38
3.10.1 Reliabilitet	38
3.10.2 Validitet	39
3.10.3 Overførbarhet og generalisering	39
3.11 Etske aspekter og personvern	40
4 Presentasjon av hovedfunn	42
4.1 Ansvar og kontroll.....	43
4.1.1. For store sko, og frykten for å briste.....	44
4.1.2 Oppveksterfaringer som drivkraft til å hjelpe	44
4.2 Ivaretagelse av foreldre	46

4.2.1 Betingelsesløs kjærlighet.....	47
4.2.2. Usynlige og undertrykte behov	48
4.3 Nærhet og avstand til rusavhengig bror/søster	49
4.3.1 Bekymring, og frykt.....	50
4.3.2 Kjærlighet, savn og stille sorg.....	51
4.4 Kunnskap og forståelse	53
4.4.1. Fra avmakt til mestring og tilhørighet.....	53
4.4.2.Sammenvevd livsanskuelse og forsoning.....	54
4.5 Oppsummering funn	56
5 Drøfting	57
5.1 Innledning.....	57
5.2 Ansvar og kontroll - når det å hjelpe blir en del av den en er	58
5.3 Ivaretagelse av foreldrene-i kryssilden mellom lojalitet og ønske om å bli sett	64
5.4 Nærhet og avstand til sin rusmiddelavhengige bror/ søster- den tause sorgen	69
5.5 Kunnskap og forståelse- elendighetsdiskursen versus mestringsdiskursen.....	73
6 Oppsummering	78
6.1 Implikasjoner	78
6.2 Fremtidig forskning.....	81
6.3 Selvrefleksjon og svakheter ved studien.....	81
7 Avsluttende kommentarer	83
Litteraturliste	84
Vedlegg.....	91

1 Innledning

1.1 Bakgrunn for valg av tema og problemstilling

Inntil nylig jobbet jeg som rusterapeut i en langtids døgnbehandlingsinstitusjon som tilbyr tverrfaglig spesialisert behandling (TSB) for menn mellom 18-67 år. Rollen som barne- og pårørendeansvarlig på avdelingen innebar blant annet samtaler med barn av fedre som er i rusbehandling. Det er bevissthet rundt barn som pårørende på arbeidsplassen, men det har ikke vært søkelys på søsken. Flere av dem jeg har snakket med opplever det samme. Loven iverksatte søskenperspektivet i Helsepersonellovens § 10a, 1. januar 2018. Denne legger blant annet føringer for at søsken under 18 år skal få aldersadekvat informasjon og hjelp i forbindelse med sine syke søsken. Selv om dette nå er lovfestet, opplever jeg at det i liten grad har blitt fulgt opp på min arbeidsplass. Da jeg startet arbeidet med denne oppgaven, visste jeg lite om søsken av rusmiddelavhengige.

Alle barn og voksne som selv ikke ruser seg, men som har erfaringer med å stå nær en rusmiddelavhengig bør bli sett og hørt. Det er forsket lite på søsken, og jeg håper denne oppgaven kan gi noe tilbake til en gruppe som tradisjonelt har fått lite oppmerksomhet. Jeg er nysgjerrig på hvordan søsknene opplever sin væren i verden? Hva tenker de om belastninger, sårbarhet, mestring og mening? Hvordan påvirker livserfaringene deres konstruksjon av identitet? Dette er fenomener jeg vil undersøke nærmere i denne studien.

1.2 Min forforståelse

Krogh (2017) viser til Gadamer som sier at forforståelsen er et konstruktivt utgangspunkt i utforskningen av det vi tar for gitt (s.49). Forskerens rolle påvirker alle ledd i forskningsprosessen. Forforståelse er det en har med seg i ryggsekken, og påvirker forståelsen av hva vi ser i møte med den andre (Malterud, 2018, s.44). Min forforståelse blir sentral hele veien i denne studien. Som lillesøster med to eldre søstre har jeg sett på egne erfaringer på hvordan mine søskenrelasjoner har påvirket min identitet. Selv om søstrene mine ikke har ruset seg så har det vært konstruktivt å reflektere om vår søskenrelasjon. Egne blindsoner har blitt mer synlige, og åpnet for at jeg har kunnet sette dem til side.

Forforståelsen min bærer også preg av arbeidserfaring som sosialkonsulent, psykisk helsearbeider, miljøterapeut, rusteraut, og rolle som barne- og pårørendeansvarlig. Malterud (2018) sier at forforståelsen er en viktig del av forskerens motivasjon for å forske rundt et spesielt tema. Hun sier at forforståelsen legger grunnlag for ny kunnskap, og det er ikke mulig å legge den til side. Samtidig er det nødvendig å være bevisst denne slik at det ikke overskygger kunnskap fra det empiriske materialet (s.43-45). Under hele forskningsprosessen må forforståelsen synliggjøres både for leser og meg selv. Dermed blir refleksjoner transparent, og lettere å følge. Forskningens kvalitet blir gjennom dette styrket (s.19-20). Oppmerksomhet rundt egne blinde flekker og forventninger om «funn» er nødvendig da dette vil påvirke forskningsprosessen (s.46).

Jeg har lest teori og forskningsartikler i forkant og underveis i studien, noe som bidrar til en viktig del av min forforståelse. Dette vil både bevisst, og ubevisst påvirke hvordan jeg forstår, og tolker informantene. Gjennom presentasjon av teoretiske perspektiv søker jeg som forsker å være transparent og synliggjøre min forforståelse. Malterud (2018) sier at er viktig å gjøre leseren kjent med den teoretiske referanserammen som har bidratt til tolkningen av det empiriske materialet. Den teoretiske referanserammen vil legge føringer for hva som vektlegges i drøfting av resultatene (s.47).

1.3 Problemstilling og forskningsspørsmål

I lys av mine spørsmål har jeg valgt følgende problemstilling for masteroppgaven:

Hvordan konstruerer søsken av rusmiddelavhengige sin identitet?

Følgende forskningsspørsmål vil belyse problemstillingen:

- 1) Hva har vært- /er utfordrende?
- 2) Hvilke mestringsstrategier hadde-/har de?
- 3) Hva bidro-/bidrar til å skape mening?

1.4 Relevans for fagfelt, hensikt, og avgrensning

Masteroppgaven er relevant for fagfeltet familierapi, rus- og avhengighetsproblematikk, og pårønderarbeid. Økt fokus, og kunnskap om søskenrelasjonen kan bidra til

anerkjennelse av en gruppe som tradisjonelt har fått lite oppmerksomhet. Gjennom synliggjøring av deres erfaringer håper jeg alle søsken av rusmiddelavhengige i fremtiden vil få den anerkjennelse, informasjon, støtte og hjelp de har behov for. Jeg vil gjennomføre en kvalitativ undersøkelse om hvordan søsken som selv ikke ruser seg opplever å ha en bror/søster som ruser seg.

Jeg belyser ikke sosioøkonomisk- eller kulturell bakgrunn, og skiller ikke mellom kjønn på informantene, på det rusmiddelavhengige søskenet, eller på rekkefølge i søskenflokket. Jeg omtaler ikke innvirkningen det å ha et annet rusfritt søsken kan ha for informantenes opplevelser av egen identitet. Informantene var i ulike aldre da de fikk vite at søskenet ruset seg. Jeg kommer ikke inn på dette, eller hvor lenge informantene bodde sammen med sine søsken som ruset seg.

1.5 Retrospektiv- og nåtidsstudie

Problemstillingen i oppgaven søker å belyse hvordan søsken av rusmiddelavhengige konstruerer sin identitet, og favner bredt. Det handler både om voksne menneskers tanker om det å ha vokst opp med en bror/søster som ruser seg, men også hvordan det påvirker dem i dag. For å få tak i tidligere opplevelser har informantene gått tilbake i tid gjennom sine fortellinger om oppveksten. I følge Kjenstadli (1999) må noen kriterier være til stede for å gå tilbake i tid. En må ha et godt materiale for tidspunkt en skal jobbe ifra. Samtidig som en ikke kan bruke det i forbindelse med en enkel begivenhet, men over et lengre tidsspenn. Derfor er det en risiko for at en moderniserer tankegangen om fortiden. Det kan for eksempel hende en enten husker best positive erfaringer, eller negative erfaringer. Det blir ikke mulig å finne eksakte årsaksforhold fordi det stiller store krav til informantenes hukommelse (Kjeldstadli, 1999, s. 213). En medisinsk årsaks-virkning forståelse hvor en søker å produsere eksakt og sikker viten, er ikke målet med denne studien. Gregory Bateson (1972) hevdet at årsak-virkning forståelsen er en epistemologisk feil. Han hevdet at alt levende alltid er i bevegelse og i forandring. Jeg ønsker å få frem informantenes subjektive opplevelser, og vil belyse ulike perspektiv om hvordan det å være søsken til en rusmiddelavhengig kan påvirke egen identitet. I den sammenheng er det viktig å ha med seg Gullestad (1989) sitt budskap. Hun sier at kunnskap er situert både i tid og rom, og kan ikke sees løsrevet fra en sosial og kulturell kontekst.

1.6 Oppgavens oppbygging

Denne oppgaven tar utgangspunkt i standard IMRod oppbygging (IMRod-modellen, 2017). Kapittel 1 har en introduksjon til forskningsprosjektet, og en bakgrunn for engasjement for temaet. I kapittel 2 presenteres teori og relevant forskning som danner rammeverk for forskningsprosjektet. Jeg har mitt epistemologiske ståsted i sosialkonstruksjonismen som hovedsakelig belyses i kapittel 2. Sentrale begrep som systemteori, familien som system, søskenrelasjonen, identitetsbegrepet, rusmiddelavhengighet, diskurs, habitus, resiliens, og sence of coherence blir også omtalt i kapittel 2. I kapittel 3 presenterer jeg vitenskapsteoretisk og epistemologisk ståsted herunder hvilken forskningsmetode jeg har fulgt. Videre i kapitlet rettes søkelyset mot min forskningsprosess i lys av valgt metode, og hvordan jeg har gått frem for å innhente datagrunnlaget til oppgaven. Analyseprosessen av dataene beskrives trinn for trinn slik at leseren lett kan følge forskningsprosessen min, og se den i sammenheng med problemstillingen. Kapittel 3 tar også opp temaene reliabilitet, validitet, generalisering samt etiske refleksjoner. I kapittel 4 presenterer jeg mine funn som understøttes med sitater fra informantene. I kapittel 5 følger drøfting av funnene i lys av teori fra kapittel 2 samt i lys av noen forskningsartikler. Kapittel 6 inneholder en oppsummering med implikasjoner mine funn og min drøfting kan ha for praksisfeltet, og for videre forskning. Kapitlet avsluttes med svakheter ved studien og selvrefleksjon. Jeg avslutter oppgaven med kapittel 7 ved å reflektere rundt forskningsprosjektet. Helt til slutt følger litteraturliste og vedlegg knyttet til oppgaven.

1.7 Søkeord og litteratursøk

Jeg har gjennom forskningsprosessen benyttet meg av pensumlitteraturen knyttet til VID sin studieretning i familieterapi- og systemisk praksis: 2017-2021. Videre har jeg fått tips om relevant litteratur fra min veileder. Jeg har fått råd fra bibliotekar om søkestrategier i VID sine databaser, og har ut fra dette foretatt søk i: Google Scholar, Academic Search Elite, Oria, og Idunn.

Begrensninger i søkeprosessen var at litteratur og artikler skulle være skrevet på engelsk, eller skandinaviske språk. Jeg hadde i utgangpunktet en begrensning på at forskningen ikke skulle være eldre enn 5 år, men da det viste seg å gi få treff utvidet jeg søk til å omfatte eldre artikler. Videre har jeg vektlagt å bruke forskningsartikler fra kjente databaser som er

fagfelleurdert og publisert i vitenskapelige tidsskrift. Gjennom dette ivaretas god nok kvalitet på forskningsartiklene det refereres til i denne oppgaven (Hildebrandt, 2011).

Gjennom databasesøkene fant jeg ikke forskningsartikler som direkte belyser hvordan søsken av rusmiddelavhengige konstruerer sin identitet. Ved systematiske søk i databasene med søkeordene «Sosialkonstruksjon», «identitet», «rusmiddelavhengighet», «familie» og «søsken» både på norsk og engelsk fikk jeg flere treff. Ulike kombinasjoner av disse medførte at jeg fant noen internasjonale forskningsartikler som omhandler søsken av rusmiddelavhengige (skotsk, australsk, gresk og amerikanske). Noen av disse trekker jeg inn i teori- og drøftingskapitlet.

2 Teoretiske perspektiver og tidligere forskning

I dette kapitlet belyser jeg de teoretiske premissene som ligger til grunn for oppgaven. Min forforståelse, og mine punktueringer bidrar til valg av teoretiske perspektiv. Det innebærer at andre mulig fruktbare alternativ utelukkes.

2.1 Sosialkonstruksjonisme

Begrepet sosial konstruksjon ble introdusert av sosiologene Peter Berger og Thomas Luckmann (1966). De forklarer forholdet mellom mennesket og samfunnet som gjensidig. Menneskets forståelse av virkeligheten er i kontinuerlig forandring. Virkelighetsforståelsen influeres av nye opplevelser, og situasjonen mennesket til enhver tid befinner seg i (1966). Kunnskap om det virkelige gjennom språklige- og sosiale handlinger, innebærer at ikke noe er virkelig før vi er enige om at det er det (Gergen & Gergen, 2005, s.9). Mangfold kjennetegner sosialkonstruksjonismen. Fem grunnlagstrekk vektlegges:

- 1) Mening og forståelse betraktes som sentral menneskelig aktivitet
- 2) Mening og forståelse skapes i sosial interaksjon
- 3) Mening skapes i kontekst, i spesifikk tid og sted, situert i sosiokulturelle prosesser
- 4) Anti-essensialisme: Å avdekke essens eller egenskaper hos mennesker blir problematisk
- 5) Et kritisk blikk mot etablerte sannheter med ønske om å avdekke etablerte maktstrukturer i den sosiale verden (Lock & Strong, 2014, s.31-34).

Ifølge Lock & Strong (2014) forholder en seg kritisk til objektiv kunnskap da det ikke er noe som kan defineres som objektivt sant. Kunnskap om verden avhenger av kulturell, og historisk kontekst. Den er derfor ikke universell bestående av objektive, eller verdifrie sannheter. Den sosiale verden er i kontinuerlig forandring, og konstrueres av interaksjon mellom mennesker og samfunn (s.33-34).

2.1.1 Sosialkonstruksjonisme og identitet

Tradisjonelt har realfaglige forskere som Darwin med sin evolusjonslære, og Einstein med sin relativitetsteori summert og innlemmet teoretisk kunnskap om verden. For konstruksjonisten er et slikt verdenssyn begrenset (Gergen, 2009, s. 80-81). Gergen (2010) sitt sosialkonstruksjonistiske perspektiv på identitet hevder at psykologien i altfor stor grad har definert et identitetsbegrep som sperrer individet inne i egen kropp og sjel. Gjennom dette utelukkes det relasjonelle perspektivet som er det viktigste. Uten relasjon til andre gir det ikke mening å snakke om identitet. Det er ikke noe selvfølkelig i «selvet» da det hele tiden er i forandring. Vi konstruerer ulike selv for å påvirke omgivelsene våre, samtidig som andre tillegger oss ulike beskrivelser av oss selv. Begrepet posisjon og posisjonering er i denne sammenheng konstruktivt da det setter søkelys på den aktive delen av selvet. Vi er aktører som kan posisjonere oss samtidig som vi blir posisjonert. Hvordan vi velger å posisjonere oss i sosiale sammenhenger, og hvordan tilgjengelige diskurser bidrar til hvordan vi posisjonere oss selv, og andre på står sentralt. Ved å konstruere virkeligheten i en sosial relasjon gjennom språket åpnes mulighet for forandring. Gjennom konstruksjonistiske dialoger åpnes alternative måter å forstå verden på. Idet vi starter en samtale bidrar vi i konstruksjonen av oss selv, og derigjennom vår identitet. Identitet er dermed ikke statisk, men dynamisk (Gergen, 2010).

Å tenke handler om å mentalisere noe som innebærer å se den andre innefra, og seg selv utenfra alltid med den andre i tanken. Det er en pågående prosess som må justeres og forhandles om gjennom tanker og samhandling med andre. Det samme gjelder når vi skal forstå hvem vi er, og konstruere vår identitet. Vi har alltid tanke for den andre (Rochat, 2009, s. 193). Videre sier Rochat at identitet er i stadig forandring, kontinuerlig revidert og reforhandlet i kontekst og relasjon til nye sosiale møter (s. 198). Vi oppfører og investerer i oss selv ut fra ulike kontekster, og innehar ulike roller i livet. Vi etterstreber nærhet ved å ha kontakt med andre, enten ved valg, tilfeldig, eller ved å følge sosiale konvensjoner. Vi tilpasser oss maktstrukturene i en bestemt situasjon (s. 207). Gullestad (1989) sier at:

Sosial identitet er møtepunktet mellom kulturen og selvet: Kulturen manifesterer seg i karakteristiske handlingsskjemaer, holdninger, vaner, kort sagt de mønstre som

beskriver en persons erfaringer og tillater ham/henne å formulere seg som et selv. Det er på denne måten et gjensidig påvirkningsforhold mellom selvet og det sosiokulturelle systemet via et identitetsutspill. (Gullestad, 1989, s.104)

2.1.2 Narrativ tilnærming til identitet

Fagfeltene narrativ og identitet representerer mange ulike tradisjoner som både utfyller hverandre, og er motstridende. Paul Ricoeurs (1992) filosofiske forståelse av narrativ identitet innebærer at narrativet(fortellingen) henger sammen med identitet gjennom kontinuiteten fortellingen ønsker å opprettholde. Personlig identitet innebærer to ulike former: idem og ipse. Idem er identiteten som innebærer stabilitet og kontinuitet(harmoni); roller, vaner med mer, mens ipse er identiteten som innebærer endring(dissonans). For å forstå idem og ipse må vi ta del i fortellingen der disse to identitetene møtes og bidrar til den narrative identiteten. Integrering av handlingen i fortellingen er sentralt fordi det utgjør en rivalisering mellom harmoni og dissonans som helt frem til slutten av fortellingen truer identiteten. Harmoni innebærer et ordnet prinsipp som legger føringer for de ulike handlingene, og som opprettholder fortellingens helhet. Denne harmonien blir hele tiden utfordret av dissonans som innebærer at uforutsigbare og avgjørende hendelser blir del av fortellingen. Sammenstillingen mellom harmoni og dissonans kan bidra til forståelse av fortellingene som bidrar til empirien. Et brudd med et nytt perspektiv gir fortellingen en ny retning, en ny sammenstilling som er direkte forbundet til narrativ identitet. Dermed kommer den narrative identiteten til syne i fortellingen, og synliggjør dimensjonene kontinuitet og diskontinuitet som overlapper hverandre i ens narrative identitet (Ricoeur, 1992, s.113-125).

2.1.3 Diskursens makt

Michel Foucault (1972) beskriver diskurs slik: «Practices that systematically form the object of which they speak» (s.49). Foucault var spesielt opptatt av maktperspektivet. Hans filosofiske analyser kombinert med opplysningsprosjektet påviste fremveksten av sosial kontroll. Han hevdet at maktens motstykke var frihet, og slik jeg forstår ham vil frigjøringsprosesser fra de kulturelle maktdiskursene være nødvendig for å bryte fri fra undertrykkelse (Foucault, 1972). Maktdiskursen er et viktig element i en narrativ tilnærming.

Sosial frigjøring i form av at den marginaliserte skriver sin egen historie, og derigjennom selv skaper sin egen identitet blir et viktig anliggende (Johnsen & Torsteinsson, 2012, s.204). Øfsti (2010) skriver at:» Det matnyttige med begrepet diskurs er at det trekker oppmerksomheten mot hvordan vi bruker språket intensjonelt, og hvordan diskusjoner, og mening er språklig aktivitet» [...] Handlingsrom utvides og begrenses» (s.22). Foucault (1970) omtaler diskursproduksjon som en produksjon av diskurser som blant annet lager regler. Disse legger føringer for hvem som kan si hva i ulike sosiale sammenhenger. Diskursen kan være bestemmende for hva en kan si, og hva en ikke kan si. Videre kan diskurser definere hva som er sunt, sykt eller hvem som er innenfor det gode samfunnslag (Foucault, 1970, s.9).

2.2 Habitus og identitet

Pierre Bordieu (1995) sine teorier fungerer innenfor det han kaller det sosiale rom. Det kan forstås som samfunnet som helhet: «Det sosiale rommet er sikkert og visst den første og siste virkeligheten fordi det stadig styrer de forestillingene de sosiale aktørene kan ha om denne virkeligheten» (Bordieu, 1995, s.42).

For Bourdieu (1995) er habitus er et sentralt begrep. Habitus er classespesifikk, og gjenspeiler aktørers posisjon i det sosiale rom og felt. En kroppsliggjøring av habitus innebærer at aktøren med bakgrunn av sin forhåndforståelse handler automatisk uten å reflektere over hvordan hun handler. Habitus viser både til individets holdninger; den mentale tilstand, og til ytre framtrede: «Habitus er et forenende og genererende prinsipp som lar indre og relasjonelle kjennetegn ved en posisjon komme til uttrykk i form av en enhetlig livsstil, det vil si som et enhetlig sett av valg av personer, goder og virksomheter» (Bourdieu, 1995, s.36). Personens historie avleires i atferd og framtoning. Habitus kommer til syne ved de objektive livsvilkår; kjønn, alder, bosted, yrke, samfunnsklasse, men også ved handlingsvalg som er resultater av de holdninger en er disponert for; mentalt og kognitivt. Habitus inkorporeres av aktører gjennom en kroppsliggjøring av de sosiale betingelser en vokser opp under. Habitus er mellomledet mellom sosial posisjon og posisjonering i praksis, og innebærer vaner og kompetanser som framtrer ubevisst. Svært få av våre handlinger styres av bevisstheten, de fleste følger av intuisjon og avspeiler modenhet og erfaring (Bordieu, 1990, s.52- 65).

En kroppsliggjøring av habitus vil innebære at den kan bli forstått som kjerne i en persons identitet (Bourdieu, 1990). Identitet er aldri noe som bare er. Det er alltid en prosess og kan ikke forstås som summen av, eller kjernen av individet (Scheffels, 2007, s.36). Slik jeg forstår Bourdieu (1990,1995) inntar han denne posisjonen når han omtaler habitusbegrepet i det han sier at det innebærer individets kroppsliggjorte livserfaringer.

Jeg opplever det som tidvis utfordrede å følge Bourdieu (1990, 1995) sine beskrivelser av habitus da han på en side hevder at habitus er vanskelig å forandre, og på den annen side gir beskrivelser på hvordan det kan skje. Slik jeg forstår ham innebærer endring i habitus en tidkrevende prosess. I denne oppgaven legger jeg til grunn at Habitus kan gjennomgå forandring over tid, og viser til at Bourdieu sier at habitus innehar en kontinuerlig evne til oppfinning (Bourdieu, 1990, s.64). Derigjennom tolker jeg Bourdieu dithen at en aktør kan endre sin posisjon i det sosiale rom i sammenheng med habituelle forandringer. Endret posisjon kan bidra til nye stimuli og påvirkninger som innlemmes og kroppsliggjøres av habitus.

2.3 Systemteori

Biologen Ludwig Von Bertalanffy utviklet generell systemteori på 1940-tallet (Ølgaard, 2004). Kjennetegn ved systemteorien er at absolutt alt i universet sees på som et system. Helheten er så sammensatt og kompleks at det ikke lar seg gjøre å skille ut noen deler uten at vi mister helheten. Relasjonen mellom delene er av større interesse enn enkeltdelene alene (Von Bertalanffy, 1950). En systemisk forståelse setter søkelys på kommunikasjon, relasjoner og samspill, i motsetning til en individ- og egenorientert forståelse (Jensen og Ulleberg, 2011, s. 87). Det handler om helhet og sirkularitet, noe som innebærer at det ikke finnes en posisjon utenfor systemet. For å studere et system må vi også studere oss selv (Jensen, 2016, s.59).

2.4 Familien som system

Familien som system består av en gruppe individer som samhandler over tid. Det gjensidige samspillmønsteret er grobunn for en stabil kontekst for individet. Familiesystemet er åpent, og samhandler med andre systemer; blant annet venner, skole, kollegaer, og den utvidede familien hvor relasjoner står sentralt. Selv om den indre verden har betydning,

rettes søkelyset mot mellommenneskelig aktivitet. Systemet betraktes som et subsystem innenfor et større system (Johnsen & Torsteinsson, 2012, s.30).

2.5 Søskenerelasjonen

Barn er agenter som i sin sosiale kontekst samhandler og bidrar aktivt i å skape mening om hvordan vi forstår hverandre (Klefbeck & Ogden, 2003, s.15).

Ifølge Robert Sanders (2004) har det blitt forsket forholdsvis lite på søskenerelasjonen når en har undersøkt familierelasjoner. Søskenerelasjonen påvirker barns utvikling, særlig sosialt og følelsesmessig. Historisk har vi fokusert mest på foreldrenes påvirkning av barn, og søskens innflytelse på hverandre har blitt oversett. Søskenerelasjonen vil trolig være den lengste vi har. Den er en integrert del av vår identitet. Søskenerelasjonen danner grobunn for hvordan vi samhandler i andre relasjoner senere i livet, og det er et komplekst samspill i hvordan det kommer til uttrykk (s. 1-5). Det er en polarisering i måten søskenerelasjonen blir sett på. De er ekstremt variable, er sensitive for andre interne familierelasjoner, og de gjennomgår omfattende forandringer i løpet av et livsløp. Søskenerelasjonen gir en arena fylt av positivt innhold som samtidig eksisterer med like kraftfullt negativt innhold. Det er en tendens til å forenkle kompleksiteten en søskenerelasjon innebærer. På den ene siden kan den være støttende og nærende, en allianse mellom likesinnede. Som likesinnede deler søskenerelasjonen en verden som er ulik den de deler med foreldrene. På den andre siden kan søskenerelasjonen sees på som de første uttrykk for konkurranse blant annet når det gjelder foreldrekjærlighet, affekt og anerkjennelse. En positiv søskenerelasjon forbereder for samarbeidene og støttende erfaringer senere i livet blant annet i form av vennskap og familie bygging. I et rivaliserende perspektiv kan det medføre en grunn for konkurranse på skole og senere jobb. I ytterste konsekvens kan en søskenerelasjon innebære «den gode» og «den dårlige». En kan si at barns utvikling innebærer prosesser som bidrar til at de ikke tillater at de får like mye tanker/oppmerksomhet fra de som oppdrar dem, kjenner dem og skal gi omsorg for dem. Det er forskjellen mellom barna som danner grunnlag for hvordan det tenkes om dem, ikke likheten (Sanders, 2004, s.7-8).

Salvador Minuchin (1974) utviklet en familiesystemmodell hvor familien blir forstått som bestående av tre subsystemer. Disse trer frem mens familien utvikler seg. Det tredje

subsystemet utvikler seg når det andre barnet blir født. I tillegg til foreldre/foreldre subsystemet, og barn/forelder subsystemet får vi da i tillegg et barn/barn subsystem (s.56-60). Ut fra dette får vi flere interaktive sosiale subsystemer. Familiestrukturen er et usynlig sett av funksjonelle krav som organiserer måten familiemedlemmer samhandler. Usynlige forventninger er en viktig markør for å forstå familiens regler og struktur, og det er tema det ikke snakkes om. Regler og grenser i familien vil vise hvordan familiedynamikken utspiller seg. Sentralt er hvordan subsystemene samhandler med hele familiesystemet. Grensene mellom subsystemene i en familie beskrives som tydelig der rollefordelingen er klar, uklar der det oppstår rolleforvirring, og rigid når kontakten over grensene i subsystemene er liten (s. 52-54). Når første barn blir født bidrar det til flere sosiale interaksjoner, og endrer dynamikken i familien: faren blir påvirket av samhandlingen mellom mor og barn, mor mellom far og barn, og barn mellom mor og far. Barn nummer to tillegger enda en ny dynamikk, nummer tre og fire likeså (Minuchin, 1974, s. 57-60).

Sanders (2004) beskriver ulike alternativ til interfamilære innflytelser:

First order: individual ↔ individual

Individuals influence, and are influenced, by other individuals.

Second order: relationship ↔ individual

The relationship between two individuals influences and is influenced by individuals in the family

Third order: relationship ↔ relationship

The relationship between two individuals influences and is influenced by another relationship between two individuals within the family. (s. 32)

Det er viktig å stille spørsmål om hvordan relasjonen mellom foreldrene påvirker søskenrelasjonen, og hvordan søskenrelasjonen påvirker hvordan hver forelder kommer overens med hvert barn. Et eksempel på en 3.ordens påvirkning er hvordan relasjonen mellom en forelder, og et barn ved forskjellsbehandling av søsknene innvirker på foreldrerelasjonen. Det kan skje gjennom favorisering, eller rolle som syndebukk et av barna får. Vi ser av dette at det er viktig med ydmykhet når vi prøver å forstå den enorme kompleksiteten det sosiale systemet vi kaller «familie» innebærer (Sanders, 2004, s.32-33).

Minuchin (1974) beskriver søsken subsystemet som det første «laboratoriet hvor barn kan eksperimentere med like persons-erfaringer». Innenfor denne konteksten kan barna støtte, isolere, være syndebukk, og lære fra hverandre. I søskenverden læres forhandlinger, samarbeid og konkurranse (s.59). I et systemisk familieperspektiv må vi ikke bare ta for oss samhandlingen i subsystemene hver for seg, men hvordan subsystemene også påvirker hverandre. Det handler om komplekse familiedynamikker (Sanders, 2004, s.31). På tross av våre kulturelle forventninger om at barn skal være mottakere av omsorg, får en del barn omsorgsoppgaver som følge av at andre familiemedlemmer er avhengige av deres hjelp og støtte. I litteraturen benyttes ulike benevnelser i forhold til slike familiemønstre. Minuchin (1974) anvender begrepet «parental child» om barn som har store omsorgsoppgaver overfor søsken, og/eller foreldre.

2.6 Rusmiddelavhengighet i familien

En person som har en rusmiddelavhengighet opplever et sterkt behov til å innta rusmiddelet, har problemer med å kontrollere inntaket, og å avslutte bruken. Abstinenssymptomer og toleranseutvikling sees etter en tid. På tross av negative og skadelige konsekvenser opprettholdes inntak av rusmidler. En relasjonell forståelse av hvordan rusmiddelavhengighet innvirker i familien innebærer at det eksisterer et rusproblem når bruk av rusmidler virker forstyrrende inn på de oppgaver som skal ivaretas i familien, og når de følelsesmessige bånd mellom individene belastes og forstyrres av en annens bruk av rusmidler (Hansen 1990, s.7).

Lander et al. (2013) skriver i sin artikkel at system- og tilknytningsteori er teoretiske modeller som tilbyr et rammeverk for å forstå hvordan rusmiddelavhengighet påvirker familien. Hver familie blir unikt påvirket av at et familiemedlem bruker rusmidler. Når en person i familien begynner å endre adferd vil forandringen påvirke hele familiesystemet. Det kan medføre at utviklingsbehov ikke blir møtt, at tilknytningen til foreldre og søsken blir svekket, til økonomiske utfordringer, juridiske problemer, følelsesmessig stress, og at en noen ganger blir utsatt for vold. Det kan være nyttig å se på hele familiesystemet som en enhet; når en del beveger seg så påvirker det alle delene i enheten på ulikt vis, hver del tilpasser seg for å opprettholde balansen i systemet (s.13).

Ifølge Bateson (1972) avhenger vår forståelse av noe av i hvilken kontekst vi forstår det i. Kontekst er en psykologisk forståelsesramme: «Without context, words and actions have no meanings at all» (s.408). Et ord gir bare mening i en større kontekst i form av et uttrykk som kun gir mening i en relasjon, eller samspill. Relasjonen kan da være uttrykkets kontekst (Bateson, 1972, s. 408). Flere studier viser at rusproblemer påvirker relasjonene i familien rundt rusmiddelbrukeren (Barnard 2007; Lindgaard 2002; Copello et al. 2005; Smith-Gentos et al., 2017; Incerti et al., 2015; Howard et al., 2017)

2.6.1 Rusmiddelavhengighet, tabu og skam

Leira (2003) sier at tabu betyr et kulturelt forbud mot å se, eller snakke om. Det er en kulturell kraft som kommer til uttrykk i dialogen mellom kulturen og enkeltmennesket. Tabu fører til at konkrete erfaringer blir gjort usynlig. Når det ikke finnes noen mulighet til å få erfaringene bekreftet av andre, vil det subjektivt oppleves som om erfaringen faktisk aldri har funnet sted, både for den som gjør erfaringen og for omgivelsene (s. 153).

I vår kultur er det fortsatt tabu -og skambelagt å ha et rusmiddelproblem. Rusmiddelmisbruk blir ofte et tabuemne mellom familiemedlemmene hvor det som er vondt og vanskelig ikke blir snakket om. Skyld og skam påvirker selvfølelsen gjennom en opplevelse av å være lite verdt. Familien til den rusmiddelavhengige blir også rammet, og opplever skamfølelse. Skammen gjør at en forsøker å tildekke den samtidig som den skamfulle påtar seg et stort ansvar ved å søke å løse problemet som oppleves skamfullt (Myra, 2004, s. 17).

Anerkjennelse av erfaringer og følelser, og bearbeiding av disse blir derfor vanskelig. Bearbeiding av traumatiske hendelser foregår på egenhånd, og opplevelsen av å være alene om å mestre utfordringer er store. Ensomhetsfølelsen innad i familien forsterkes gjennom en følelsesmessig avstand. For barn av rusmiddelavhengige vil ensomhetsfølelsen også virke sammen med lojalitet overfor foreldrene (Hansen, 1994, s.56-57). En kan tenke at dette også vil gjelde for søsken av rusmiddelavhengige.

2.6.2 Søsken til rusmiddelavhengige

Bollestad sier at vi bekymrer oss for våre aller nærmeste, og at det er krevende å være pårørende til en rusavhengig. De lever med store belastninger, og er i konstant beredskap

(Ranheim, 2018, s.13). Søsken forteller om at de har tatt mye ansvar, fått lite oppmerksomhet, kjent på sinne og tristhet, både over tap av søsken, men også over fravær av nødvendig omsorg fra foreldrene fordi deres oppmerksomhet rettes mot den rusavhengige. Søsken som selv ikke ruser seg blir rammet, og føler seg ofte oversett og glemt. De opplever frykt, fortvilelse, tap, sorg og kjærlighet til sitt rusmiddelavhengige søsken, til sine foreldre som sliter, og for familien som preges av sorg og splittelse (Myra, 2004). Både foreldre og søsken ønsker å hjelpe den rusavhengige til å bli rusfri. Søsken føler også et stort ansvar for å ivareta foreldrene som bruker all energi på den rusmiddelavhengige. Søsken havner i et krysspress av forventninger, hvor egne behov tilsidesettes (Incerti et al., 2015).

2.7 Opplevelse av sammenheng: Sence of coherence (SOC)

Aron Antonovsky (1987) har utviklet begrepet Sence of Coherence (SOC) som består av tre elementer. Det første er begripelighet som omhandler hvilken grad en opplever stimuli i hverdagen som forståelig. Det andre er håndterbarhet som dreier seg om en forstår at det fins nok ressurser tilgjengelig, og som gjør at en mestrer krav en står overfor. Det tredje er om en opplever mening i det en gjør; både kognitivt og emosjonelt, og som åpner for at en kan oppleve personlig tilfredstillelse (Antonovsky, 1987, s. 34-36).

2.8 Resiliens

I litteraturen beskrives resiliens som et komplekst fenomen. Borge (2007) beskriver det slik:

Resiliens er relativ motstand mot miljørelaterte påkjenninger, eller evnen til å komme seg etter, eller gjennom alvorlig stress, traume og problemer. Kontrollert håndtering, mestring, er en aktiv del av resiliensprosesser. Individuelle og sosiale forhold spiller inn, og resiliens utvikles over tid. (Borge, 2007, s.15)

Videre sier hun at: «Resiliens må forstås i forhold til ulike samfunnsforhold og kulturer.

Grunnen er at «porten» til å lykkes er forskjellig i samfunn og kulturer» (Borge, 2007, s. 16).

Mange av faktorene som bidrar til positiv utvikling ligger utenfor personene selv. Familie, venner og nettverk spiller en viktig rolle. Resiliens utvikles i et samspill mellom barnets individuelle egenskaper og miljøets egenskaper. Barn og unge kan vise resilient tilpasning i

forhold til noen typer stressfaktorer, men ikke nødvendigvis i forhold til alle. Dersom omstendighetene endrer seg, vil også den resiliente tilpasning endre seg (Waaktaar & Christie, 2000). Ved eksponering for risiko, enten psykisk, miljømessig, eller begge deler vil resiliens utløse kapasiteten mennesker har til å navigere seg frem til helsebringende ressurser (Ungar, 2006, s. 225). Han skriver: [...], but understanding resilience begin with understanding how kids negotiate for their health status in the context in which they live» (Ungar, 2006, s. 99). Ifølge Borge (2003) er “intellektuell resiliens til stede hos risikobarn som gjør leksene sine, mestrer skolen og oppnår forholdsvis gode resultater, selv om hjemmeforholdene og annen elendighet tilsier at de ikke skulle greie denne delen av hverdagen” (s.37).

2.8.1 Resiliens og traumer

Traumeperspektivet i forståelse av rus- og psykiske lidelser får i økende grad oppmerksomhet både i forståelsen av den som rammes, men også for belastninger pårørende står i. Claudia Black (2018) skriver om traumer og avhengighet i familien. Hun sier at traume bryter ned ditt psykologiske forsvar, og vil rokke ved din opplevelse av trygghet. Det kan også forandre måten du ser på deg selv; for eksempel fra en som er sterk og resilient til en som er redd og sårbar. En generell regel er at hvis du føler du har en viss kontroll over hva som skjer, så er du mindre utsatt for å bli traumatisert. En befinner seg på et kontinuum mellom hjelpeløshet, og myndiggjøring (Empowerment). Traumer er vanlige, ikke sjeldne. Selv i alvorlige saker fører de ikke automatisk til kronisk misære og dysfunksjonalitet. Resiliens handler om at en på tross av alle belastninger pårønderollen innebærer så vil en håndtere dem, og komme tilbake til normal fungering (Black, 2018, s.3-7).

2.9 Tidligere forskning

I pårørende veilederen (2019) kommer det frem at det er forsket lite på søsken som pårørende generelt. Det fins flere rapporter og kvalitative studier som beskriver hverdagen til familie og pårørende til personer med rusmiddelproblemer. Danske Helle Lindgaard (2008) sier også at det er forsket en del på konsekvensene for pårørende som lever i nær relasjon til en rusmiddelavhengig. Mest søkelys er rettet mot barn og partnere av rusmiddelavhengige. Det har vært liten forskning på foreldre og søsken som pårørende.

I norsk sammenheng fant jeg ingen studier om søsken av rusmiddelavhengige. Studien til Kristoffersen (1998) som omhandler søsken av personer med langvarig psykisk lidelse er interessant. I sin doktorgradsavhandling intervjuet han 16 søsken. Informantene i denne undersøkelsen kjente på avmakt ved at de ikke kunne hjelpe sine søsken, og en opplevelse av sorg, håp, skyld og skam i forhold til sine psykisk syke søsken. Varierende sykdomsforløp for søsknene, og informantenes opplevelse av å ikke bli forstått og anerkjent i forhold til dette kom frem i materialet. Informantene savnet et gjensidig søskenforhold, allikevel opplevde de at deres livserfaringer har bidratt til vekst og utvikling.

En nasjonal rapport utgitt i 2012 om søsken til barn med nedsatt funksjonsevne kan også inneha en overføringsverdi til min studie. Rapporten tar utgangspunkt i 15 dybdeintervjuer med søsken, og informasjon innsamlet gjennom 100 spørreskjema. Den konkluderer blant annet med at søsknene både oppfatter seg, omtaler seg, og fremstår som vanlige ungdommer (Tøssebro et al., 2012).

Jeg har funnet noen internasjonale studier om søsken til rusmiddelavhengige. To av disse er omtalt i teoridelen om rusmiddelavhengighet i familien (Incerti et al., 2015), og om søsken til rusmiddelavhengige (Lander et al., 2013). Jeg trekker også inn noen artikler i drøftingsdelen for å belyse fenomenene jeg drøfter.

2.10 Oppsummering

Jeg har i dette kapitlet belyst noen teoretiske perspektiv knyttet til problemstillingen: Hvordan konstruerer søsken av rusmiddelavhengige sin identitet? Flere teoretiske ståsteder er trukket frem for å favne ulike dimensjoner ved problemstillingen med hovedvekt på sosialkonstruksjonismen og konstruksjon av identitet. Videre har jeg utdypet systemisk forståelse herunder familien som system og søskenrelasjonen. Jeg har omtalt rusmiddelavhengighet i familien, tabu og skam, og søsken til rusmiddelavhengige. Jeg har belyst Habitus, «Sense of coherence» (SOC), resiliens og resiliens og traumer som er relevante perspektiv knyttet til forståelse av informantenes møte med verden. Jeg har tatt med relevant forskning under noen områder for å skape dypere forståelse av fenomenene jeg skal undersøke i min studie. Teori og forskning beskrevet i dette kapitlet vil jeg drøfte videre i kapittel 5.

3 Metodekapittel

3.1 Innledning

I dette kapitlet vil jeg belyse eget epistemologisk ståsted, valg av analysemetode, og vitenskapsteoretisk ståsted studien forankres i. Jeg redegjør for kvalitativ metode, fenomenologi, hermeneutikk og refleksivitet. Så følger beskrivelser av utvalg og rekruttering, intervju og transkribering. Deretter belyser jeg min forskningsprosess i lys av analysemetoden Systematisk tekstkondensering (STC). Betraktninger om studiens gyldighet/validitet og etterprøvbarehet/reliabilitet belyses i punkt 3.10, og kapitlet avsluttes med etiske refleksjoner i punkt 3.11.

3.2 Epistemologisk ståsted

Hva jeg vurderer som gyldige måter å innhente kunnskap om problemstillingen på springer ifølge Malterud (2018):» ut fra ontologi som handler om hvordan vi oppfatter verden og virkeligheten. Epistemologi handler om utvikling av kunnskap om verden og virkeligheten» (s.27). Den legger føringer for vår virkelighetsforståelse da en i denne tradisjonen følger bestemte regler for hva kunnskap er (Jensen, 2016, s. 35). Mitt epistemologiske ståsted har fundament i sosialkonstruksjonismen som er belyst i punkt 2.1.

3.3 Vitenskapsteoretisk ståsted-kvalitativ metode

Vitenskapsteoretisk tilnærming har to hovedretninger; kvalitativ og kvantitativ tilnærming. Kvantitative studier innehar en tradisjonell positivistisk orientert forskningstilnærming. Her vurderes vitenskapelige fakta som objektive, og en vektlegger utbredelse og antall. Forskeren innehar en utenforstående observasjonsrolle av de fenomenene som beskrives noe som innebærer at det er avstand mellom forsker og informant (Thagaard, 2018, s.15-16).

Jeg har valgt en kvalitativ tilnærming som er en forskningstradisjon som henter inspirasjon fra postmodernismen og sosialkonstruktivismen. En postmoderne forståelse innebærer at relasjonen mellom forsker og de som studeres påvirker forskningskunnskapen. Språket legger føringer på det vi kan forstå. Dialoger mellom mennesker bidrar til kunnskap, og ansees derfor som et sosialt konstruert produkt. Tid og kontekst er viktige faktorer i kommunikasjonen mellom mennesker, og språket er vesentlig i utvikling av kunnskap,

forståelse og mening. En kan ikke ta for gitt at ervervet kunnskap i en situasjon kan overføres til andre situasjoner. Dermed bidrar forskeren til å definere hva som er gyldig kunnskap i en bestemt kontekst (Johnsen & Torsteinsson, 2012, s. 32-33). Som forsker vil jeg derfor inneha en rolle som aktiv deltager i kunnskapsutviklingen som aldri kan bli uttømmende, men som stadig tar opp nye spørsmål fremfor å legge frem universelle sannheter (Malterud, 2018, s.32-33).

Sosialkonstruktivismen innehar en kritisk tilnærming til objektiv kunnskap. Den vektlegger en direkte sammenheng mellom sosial handling og forståelse, og at kunnskap er konstruert. (Johnsen & Torsteinsson, 2012, s. 33-34). Det sosialkonstruktivistiske perspektivet er en viktig del av den postmodernistiske retningen. Ved å rette søkelyset på språkets betydning studerer postmodernismen avgrensede situasjoner, og er derfor kontekstbundet.

Sosialkonstruktivismen setter søkelys på hvordan de kulturelle kategoriene vi forholder oss til påvirker vår forståelse (Thagaard,2018, s.40). Postmodernismen og sosialkonstruktivismen vil være bærebjelken i kunnskapsutviklingen i denne studien.

3.4 Fenomenologi og hermeneutikk

Masteroppgaven forankres i en fenomenologisk, og en hermeneutisk plattform. I følge Hårtveit & Jensen (2004) er disse tradisjonene nært sammenvevd, og lar seg vanskelig skille (s.60). Fenomenologien vil tre frem i studiens søk etter informantenes levde erfaringer, og hvordan dette bidrar til identitetskonstruksjon. Hermeneutikken vil synliggjøres når anerkjennelse av at fortolkning alltid vil være til stede når jeg som forsker søker å forstå informantenes beskrivelser.

3.4.1 Fenomenologi

Fenomenologi er læren om «det som viser seg» slik ting og hendelser umiddelbart oppfattes av sansene. Å forstå, og beskrive fenomener med informantenes perspektiv er vesentlig. Livsverdenen tuftes på en forståelse av mennesket i relasjon til omverdenen, og menneskets erfaring av sin subjektive verden (Johannesen et al., 2016, s.78). Filosofen Edmund Husserl introduserte begrepet «å komme tilbake til selve saken/tingen» rundt 1900-tallet. Sammen med flere andre bidro han til en utvikling av en fenomenologisk-hermeneutisk forståelsestradisjon. Giorgi har bidratt til viktige tilnærminger i nyere fenomenologi

(Thomassen, 2006, s. 161). Husserl og Giorgi representerer en essensialistisk tilnærming til fenomenologi hvor forskeren setter sin forforståelse i parentes. Dette kalles også «bracketing» (Malterud, 2018, s.116). Målet er å nå frem til fenomenets essensielle struktur (s.28-29).

Min problemstilling kan forstås som et sosialt fenomen mellom meg som forsker og informantene i en bestemt kontekst. I denne konteksten trer informantenes beskrivelser av virkeligheten fram. Jeg tar utgangspunkt i informantenes narrativer knyttet til min problemstilling. Kvale & Brinkmann (2018) sier at fenomenologien søker å forstå sosiale fenomener ut fra informantens perspektiv. Virkeligheten forstås ut ifra slik mennesker oppfatter den (s.45). Ved å intervju søsken av rusmiddelavhengige om deres erfaringer åpnes det for at jeg kan ta del i deres livsverden.

3.4.2 Hermeneutikk

Hermeneutikk betyr fortolkningslære, hvor fortolkning av tekster står sentralt (Thagaard, 2018, s. 37). Heidegger og Gadamer var sentrale i utvikling av den hermeneutiske tradisjonen. De fokuserte også på levde erfaringer, men problematiserte søken etter en essensiell struktur. De hevdet at mening oppstår i møtet mellom forsker(fortolker) og teksten (Krogh, 2017).

Den hermeneutiske spiral handler om at vi veksler mellom enhet og del, og gjennom korreksjoner og vurderinger får ny innsikt i helheten. Når vi forstår en del av en helhet ut fra delene kan det påvirke hvordan vi til slutt forstår helheten. Det oppstår en kontinuerlig bevegelse frem og tilbake mellom helhet og del. Forforståelsen utvikles, og en dypere og rikere meningsforståelse springer ut. Vi beveger oss altså frem og tilbake i prosessen som bidrar til dypere innsikt (Krogh, 2017, s.53).

Den hermeneutiske spiral illustrerer hvordan jeg arbeidet i de ulike stadiene i min forskningsprosess. Jeg tok lydopptak, og transkriberte intervjuene fortløpende. I analysefasen og tolkningen vekslet jeg mellom de ulike delene og helheten i hvert intervju, og når jeg sammenlignet de fire intervjuene. Gjennom dette fikk jeg dypere innsikt og forståelse av narrative til informantene. Som forsker er kontinuerlig dialog med teksten viktig. Veksling mellom å se helheten og enkeltdelene i datamaterialet må ivaretas. I denne

prosessen er bevissthet om egen forforståelse ved tolkning av dataene nødvendig (Malterud, 2018, s.45-46). Refleksivitet står derfor sentralt under hele min forskningsprosess.

3.5 Refleksivitet

Refleksivitet bidrar til bevissthet om hvem jeg er som forsker, og hvordan jeg bruker meg selv i forskningsprosessen. Gjennom alle stadiene i forskningsprosessen er refleksivitet nødvendig, og vil synliggjøres gjennom spørsmål om interesser, fokus og mål i studien. Disse vil føre forskningen i bestemte retninger; prosessen og resultatene vil påvirkes av forholdet mellom meg og informantene (Malterud, 2018, s.19-20). Utgangspunkt i det fortolkende paradigmet innebærer at jeg er medskaper av kunnskapen i studien. Det er derfor viktig at jeg stiller spørsmål ved egne valg, vurderinger og funn, samt at jeg deler dette med leseren. Min forforståelse vil alltid danne baketeppes for forskningen. I følge Malterud (2018) trenger ikke dette å være negativt så lenge vi er den bevisst (s.46).

Mine hypoteser i møte med informantene handlet om at jeg forventet flere «elendighetshistorier», og å høre mer om «skam» enn det som kom fram i materialet. Dette fikk meg til å stoppe opp å bli nysgjerrig. Jeg opplever at bevissthet om egen forforståelse bidro til økt nysgjerrighet over fenomenene informantene fortalte om. Der deres fortellinger samsvarte med noen av mine hypoteser forsøkte jeg å stille meg på sidelinjen. Kritisk refleksjon bidro til at jeg aktivt lyttet etter nyanser og farger som var ukjente for meg (Thomassen, 2006, s.17).

Refleksivitet innebærer at jeg også må ta høyde for at intervjupersonene kanskje forteller det de tror jeg vil høre (Thagaard, 2018, s. 115). Bevissthet om at hvordan jeg møter informantene kan påvirke svarene de gir er viktig. Jeg kjente ingen av informantene fra før. Det eneste de visste om meg er at jeg er masterstudent ved VID vitenskapelige høgskole. Da tre av intervjuene fant sted på mitt kontor, kan de ha registrert hvor jeg jobber, og dermed dannet seg hypoteser om hvem, og hva jeg er i kraft av min yrkestittel. Om dette kan ha påvirket svarene de gav er usikkert. Jeg etterstrebet nøytralitet i rollen som forsker, og å møte informantene med en ikke dømmende og nysgjerrig holdning. Samtidig antar jeg at de erfarte at jeg hadde god kunnskap om rusmiddelavhengige og deres pårørende. Dette kan ha påvirket svarene de gav. Etter hvert intervju spurte jeg dem om hvordan de opplevde

intervjusituasjonen og om spørsmålene som ble stilt. Informantene gav tilbakemelding på at de opplever å ha blitt møtt av en forsker som var nysgjerrig på deres erfaringer. Samtidig ser jeg at kunnskap om fagfeltet bidro til at jeg foretok valg underveis i intervjuene. Mine punktueringer påvirker spørsmål som ble stilt i intervjuene, funnene i analysedelen, hvordan jeg drøfter funnene knyttet opp til teori, og når jeg belyser implikasjoner for praksis og videre forskning. Malterud (2018) sier at forskerens påvirkning er uunngåelig, og heller ikke ønskelig. Vesentlig er at vi er bevisst at det skjer, og er transparente underveis slik at leseren også får innsyn i vurderinger, og valg som tas (s.20).

3.6 Kvalitativt forskningsintervju

For å få innblikk i andres livsverden er samtalen veien å gå (Kvale& Brinkmann, 2018, s. 18). Å utforske erfaringene til søsken av rusmiddelavhengige åpner for tilgang til deres levde liv. I følge Thagaard (2018) har kvalitativ forskning en lang tradisjon innenfor samfunnsforskningen. Her vektlegges som tidligere belyst forståelse og tolkning av fenomener fremfor forklaringer (s.17). I lys av min problemstilling, og vitenskapsteoretiske ståsted har jeg derfor valgt kvalitativt forskningsintervju. Jeg vil undersøke hvordan søsknenes erfaringer bidrar til hvordan de ser på seg selv i relasjon til omverdenen, og sine nærmeste. Ut fra dette vil jeg søke å finne ut av hvordan de konstruerer sin identitet. For å bearbeide og forstå informasjon fra informantene har jeg valgt å bruke analysemodellen; Systematisk tekst kondensering (STC)som analysemodell (Malterud, 2018, s.97-115) som blir omtalt i punkt 3.9.

3.6.1 Individuelle intervju som datainnsamlingsmetode; metodedesign

En kvalitativ tilnærming med individuelle intervju av fire personer om deres erfaringer gav mening i forskningsprosessen. Jeg formulerte en semistrukturert intervjuguide med åpne spørsmål hvor informantene fritt kunne fortelle om sine erfaringer, og forståelse av seg selv i sin kontekst. Dette åpner for dybdekunnskap av informantenes livsverden. I følge Thagaard (2018) er kvalitativt intervju som metode spesielt egnet for å få informasjon om hvordan informanten ser seg selv i sine omgivelser (s.58). Metodevalget samsvarer derfor med vitenskapsteoretisk ståsted.

3.6.2 Innsamling av data

I kvalitativ forskning er det viktig å synliggjøre, og å være tydelig på de ulike trinnene i forskningsprosessen (Malterud, 2018). I videre presentasjon viser jeg hvordan jeg systematisk, og reflektivt har gjennomført studien. Gjennom dette ønsker jeg å være transparent slik at andre har innsyn i prosessene jeg har vært i. Slik kan studiens troverdighet og overførbarhet styrkes (Malterud, 2018).

3.6.3 Planlegging og rekruttering av informanter

Feltet jeg har valgt er snevert, og innehar et ensidig søskensentrert perspektiv. Informantene måtte oppfylle spesifikke kriterier slik at de kunne belyse min problemstilling.

Inklusjonskriterier innebar at informantene måtte være mellom 18-67 år, ikke selv ha et rusproblem, ikke ha foreldre som ruser seg, samt ha vokst opp med et rusmiddelavhengig søsken. I følge Thagaard (2018) må vi ved små utvalg velge informanter som bidrar til å belyse problemstillingen, og som har bestemte egenskaper i forhold til dette (s.54-55). For å sikre rekruttering av informanter har utvalget vært strategisk, og ut fra tilgjengelighet. Thagaard (2018) sier at et tilgjengelighetsutvalg sikrer at vi får et utvalg som er villige til å delta i undersøkelsen. Samtidig «er den strategisk ved at deltagerne representerer egenskaper som er relevante for vår problemstilling[...]» (s.56).

NSD gav godkjenning til rekruttering av informanter via Facebook med vilkår om at informantene ikke oppgav navn der, men tok kontakt med meg via telefon eller e-post. To informanter er rekruttert på denne måten, og to informanter er rekruttert via nettverk.

Alle informantene tok kontakt med meg via e-post eller telefon, og de fikk tilsendt informasjonsskrivet via e-post (vedlegg 3). Etter dette tok jeg kontakt med informantene på telefon, og avtalte tid og sted for intervju.

Kvalitative analyser er tid- og ressurskrevende, og størrelsen av utvalget bør ta høyde for dette (Thagaard, 2018, s. 59). Med bakgrunn i tidsrammen, og oppgavens størrelse har jeg gjennomført fire individuelle intervjuer med søsken som har lang erfaring med det å være bror/søster til en person med ruslidelse. Gjennomsnittsalderen på informantene er 35 år, hvorav tre kvinner og en mann.

3.7 Gjennomføring av intervjuene-datainnsamling

Jeg tok høyde for at intervjusituasjonen kan påvirke det informantene ønsket å formidle (Thagaard, 2018, s.115). Informantene kunne bestemme hvor vi skulle møtes, og alle intervjuene foregikk uforstyrret i rolige omgivelser. Informantene formidlet at de syntes konteksten for intervjuet ivaretok dem. Jeg etterstrebet å skape en åpen og tillitsfull ramme for hvert intervju. Malterud (2018, s.69-70) sier at en må skape en tillitsfull ramme for utveksling av informasjon og data. Innledningsvis tok jeg opp praktiske og etiske sider ved intervjusituasjonen, og viste til informasjonsskrivet. Informantene skrev under samtykket før intervjuet startet, og fikk anledning til å stille spørsmål.

For å få svar på problemstillingen: Hvordan konstruerer søsken av rusmiddelavhengige sin identitet? hadde jeg utarbeidet en semistrukturert intervjuguide som omhandlet bestemte temaer med utgangspunkt i tre forskningsspørsmål:

- Hva har vært- /er utfordrende?
- Hvilke mestringsstrategier hadde-/har de?
- Hva bidro-/bidrar til å skape mening?

Intervjuguiden (vedlegg 1) fungerte som en veiledende guide. Thagaard (2018) sier at de semistrukturerte spørsmålene er åpne, samtidig som de sikrer at forskningstemaene blir snakket om. På denne måten er forskeren nær informantens narrativ, samtidig som hun passer på at viktige temaer i problemstillingen blir belyst under intervjuet (s.91).

Samtalene varte fra 57 til 80 minutter med ulikt tempo og intensitet. Fleksibilitet, åpenhet og tydelige tema bidro til at jeg opplever at informantene snakket ut det de opplevde som viktig. Jeg stilte oppfølgingsspørsmål, og søkte å følge deres fortelling tett for å få frem detaljerte og fyldige beskrivelser. Ifølge Kvale & Brinkmann (2018) innebærer aktiv lytting at: «intervjueren må lære å lytte til det som sies, og hvordan det sies» (s.170). Thagaard (2018) anbefaler bruk av oppfølgingsspørsmål da de kan bidra til «mer nyanserte kommentarer til de temaer, begreper og begivenheter som intervjupersonen beskriver» (s.101).

Da jeg lyttet til intervjuene i etterkant oppdaget jeg at jeg noen steder stilte ledende spørsmål. Det bidro til et kritisk blikk med tanke på om jeg kunne fått andre svar om

spørsmålene hadde blitt stilt på andre måter. Det gjorde meg mer bevisst på at åpen nysgjerrighet overfor fenomener er viktig (Thagaard, 2018, s.91).

Jeg opplevde også at det var utfordrende å legge forforståelsen til side, og å vente med analyseprosessen. Dette gav meg en viktig påminnelse om at jeg som forsker må sammenfatte kunnskap slik at den er trofast mot hver enkelt informants erfaring og uttrykk (Malterud, 2018, s.69-70).

Det ble tatt lydopptak av alle intervjuene, og jeg valgte å ikke ta notater da det kunne ta bort oppmerksomheten. Jeg skrev logg rett etter hvert intervju med hvilke opplevelser og følelser jeg satt igjen med. Alle dataene ble låst ned i skuff for sikker oppbevaring.

3.8 Transkribering

Kvale & Brinkmann (2018) sier at det er viktig å være bevisst kvaliteten på transkriberingen da dette er en komplisert prosess hvor ulikhetene mellom talespråk og skrevne tekster kan igangsette både praktiske og prinsipielle problemer. Vi må være bevisst at våre vurderinger, og valg vi tar blir påvirket av våre konstruksjoner. Varsomhet med å tolke intervjutranskripsjonene som sanne empiriske data er nødvendig. Transkripsjonene er en oversettelse fra et muntlig språk til et skriftlig språk. Begge blir påvirket av våre diskurser, og innebærer ulike språkspill. Intervjuet er en direkte sosial samhandling hvor blant annet kroppsspråk, volum på stemmer, og emosjoner i rommet ikke er mulig å oversette skriftlig. «Transkripsjoner er kort sagt svekkede dekontekstualiserte gjengivelser av direkte intervjusamtaler» (Kvale & Brinkmann, 2018, s.204-205).

Forskere som transkriberer egne intervju, kan huske og reflektere rundt de sosiale og følelsesmessige dimensjonene i intervjusituasjonen. Gjennom dette kan de lære mye om seg selv i intervjurollen (Kvale & Brinkmann, 2018, s. 207). Dette budskapet gav meg inspirasjon til selv å transkribere lydopptakene av intervjuene. Transkriberingen ble gjort fortløpende etter hvert intervju. Som noviseforsker var det nyttig da jeg opplevde at tiden det tok åpnet for mer nærhet til dataene, og en dybdeforståelse jeg trolig ikke ville fått om transkriberingen hadde blitt satt bort.

Det finnes ikke standardregler for transkriberinger, men det må foretas mange valg. Disse må kommuniseres til leseren (Kvale & Brinkmann, 2018, s. 207). Jeg søker å ivareta respekt for

informantene, og noen steder har jeg derfor valgt redigere ordene litt. Gjennom dette vil man blant annet kunne forebygge mulig latterliggjøring av informantene. Malterud (2018) sier at det vanligvis er riktig å gjøre dette, og hun viser til at dette i engelskspråklig litteratur kalles «slightly modified verbatim mode» (s.78).

For ivaretagelse av anonymitet oversatte jeg fra dialekt til bokmål. Navn og stedsnavn erstattes med «X». Jeg har valgt å ta med pauser hvor hver «prikk» innebærer et sekunds stillhet. Der jeg opplever at latter, tårer, og sukk gir emosjonell viktig informasjon tar jeg de med. Overflødige lyder utelates slik at teksten fremstår som lettlest, og får frem informantenes historie. Ifølge Kvale og Brinkmann (2018) medfører lydopptak at det non-verbale kroppsspråket utelukkes, og innebærer dermed en reduksjon av datamaterialet (s.205). Det sosiale samspillet mellom forsker og informanter innebærer at en konstruksjon av en bestemt situasjon finner sted. Problemstillingen til forskeren legger føringer i konstruksjonsprosessen. Det er derfor viktig at vi tar høyde for dette, og ikke definerer teksten som selve «sannheten». (Malterud, 2018, s.77).

3.8.1 Fra tekst til analyse

Det var mange hensyn å ta i videre analyseprosess. Malterud (2018) har bidratt til å gi meg oversikt. Hun minner om at en som forsker bør søke å lete etter, og identifisere kjennetegn og mønster. Det blir vesentlig å avklare påvirkningen for forståelsen, og den teoretiske referanserammen har sett i sammenheng med empiriske funn. Funnene må drøftes opp mot relevant teori. En refleksiv tilnærming gjennom forskningsprosessen som kontinuerlig tar stilling til forskerrollen, og posisjon som forsker bør etterstrebes. Analysen av kvalitative data kan innebære flere gyldige tolkninger. Det må derfor vises til hvilke prinsipper, og posisjoner som danner grunnlag for forskningsfunnene (Malterud, 2018). Dette budskapet tok jeg med på veien videre da jeg skulle i gang med analysemetoden Systematisk tekstkondensering (STC).

3.9. Systematisk tekstkondensering

Jeg har valgt den kvalitative analysemetoden systematisk tekstkondensering (STC) som vektlegger forskerens ståsted som kilde til kunnskap. STC ligger nærme

sosialkonstruksjonismen ved at en vektlegger «at et fenomen kan fremtre i ulike versjoner, avhengig av perspektiv» (Malterud, 2018, s.116). Analysemetoden ivaretar både det fenomenologiske- og hermeneutiske perspektiv samtidig som den sikrer systematikk, og intersubjektivitet. Det innebærer at leseren kan følge alle trinn, vurderinger, og eventuelle avvik underveis i forskningsprosessen (Malterud, 2018, s.18).

STC er inspirert av Giorgi, og modifisert av Kirsti Malterud (2018). Det er en tverrgående analyse hvor jeg sammenligner informasjon fra flere informanter, og søker å danne et helhetsinntrykk ut fra summen av informasjon som informantene gir. Etter å ha ervervet en helhetlig oversikt over datamaterialet, organiseres det i kodegrupper med tilhørende subkoder. På denne måten dekonstrueres materialet før det settes tilbake i den helhetlige konteksten. Deretter presenteres funnene jeg har kommet frem til (Malterud, 2018, s. 93-94). STC bidrar dermed til å skape mening i datamaterialet. Analysen følger en tidkrevende, og detaljert prosedyre som gjennomføres gjennom fire trinn: 1) Å få et helhetsinntrykk, 2) Å identifisere meningsbærende enheter, 3) Å abstrahere innholdet i de enkelte meningsbærende enhetene, 4) Å sammenfatte betydningen av dette (s.98).

Det som tydelig skiller STC fra andre kvalitative analyser er at en starter med få temaer og kodegrupper, og etter koding av data utvikler kondensat (Malterud, 2018, s. 98).

Selvrefleksjon er en nødvendig del av den fenomenologiske tilnærmingen i STC. Gjennom dette vil en kunne åpne for perspektiver utover det som oppleves som egne kjepphester (Malterud, 2012, s. 804). Den hermeneutiske spiral bidrar til at vår forforståelse forandres ut fra hva vi snakker om, og hvordan vi snakker sammen. Dermed vil vi endre perspektiv underveis, og ta med oss noe annet enn det vi hadde med oss fra før (Krogh, 2017, s.52-58). Bearbeidelsen av hvert intervju bringer med seg ny kunnskap som bringes videre til neste intervju. Ved kontinuerlig å bevege meg frem og tilbake i hvert intervju, og i sammenligningen mellom dem vil min forforståelse endres. I det følgende gis en utfyllende beskrivelse av de ulike analysetrinnene.

3.9.1 Trinn 1: Oversikt-fra helhet til temaer

I denne fasen er det viktig å bli kjent med materialet, og se helheten uten å gå inn i detaljene. En må så langt det lar seg gjøre sette egen forforståelse til side (Malterud, 2018,

s.99). Selv om dette var utfordrende, opplever jeg at bevissthet om min forforståelse bidro til at jeg leste hvert intervju med åpent blikk, og absorberte informantenes fortellinger slik de trådte frem. Samtidig har jeg kontinuerlig stoppet opp i leseprosessene når jeg merket at jeg punktuerte ved temaer jeg allerede hadde dannet meg hypoteser om. Som noviseforsker opplever jeg at åpenhet om snublestenene har vært nødvendig for i størst mulig grad stille med blanke ark i møte med empirien. Jeg erfarte dog at det ikke var mulig å legge alt til side, men at bevissthet rundt temaet bidro til en større grad av nøytralitet enn om jeg ikke hadde vært bevisst denne utfordringen. Jeg fulgte samtidig råd om å huske problemstillingen for forskningsprosjektet (Malterud, 2018, s. 99, og s.116).

Til sammen startet jeg med 59 sider med transkriberinger fra fire informanter noe som opplevdes som et omfattende materiale. Jeg brukte lang tid på å bli godt kjent med alle transkripsjonene, og leste alle intervjuene mange ganger på langs og tvers. Etter gjennomgang av hvert intervju noterte jeg foreløpige temaer som skred frem. Disse var «mye ansvar og kontroll», «kjærlighet til foreldre og søsken», «mange ressurser», «mestrer livene sine», «usynlige og tar liten plass», og «sammenvevd livsanskuelse».

3.9.2 Trinn 2: Sortering fra temaer til koder

I denne prosessen hentet jeg fram de meningsbærende enhetene ved å gå igjennom hvert av de fire intervjuene, linje for linje med mål om å finne tekstutdrag jeg kunne organisere under temaene jeg hadde valgt ut fra trinn en. Malterud (2018) skriver at denne prosessen innebærer at ikke all tekst defineres som meningsbærende enheter, men at en velger ut en tekst som bringer kunnskap om et, eller flere temaer fra første trinn (s.100-105). På dette stadiet markerte jeg relevant tekst med ulike farger ut fra tema, klippet ut teksten, og la den på gulvet hvor jeg sorterte teksten i ulike bunker ut fra farger. Dette bidro til at systematikk, og presisjon ble ivaretatt samtidig som det empiriske grunnlaget ble grundig bearbeidet. I denne prosessen arbeidet jeg aktivt med å oppdage fenomener jeg ikke visste noe om fra før, eller hadde lest om. Det var en tidkrevende prosess som innebar mye prøving og feiling, med påfølgende justeringer av temaer.

Da jeg skulle i gang med trinn 3, og senere trinn 4 erfarte jeg at kode prosessen på trinn 2 var nyttig. Nær kontakt med materialet bidro til at dekonstruksjon av teksten, med påfølgende rekonstruksjon gikk smidigere. Samtidig foretok jeg også på de siste trinnene nye endringer.

3.9.3 Trinn 3: Abstrahering: Fra koder til kondensat til mening

På dette trinnet sammenfattes informasjon på tvers av intervjuene, og kodes etter temaer uavhengig av kontekst (Malterud, 2018, s. 105). Jeg satte søkelys på de meningsbærende enhetene, og sitater jeg hadde markert fra de fire intervjuene. Sitatene ble lest mange ganger, før jeg sorterte dem under subgrupper relatert til hvert hovedtema. Denne prosessen bidro til økt oversikt over de meningsbærende enhetene, samtidig som nyansene i informantenes uttalelser ble mer synlige. I følge Malterud (2018) lar det seg ikke gjøre å skille kode- og fortolkningsprosessen. Kodingen forteller om hvilke valg jeg tar, og hvordan jeg forstår materialet. Forforståelsen, herunder teoretisk kunnskap, yrkeserfaring som rusterapeut, og rolle som pårørendeansvarlig danner bakteppe for mitt møte med materialet.

Jeg organiserte hver kodegruppe i en hovedtabell der jeg satt opp alle kodegruppene med tilhørende subgrupper. Gjennomgang av kodegruppene flere ganger bidro til at tabellen ble justert flere ganger. Noen kodegrupper ble lagt til, og andre ble fjernet, og noen subgrupper ble slått sammen, mens noen ble fjernet. Etter denne prosessen ble tabellen slik:

4 kodegrupper og 8 subgrupper

Kodegruppe 1: Ansvar og kontroll	Kodegruppe 2: Ivaretagelse av foreldre	Kodegruppe 3: Nærhet og avstand til rusavhengig bror/søster	Kodegruppe 4: Kunnskap og forståelse
Subgruppe: 1. For store sko, og frykt for å briste 2. Oppveksterfaringer som drivkraft til å hjelpe	Subgruppe: 1. Betingelsesløs kjærlighet 2. Usynlige og undertrykte behov	Subgruppe: 1. Bekymring og frykt 2. Kjærlighet, savn og stille sorg	Subgruppe: 1. Fra avmakt til mestring og tilhørighet 2. Sammenvevd livsanskuelse, og forsoning

Figur 1: Kodegrupper med tilhørende subgrupper

Subgruppene ble nå gjenstand for fokus i den videre analyseprosessen. Etter å ha skrevet kondensat til hver subgruppe fant jeg gullsitat til hver av dem som jeg tok med meg videre til siste analysetrinn (Malterud, 2018, s. 108).

3.9.4 Trinn 4: Fra Kondensat til resultatkategori

De meningsbærende enhetene skal i denne delen av analysen tilbakeføres til opprinnelig kontekst slik at en vurdering av om resultatene i de tidligere trinnene er gyldige. Her skrev jeg en analytisk tekst; en syntese ut fra alle kondensatene av subgruppene i forrige trinn. Syntesene ble skrevet i 3.person slik at det tydelig kommer frem at det er min forskerstemme som blir gjengitt. I denne prosessen forsøkte jeg å få frem fenomener, tanker og opplevelser informantene beskrev til en generell mening, uten å miste meningsinnholdet til informantene. Søkelyset ble rettet på nyansene som trer frem i kondensatene fra subgruppene, og munnet ut i at resultat kategorier ble synlige. Disse representerer hovedfunn av kodegruppene, og bidrar til refleksjon som gir ny og rikere kunnskap fra forrige trinn (Malterud, 2018, s.108-110). Jeg forstår dette som en induktiv og iterativ prosess. Den er induktiv ved at jeg gjennom enkelthendelser fortolker og abstraherer funnene slik at jeg kan si noe om det generelle ved fenomenene. Prosessen er iterativ ved at jeg er i kontinuerlige bevegelser, er fleksibel ved å gå frem og tilbake, og ser etter mønstre. Dermed innebærer det en systematisk prosess. En må gjenta noe flere ganger for å komme frem til et resultat, og en frigjøring fra en lineær og mekanisk tankegang er derfor nødvendig (Malterud, 2018, s.113). Jeg erfarte at denne prosessen var utfordrende da jeg flere ganger måtte stoppe opp for ikke å bli fanget av egne hypoteser og svar. I følge Malterud (2018) bidrar refleksjon og ettertanke til at vi får et friskt blikk som gjør at kan oppdage nye mønstre, og til å hjelpe oss ut av et fastlåst spor (s. 113).

I siste del av dette analysetrinnet ble syntesene validert ut fra den opprinnelige konteksten de ble hentet fra. Her arbeidet jeg aktivt for å finne motargumenter til mine funn ved å sjekke om de passet inn i den helhetlige konteksten de ble tatt ut fra, og ved at jeg undersøkte informasjonsstyrken til alle subgruppene. Det vil si at jeg sjekket hvor mange av informantene som hadde meningsbærende enheter i hver subgruppe. Jeg kom frem til at reviderte kodegrupper fra trinn 3 også var mine viktigste funn: «ansvar og kontroll»,

«ivaretagelse av foreldre», «nærhet og avstand til rusavhengig bror/søster», og «kunnskap og forståelse».

3.10 Reliabilitet, validitet og generalisering

Reliabilitet, validitet og generalisering benyttes ofte i positivistisk forskning, og «betrakter vitenskapelige fakta som objektive i den forstand at kunnskap sees på som avhengig av sosiale prosesser» (Thagaard, 2018, s.41). I kvalitativ forskning benyttes begrepene reliabilitet og validitet for å vise på hvilken måte studien har pålitelighet og gyldighet. Gjennom dette sier en noe om forskningens troverdighet. I denne studien rettes søkelyset mot meningsinnholdet i sosiale fenomener, og forstås ut ifra at den sosiale virkeligheten er konstruert (Thagaard, 2018, s.41-42).

3.10.1 Reliabilitet

Reliabilitet ses i sammenheng med pålitelighet. Forskningsmetoden skal være transparent ved at den kan etterprøves av andre som kan komme frem til lignende funn. Dersom tilfeldige feil er små, vil reliabiliteten være høy. Reliabilitetsbegrepet favner spørsmål om forskningen kan vise at den er gjennomført på en pålitelig og tillitsfull måte (Thagaard, 2018, s.187). Det handler om «forskningens resultatenes konsistens og troverdighet» (Kvale & Brinkmann, 2018, s.276). I denne sammenheng vil en være opptatt av om forskningsintervjuene ville gitt helt andre svar dersom en annen forsker hadde stilt like spørsmål. Da resultatene i kvalitativ forskning skapes i samspill mellom forsker og informanter gjennom intersubjektivitet har en ikke en garanti for at resultatene blir det samme uavhengig av hvem som forsker (Kvale & Brinkmann, 2018, s. 211). Jeg har etterstrebet reliabilitet ved å innta en ikke-vitende og undrende holdning da jeg gjennomførte intervjuene. Jeg stilte åpne spørsmål, og oppfølgingsspørsmål ut fra hva informantene fortalte. Etter hvert intervju lyttet jeg grundig, og stilte kritiske spørsmål til hvordan jeg som forsker kan ha påvirket svar informantene gav. Gjennom dette ønsket jeg å motvirke subjektivitet, og derigjennom styrke påliteligheten. Samtidig har fullstendig nøytralitet ikke vært et mål i mitt forskningsprosjekt. Jeg har forsøkt å være gjennomiktig ved å beskrive veivalg og vurderinger jeg har tatt underveis. Et eksempel på dette er at mine punktueringer på hvilke oppfølgingsspørsmål som ble stilt har lagt føringer for hvilken

informasjon informantene delte med meg. Malterud (2018) sier at forskeren er en viktig del av selve forskningsprosessen. Dette samsvarer med kvalitative forskningsmetoder, herunder Systematisk tekstkondensering (STC) som er analysemetoden jeg har valgt. Ved å være transparent har jeg forsøkt å styrke oppgavens reliabilitet. Dette kommer til uttrykk ved at jeg gir en fylldig beskrivelse av min posisjon til tema, forskningsstrategi og teoretisk ståsted. Forskningsstrategien, teoretisk ståsted og analysemetoden vil påvirke mine valg og tolkninger, og beskrivelser av datamaterialet.

3.10.2 Validitet

Validitet handler om vår forskning faktisk handler om fenomenet vi har undersøkt, og om våre undersøkelser og tolkninger er gyldige (Kvale & Brinkmann, 2018, s.212-2013). I denne sammenheng er transparens vesentlig (Thagaard, 2018, s.189). Gjennom metodekapittelet beskrives hele min forskningsprosess så tydelig og transparent som mulig.

Validering handler om: «at forskeren spiller rollen som djevelens advokat overfor egne funn» (Kvale & Brinkmann, 2018, s. 279). Jeg må ha et kritisk blikk om egne fortolkninger av datamaterialet, og være bevisst egen forforståelse til problemstillingen. Jeg må påse at mine tolkninger så langt som mulig er hentet fra informantenes beskrivelser og erfaringer. Det er mitt ansvar å passe på at forskningsresultatet ikke blir redusert, eller begrenset av min forforståelse. Gjennom teoretisk forankring har jeg gjennom hele forskningsprosessen undersøkt gyldigheten av mine forskningsfunn. Jeg har forsøkt å komme i dybden på informantenes narrativer med mål om at problemstillingen og forskningsspørsmålene blir besvart. I analysedelen har mine tolkninger ligget nært informantenes utsagn, og jeg har knyttet disse opp mot teori i drøftingskapittelet. Disse valgene er gjort med mål om ervervelse av kunnskap som kan være til nytte for andre. Allikevel er alle valg i denne forskningen mine egne (Kvale & Brinkmann, 2018, s.278).

3.10.3 Overførbarhet og generalisering

Overførbarhet og generalisering avhenger om funnene kan gjøres gjeldene i andre sammenhenger og ved lignende fenomener (Johannesen et al., 2016, s.231). I denne kvalitative studien har jeg sett etter mønstre knyttet til problemstillingen. Hvordan søsken av

rusmiddelavhengige konstruerer sin identitet er kompleks og sammensatt. Det foreligger ikke tidligere studier som omfatter akkurat denne problemstillingen. Det fins noe forskning om søsken av rusmiddelavhengige med andre problemstillinger. Disse studiene er for få til å bidra til signifikant støtte for mine funn. Noen av de tidligere studiene er gjort i andre vestlige land enn Norden. Kan forskningsresultatene mine overføres til å besvare hvordan andre søsken av rusmiddelavhengige i Norge konstruerer sin identitet? Dette er det vanskelig å gi et entydig klart svar på, og det er heller ikke et mål. Jeg tenker at refleksjon om sosial og kulturell kontekst kan være nyttig. Ifølge Kvale & Brinkmann (2018) er et vilkår for styrket generaliserbarhet av resultatene at det er en viss kontekstuell heterogenitet mellom situasjonene, hvordan resultatene samsvarer med andre forskeres resultater, og offentlig kunnskap produsert innenfor en gitt tidsramme (s.289-292). Tjora (2017) introduserer et annet perspektiv til hvordan generalisering bør vektlegges: «generalisering bør hverken begrenses til overførbarhet eller statistisk generalisering. I enkelte prosjekter ser man bort fra tema generalisering». En form for generalisering kan være at kvalitativ forskning bidrar til å skape utvidet innsikt om et fenomen slik at innsikten kan prøves ut gjennom konsept- eller teoriutvikling (s. 239). Gjennom mitt forskningsprosjekt ønsker jeg en generalisering som favner en form for teori- og konseptutvikling, og for nye spørsmål som kan undersøkes nærmere i nye studier.

3.11 Ethiske aspekter og personvern

Forskeren er forpliktet til å vurdere og reflektere over etiske dilemma i sitt prosjekt. Det vil i kvalitativ forskning være flere berørte parter å ta hensyn til, og det er viktig at ingen skal komme til skade som følge av forskningsprosjektet (Tjora, 2017; Thagaard, 2018). Ethiske overveielser må innlemmes i hele forskningsprosessen. Informantene deler sensible og dypt personlige erfaringer. Derfor er det nødvendig at informantene får grundig informasjon om bakgrunnen for forskningsprosjektet, og hva det skal brukes til. Tillitt til at personopplysninger blir håndtert forsvarlig må ivaretas (Kvale & Brinkmann, 2018, s.105-108). Forskingen reguleres av norske regler og forskrifter som må følges (Malterud, 2018, s.211). Jeg har fulgt forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi fra De Nasjonale Forskningsetiske komiteene (2019). Deres retningslinjer gir klare føringer som skal bidra til utvikling av forskningsetisk skjønn, avklaring av ulike dilemmaer,

og påse at forskningen ivaretar de involverte gjennom prinsippet om ikke-skade. Forskningen springer ut fra vitenskapelig allmenmoral, skal gjennomføres som en åpen prosess, og bidra til å fremlegge etterprøvbar kunnskap og løsninger i forskningsfeltet (De Nasjonale Forskningsetiske Komiteene, 2019).

Valgene jeg foretar underveis i forskningsprosessen vil kunne innebære implikasjoner for den enkelte informant. Etisk bevissthet om dette er viktig for ivaretagelse deltagerne (Thagaard, 2018, s.21-22). Min studie inneholder tema som kan være sårbare for informantene, og rekruttering av informanter kunne ikke igangsettes før forskningsprosjektet ble godkjent av Norsk senter for forskningsdata (NSD).

Mitt forskningsprosjekt er vurdert av NSD den 17.8.20 med Referansenummer 217957 (vedlegg 2). Informantene fikk skriftlig informasjon om studiens formål i forkant av deltagelse. Da vi møttes gav de tilbakemelding på at de hadde lest informasjonsskrivet, og forsto hva deltagelse i prosjektet innebar. Informantene ble minnet om at anonymitet og konfidensialitet blir ivaretatt, samt at de når som helst kunne trekke samtykket tilbake. Ivaretagelse av informantene innehar også en etisk dimensjon utover anonymitet. Jeg har ut fra dette perspektivet etterstrebet å være lojal overfor informantenes bidrag, også i analysedelen der jeg blant annet presenterer mine funn (Thagaard, 2018, s. 113-114).

Informantene signerte samtykkeerklæringen (vedlegg 4) samme dag som intervjuet fant sted. De ble oppmuntret til å ta kontakt med meg dersom behov skulle melde seg i etterkant av intervjuet. De ble informert om at jeg ville bistå i prosessen for henvisning til samtaleterapi om de ønsket det. Ingen ønsket dette, men to tok kontakt for kontaktinformasjon til selvhjelpsgrupper. Det fikk de med ny påminnelse om at jeg fortsatt er lett tilgjengelig dersom de har behov for annen bistand.

Datamaterialet er blitt anonymisert kontinuerlig og fortløpende fra lydopptak, via transkripsjoner, og til sitater som kommer frem i dette dokumentet. Samtalene vil bli slettet så snart sensur på masteroppgaven foreligger, og senest innen 31.12, 2021 slik det kommer frem av informasjonsskrivet. Kvale & Brinkmann (2018) sier at det hviler et etisk ansvar på meg som forsker å ivareta anonymisering av datamaterialet på en forsvarlig måte. (s.97).

4 Presentasjon av hovedfunn

I dette kapitlet vil jeg presentere de funn jeg har identifisert gjennom analyseprosessen basert på Systematisk Tekstkondensering (STC). Jeg tar utgangspunkt i problemstillingen:

Hvordan konstruerer søsken av rusmiddelavhengige sin identitet?

Følgende forskningsspørsmål har bidratt til å belyse problemstillingen:

- Hva har vært- /er utfordrende?
- Hvilke mestringsstrategier hadde-/har de?
- Hva bidro-/bidrar til å skape mening?

Med utgangspunkt i problemstilling og forskningsspørsmål kom jeg i analysedelen frem til 4 hovedkategorier og 8 subgrupper. De 4 hovedkategoriene er:

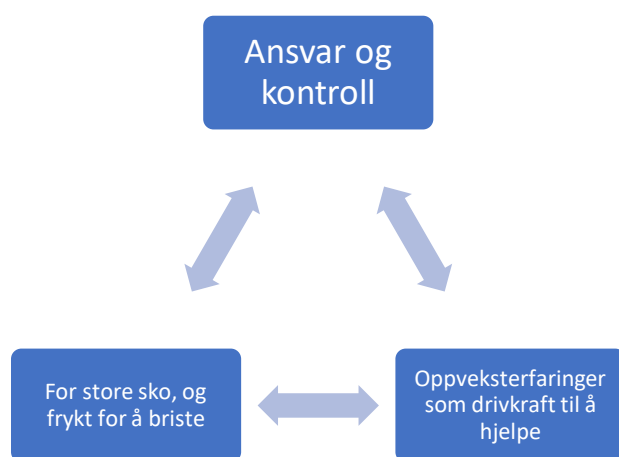
- 1. Ansvar og kontroll**
- 2. Ivaretagelse av foreldre**
- 3. Nærhet og avstand til rusmiddelavhengig bror/søster**
- 4. Kunnskap og forståelse**

Funnene kom frem etter mange runder med analyse av kodet transkribert materiale som belyst i kapittel 3. Hver kategori har flere subgrupper (Se figur 1, s. 36). Det har vært vesentlig å få tak i informantenes livsverden, samtidig som min forforståelse har vært en viktig del i produksjonen av funn som er gjort med utgangspunkt i empirien. Funnene består av min tolkning, og er en sammenstilling av det de fire informantene har fortalt om sine erfaringer. Dermed er funnene et produkt av mine tolkninger, og min analyse. De må derfor ikke oppfattes som entydige og fastlagte begrep, men heller ut fra et perspektiv som representerer ulike temaer knyttet til problemstillingen, og forskningsspørsmålene. Dersom andre forskere skulle fulgt i mine fotspor ville de kanskje komme frem til andre funn i mitt materiale. Dette vil avhenge av deres forforståelse, fokus og posisjon (Malterud, 2018).

Jeg belyser funnene med sitater fra informantene som omtales med fiktive navn: Hanne; Informant-1, Trude; Informant-2, Liv; Informant-3 og Aksel; Informant-4. Linjetall fra transkripsjonene viser hvor i materialet sitatet er hentet fra.

Hvert funn med tilhørende subgrupper illustreres med figurer i starten av hvert underkapittel. Funnene vil bli drøftet videre i kapittel 5, og i oppsummeringen i kapitel 6 hvor jeg belyser studiens mulige implikasjoner på praksisfeltet og videre forskning.

4.1 Ansvar og kontroll

Figur 2: Hovedfunn 1

Innledning hovedkategori 1

I materialet fremkommer det at flere av informantene brukte mye tid på å opprettholde oversikt, og kontroll over livssituasjonen de beskriver som tidvis veldig krevende. To av informantene påtar seg fortsatt mye ansvar i oppvekstfamilien. Alle har tatt, og tar mye ansvar i jobb- og studiesammenheng. I materialet kommer det frem at informantene både har positive og negative opplevelser knyttet til sine erfaringer med å ta ansvar og kontroll.

4.1.1. For store sko, og frykten for å briste

Informantene skildrer ulike sider av å være bekymret, og om stadig å være på vakt. Tre av informantene har ikke opplevelsen av å ha hatt et reelt ansvar, men har allikevel tatt det. En av informantene fortalte at hun opplevde en forventning fra sine foreldre om å hjelpe til.

Tre av informantene har flere erfaringer hvor de kjente på frykt for briste, og redsel for ikke å strekke til. De har hatt en følelse av å være i beredskap med en slags forventning om at noe vil gå galt uten helt å vite eksakt hva som kommer til å skje. Det har medført at de har påtatt seg oppgaver langt utover det en kan forvente av unge søsken i vår kultur. Noen husker at de tok ansvar også før søskenet ruset seg, men at det forsterket seg da rusen kom inn i familien. Felles for informantene er at de har brukt mye energi, tid, og tankevirksomhet på at noe kan skje, enten med foreldrene, eller sin rusmiddelavhengige bror/søster. Slik jeg tolker materialet har det medført at informantene ofte har levd under et press, og at de har inntatt en voksenrolle i familien. Informant Trude beskriver at hun forsøkte å ta kontroll gjennom å prøve å finne ut av hvordan foreldrene og broren hadde det, og ved å gi råd:

[...] Jeg tror nok jeg er den som har kjent mest på en sånn ansvarsfølelse for noe jeg ikke har ansvar for ..., så har jeg på en måte prøvd å finne ut av ting, vite alt, spørre om hva som skjer, hvordan dere har det og sånn. Så har jeg kommet med råd som ingen vil ha. (Hentet fra transkripsjonen til Trude, linje 367-370)

Når informantene ser tilbake på sine erfaringer beskriver de på ulike måter at de gjennomgående har hatt et behov for kontroll og oversikt over en livssituasjon som periodevis har vært uoversiktlig og uforutsigbar.

4.1.2 Oppveksterfaringer som drivkraft til å hjelpe

I materialet kommer det frem at informantene tar mye ansvar. Felles for dem er at oppveksterfaringene har bidratt til at hjelperrollen, og det å være noe positivt for andre kjennes naturlig. Informant Hanne sier at hun ikke klarer å la være å gi hjelp:

Ja, det har liksom blitt et ... kall det hva du vil da, det som har skjedd med meg da. Noen kan jo bare stenge av å «stakkars meg da» men jeg har snudd det til at det skal være noe ... altså jeg kan bygge, og at det her kan jeg gjøre noe med, jeg kan klare det

... hva skal jeg si ... føle at ... når jeg ser noen har det vondt så må jeg ta vare på dem. Kall det gjerne skade om du vil, det kan godt hende at det er en skade på en måte fordi at det er nesten sånn jeg får ikke skrudd av ... jeg klarer ikke å la være å hjelpe. (Hentet fra transkripsjonen til Hanne, linje 113-118).

Tre av informantene gir uttrykk for at det å hjelpe andre, og å være en positiv del av andres tilværelse er berikende. Alle har empati og omsorgsfølelse for sine medmennesker. De opplever på ulike måter at erfaringene deres har gjort at de har blitt romsligere, og mer ydmyke i sine menneskemøter. Informantene fortalte at det å være en ressurs for andre nesten oppleves som selve meningen med væren i verden. Informant Aksel beskriver det slik:

Meningen med livet handler om å skape best mulig utgangspunkt, og liv for flest mulig mennesker ... Ja, og det ser jeg vel like mye på som et sånn samfunnsprosjekt som liksom min personlige plan da... Jeg får mye ut av det, det er nærmest som en trøst egentlig, og ja det er fint å vite at man på en måte har vært en positiv del av andres tilværelse da. Det liker jeg godt å tenke på, og er absolutt noe jeg henter mye fra. (Hentet fra transkripsjonen til Aksel, linje 208-215)

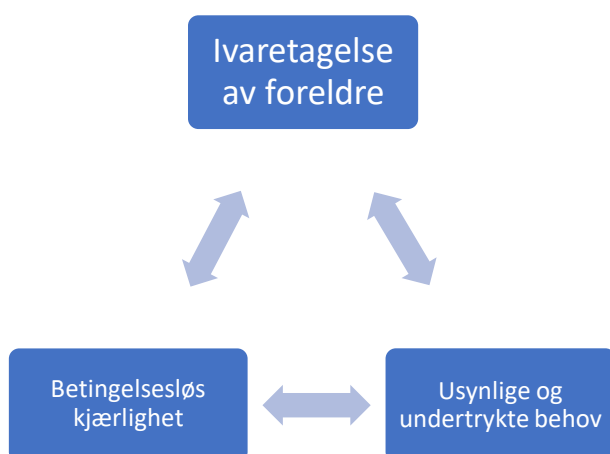
I materialet kommer det frem at deltagerne ønsker å bidra til et varmere og mer inkluderende samfunn hvor det er rom for et mangfold av måter å være i verden på. Dette ønsker de på et generelt grunnlag. Spesifikt ønsker de å bidra med økt kunnskap og forståelse om rusmiddelavhengighet, og hvordan det kan være å stå nær en som ruser seg. Ved å dele egne livserfaringer ønsker de å være med på å hjelpe andre som står i en lignende situasjon. Samtidig ønsker de å bidra til en holdningsendring i den delen av befolkningen de opplever har liten forståelse for hva rusmiddelavhengighet innebærer. Informant Liv beskriver hvorfor hun tenker det er viktig å dele sine erfaringer, og å være med på å øke kunnskap på denne måten:

Jeg synes jo det er så, apropos å møte mennesker med kunnskap så, og det jo forsøkes på for å kunne legge frem kunnskap så jeg synes det er kjempeviktig at det...ja jeg er glad for at jeg kan være med å bidra, noe som forhåpentligvis kan bidra til at andre

igjen forhåpentligvis blir møtt, og sett, og ... møte mennesker som kan sette ord på noe av det som kommer til å skje, noe av det man har vært igjennom, eller at det kan bidra til mer kunnskap da om hva det vil så å være søsken til en person som er rusavhengig det er nok grunnen, selv om jeg vet at min historie bare er min historie, og ingen har det likt, men vi vet jo at liksom det å sette ord på ting kan jo aldri være negativt i hvert fall i forhold til det vi vet..(Hentet fra transkripsjonen til Liv, linje 478-486)

I likhet med informant Liv sier de andre informantene også noe om at de opplever at mangel på kunnskap blant folk flest bidrar til unødvendige fordommer.

4.2 Ivaretagelse av foreldre

Figur 3: Hovedfunn 2

Innledning hovedkategori 2

Informantene forteller at de er glade i sine foreldre, og alle har erfaringer med at det har vært utfordrende å se at foreldrene har hatt det vondt og vanskelig. Informantene har strukket seg langt for å gi hjelp og støtte til foreldrene, noe som har medført at de har satt til side egne behov for omsorg fra dem.

4.2.1 Betingelsesløs kjærlighet

Informantene snakker frem at de er veldig opptatt av ivaretagelse av foreldrene, og opplever at beskyttelse av dem er viktig. I materialet kommer det frem at informantene har sterk lojalitet til foreldrene, og at de anerkjenner at foreldrene har gjort sitt beste forholdene tatt i betraktning. Informant Liv sier at hun forsøkte å støtte foreldrene i fortvilelsen samtidig som hun forsøkte å skåne dem fra for mye informasjon om broren. Hun sier det slik:» [...] apropos det å skåne mine foreldre så var jeg jo opptatt på et eller annet vis at de ikke trengte å vite mer enn de visste «[...] (Hentet fra transkripsjonen til Liv, linje 151-152).

I materialet fremkommer det at alle informantene har kjempet for foreldrene og familien sin. Kjærlighet og lojalitet til den verdsettes høyt, og de har strukket seg langt for å sørge for at foreldrene har det bra. Ingen av informantene har stilt spørsmål ved om det var riktig at de stilte opp for foreldrene sine. Slik jeg tolker informantene har det vært en selvfølge for dem å gi foreldrene både emosjonell og praktisk støtte. Informantene beskriver sine erfaringer på ulikt vis. Informant Aksel forteller at han tror omsorg for foreldrene springer ut fra at han så at de slet, og at han derfor prøvde å være god mot dem. Han beskriver det slik:» [...] det er mulig det er sånn jeg la grunnlaget da for det var viktig for meg å glede mamma, og prøve å være noe positivt i livet til mine foreldre da ...» (Hentet fra transkripsjonen til Aksel, linje 222-224). Informant Hanne forteller at hun har kjempet for familien, og for å skape en god relasjon til foreldrene gjennom flere år på denne måten:

[...] Jeg har så sterk tro på at jeg skal holde på familien i og med at familien har vært så mye splittet opp, og det har vært så mye gjennom alle år, og jeg har virkelig kjempet for at vi skal være en familie. Tro meg det har være blod svette og tårer. I dag har jeg en god relasjon til moren og faren min, og søster og alt er så flott som det kan bli, men det har ikke alltid vært sånn, men jeg er en sånn som kjemper. Det spiller ingen rolle jeg har bare gått gjennom så mye og bare svelget kamel etter kamel og jeg bare skal klare det. Det er liksom kjernefamilien da. (Hentet fra transkripsjonen til Hanne, linje 48-54)

Alle informantene omtaler situasjoner hvor de aktivt gikk inn for å hjelpe foreldrene. Som informant Trude sier det:» Jeg har ryddet ham(bror) ut av flere leiligheter, og hun(mor) altså, og det har i seg selv vært helt sykt, men det har hjulpet min mor egentlig mer enn ham[...]

(Hentet fra transkripsjonen til Trude, linje 364-363). Informant Liv beskriver hvordan hun hjalp foreldrene med å skaffe hjelp til broren:

[...] jeg husker jo at jeg ringte barnevernet, og jeg prøvde å få tak i saksbehandlere, og jeg tok kontakt med helsestasjonen, og jeg undersøkte institusjoner, og jeg var til og med i møter med henne om var barnevernssjef i kommunen vi bodde i, og jeg var ... jeg tok liksom ... dette her skulle jeg ordne sammen med de(foreldrene) da, jeg ble litt heiagjengen deres på veien. (Hentet fra transkripsjonen til Liv, linje 62-65)

Slik jeg tolker materialet har alle informantene stilt opp for sine foreldre ut fra kjærlighet til dem, men også ut fra en opplevelse av en usynlig forpliktelse om at de bør stille opp.

Sistnevnte ser det ut til at alle informantene i ulik grad har kjent på.

4.2.2. Usynlige og undertrykte behov

Informantene gir på ulikt vis uttrykk for savn etter omsorg, og anerkjennelse fra foreldrene. De opplever at søster/bror som ruset seg har okkupert all tiden og energien til foreldrene, noe som har ført til at informantene har fått lite oppmerksomhet. De har strukket seg langt både for å hjelpe foreldrene, men også for å ikke gi dem ekstra belastninger. Gjennom dette har de undertrykt egne behov. Informantene skildrer på ulike måter opplevelser av en form for tap knyttet til dette. Informant Hanne sier det på denne måten:» [...] altså hva skal jeg si ... hun tok jo så stor plass at jeg ble usynlig [...] jeg var bare en som skulle være der for å hjelpe til» (Hentet fra transkripsjonen til Hanne, linje 546-547).

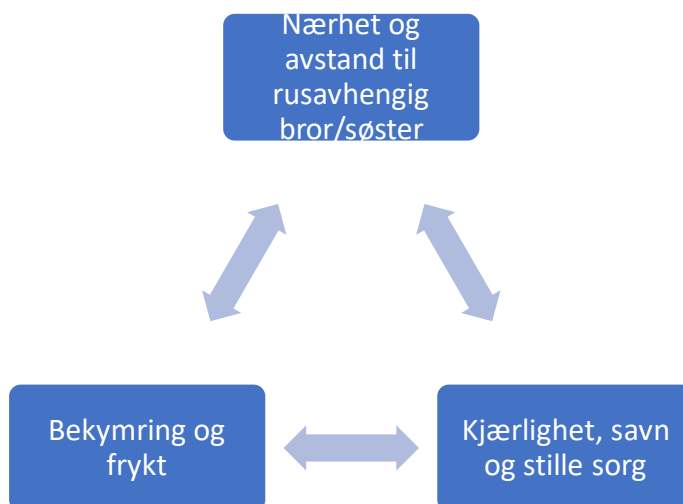
Ingen av informantene ønsket å påføre foreldrene ytterligere belastninger ved be om støtte, og de holdt ofte sine følelser skjult for å beskytte foreldrene sine. Utad opprettholdt de en fasade om at alt var greit, mens de på innsiden kunne kjenne på mye smerte, savn og uro. Informant Aksel beskriver det slik:» [...], men på en måte fikk jeg så dårlig samvittighet da over tanken på å skulle si det til ham(faren)...liksom det gjorde jeg aldri»(Hentet fra transkripsjonen til Aksel, linje 175-176).Informant Hanne sier det på denne måten:» Nei, nei, jeg var blid og fornøyd, men innvendig, innvendig så var det kaos, innvendig var det som en stor svart klump....., stresset klump som du ikke visste hvor du skulle gjøre av[...]»(Hentet fra transkripsjonen til Hanne, linje 488-493).

Informantene trekker frem at de alltid har måttet være forberedt på det neste som skulle skje, og at det ikke var rom for andre ting. Jeg tolker informantene dithen at de opplever at deres behov ikke var et tema i familien. Det var en uuttalt, og stille forståelse om de klarer seg fint på egenhånd. Det rusmiddelavhengige søskenet derimot, var alle innforståtte med at trengte oppmerksomhet og hjelp. Informant Liv beskriver hvordan hun opplever at foreldrene satt henne til side, og rettet all oppmerksomheten mot broren:

[...] liksom at det der plutselig så forsvant de litt, og det kan jeg fortsatt kjenne på den dag i dag, men ser det på en annen måte, men at plutselig kreves all deres tid, og alt deres fokus rettes inn på en måte hans liv for det er noe som står på, noe som trengs [...]. (Hentet fra transkripsjonen til Liv, linje 290-292)

Slik jeg tolker alle informantene har de på ulike måter kjent på blandede følelser knyttet til foreldrenes oppmerksomhet til sitt rusmiddelavhengige søsken. Fornuftsmessig forstår de at de at det har måttet være slik. Samtidig har de kjent på udekkede emosjonelle behov som følge av at foreldre har satt søkelys på det rusmiddelavhengige søskenet.

4.3 Nærhet og avstand til rusavhengig bror/søster

Figur 4: Hovedfunn 3

Innledning hovedkategori 3

Informantene beskriver på ulike måter bekymringer, frykt og redsel de har hatt for sin bror eller søster. Innvevd i bekymringene er også savn, kjærlighet og en sorg over en søskenrelasjon som ikke ble som de hadde tenkt. Gjennom årene har informantene vekslet mellom grad av nærhet og avstand til søsknene, og de har i dag på ulike måter funnet ivaretagende måter å regulere kontakten på.

4.3.1 Bekymring, og frykt

Informantene forteller om ulike opplevelser av det å ha konstante bekymringer for sine søsken. Store belastninger og avmaktfølelse har preget dem gjennom mange år. Flere nevnte at de har forsøkt å holde oversikt, og å redde søskenet sitt. Informantene sier at den største bekymringen er at broren, eller søsteren dør enten som følge av overdose, selvmord, eller av en meget belastende livsstil. Informant Liv har ofte lett etter broren sin, og har spurt forbigående om de har sett ham. Informant Trude var både bekymret for livet til broren, men også for at han kunne skade andre, eller gjøre andre uheldige ting. I materialet kommer det frem at alle informantene har hatt lignende erfaringer. Informant Hanne skildrer sine bekymringer for søsteren slik:

[...], det er vel en del av det ...at du går alltid med den bekymringen: lever hun i morgen? okay ... ja har hun tatt en overdose nå? Altså de tankene hadde jeg ofte, og så: er det noen som er slemme mot henne? Har hun det bra? Er hun kjemperuset nå? Du har sånne tanker ganske ... ja, de tankene husker jeg jeg hadde mange ganger.
(Hentet fra transkripsjonen til Hanne, linje 579-582)

Informant Liv beskriver hvordan bekymringene bidro til at hun ofte lette etter broren, og ville hjelpe ham på denne måten:

Han forsvant jo i perioder også, så vi var jo ...liksom, den verste dagen jeg husker var vi nedpå X med bilde av ham for å spørre liksom vektere og ulike folk om de har sett gutten på bildet fordi han har vært borte, og vi visste liksom ikke om han var i Norge, Sverige eller Danmark, eller lå død under en busk på en måte, og da husker jeg det

var mamma, pappa og jeg som var ute og lette, og jeg har vært på adresser og jeg har vært på ja, jeg har vært utrolig mye bekymret og brukt liksom mye tid på å finne ham, prøve å hjelpe ham på noe vis da...[...] (Hentet fra transkripsjonen til Liv, linje 180-185).

I materialet fremkommer det at alle informantene har erfaringer med at søsknene har vært på kant med loven. Informantene ser at bror/søster har levd, og lever et liv hvor de kan komme til å skade seg selv, eller andre. Informantene opplever dette som belastende, og kime til bekymring som aldri helt slipper taket. Som informant Trude sier det:» [...], ja, ja jeg tenker så lenge han ikke skader noen «ish», han har gjort det faktisk, men så lenge han ikke dreper noen så er det vel greit, eller ikke greit, jeg må leve med det ... (Hentet fra transkripsjonen til Trude, linje 312-313)

4.3.2 Kjærlighet, savn og stille sorg

Alle informantene kjenner på et stort savn til sine søsken. De tenker mye på hvordan det kunne ha vært dersom broren eller søsteren ikke hadde ruset seg. De forteller om savn-, og tapsopplevelser. Flere husker hvordan det var i oppveksten før rusen tok overhånd. Tre av informantene tenker mye på bror/søster også når de ikke er til stede. Tidligere hadde de et håp om at broren eller søsteren skulle komme seg ut av rusen. Når det ikke har skjedd kjenner de på mange vonde følelser knyttet til det. De opplever skjebnen til bror/søster som veldig trist. Informant Liv sier det slik:» [...], og selvfølgelig skulle jeg jo ønske at han fikk den hjelpen at han liksom ... opplevde ja å få livet sitt på stell da eller, men det blir liksom sånn ønsketenkning, sånn er jo ikke verden, men ja ...». (Hentet fra transkripsjonen til Liv, linje 309-311)

Alle informantene har i ulike faser av livet forsøkt å hjelpe broren eller søsteren sin med håp om at de skulle bli rusfrie. Etter mange forsøk har de måttet innse at en ikke kan gi hjelp til en som ikke er klar for det. Dette har vært smertefulle erkjennelser å ta inn over seg.

Informant Hanne sier det på denne måten:

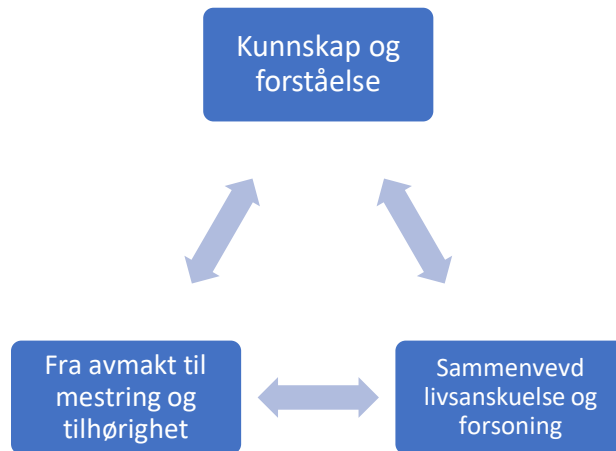
[...] oppi det hele ... der og da så tror du virkelig at du kan hjelpe, men man må innse at det går ikke an å hjelpe noen som ikke vil ha hjelp, du kommer ikke inn ...de er så fast i sin egen ... avhengighet, men for oss som står ved siden av er det jo et tap, altså du klorer deg fast i en tro om at du skal være «den reddende engelen» selv om du ikke er det, så mister du en del av deg selv også [...] (Hentet fra transkripsjonen til Hanne, linje 828-832).

Informantene har vært gjennom mange utfordrende situasjoner i fortiden, og har ulik hyppighet av kontakt med sin bror/søster i dag. På tross av alt som har skjedd oppgir alle at de fortsatt er veldig glad i sine søsken. Smerte, sorg og avmakt er knyttet til mange tapte år preget av tapsopplevelser. Informant Aksel beskriver tapsopplevelsen på denne måten:

[...] Jeg tenker mer på hvem broren min kunne ha vært hvis han på en måte hadde tatt seg litt sammen er jeg sikker på at han kunne fått til så mye ... Han var så snill, han var så flink, han var liksom så ja ... han hadde mye i seg. Jeg savner liksom på en måte å ha et litt sånn forbilde i han da. (Hentet fra transkripsjonene til Aksel, linje, 477-480)

Slik jeg tolker informantene bærer de på ulike måter på en stille sorg som det er vanskelig å finne ord for. De er på ulike stadier i forhold til bearbeiding av disse følelsene samtidig som de opplever at det er viktig å anerkjenne dem. Tre av informantene ser ut til å ha kommet til en forsoning med at deres søsken er rusavhengige, og at det er lite de får gjort med det. Søsteren til informant Hanne ruser seg ikke lenger, men hun kjenner fortsatt på en følelse av tap etter alle årene som søsteren ruset seg.

4.4 Kunnskap og forståelse

Figur 5: Hovedfunn 4

Innledning hovedkategori 4

Informantene skildrer hvordan de har mestret og mestrer livene sine. Kunnskap og forståelse over livssituasjonen gjennom årene er faktorer de trekker frem som betydningsfulle for mestring i en hverdag som har vært utfordrende.

4.4.1. Fra avmakt til mestring og tilhørighet

Informantene belyser hvordan de på ulikt vis har beveget seg fra avmakt til mestring. De har funnet bærekraftige veier til det de opplever som verdige liv. I materialet kommer det fram at de er vitebegjærlige, har viljestyrke og engasjement. De trakk spesielt frem at jobb og utdanning har gitt dem mål og mening.

Informantene fremhever som belyst i punkt 4.1.2 at det er viktig å dele egne erfaringer, og jobbe for økt kunnskap om det å være søsken til en rusmiddelavhengig. Informant Liv fortalte at hun har valgt utdanning spesifikt med tanke på dette, mens informant Aksel ønsker å bruke sin utdanning til å påvirke lovverket i retning av økt søkelys på søsken, og pårørende generelt. I materialet fremkommer det at alle informantene er målbevisste, og

har gjennomføringskraft. De er i kontinuerlig bevegelse, og oppnår mål de setter seg.

Informant Hanne beskriver det på denne måten:

Ja, det skal jeg love deg at er en del av meg i dag ... den er sterkere enn ja ... har jeg bestemt meg for noe så gjennomfører jeg uansett hva. Altså det har ikke noe å si jeg får jo til de tingene jeg har sagt jeg skal gjøre: har jeg sagt jeg skal gjøre ting så gjør jeg ting (Hentet fra transkripsjonen til Hanne, linje 329-332).

Informantene trekker frem at de opplever tilhørighet, anerkjennelse og kjærlighet som viktige ingredienser til et godt liv, og at disse faktorene former hvordan de ser på seg selv. Som informant Aksel sier: «... jeg modellerer meg jo litt ut ifra mennesker om jeg har i livet som jeg bryr meg om, og jeg har jo da mange som er opptatt av samfunnet ..., men jeg har behov for tilhørighet i mindre grupper i hvert fall ...» (Hentet fra transkripsjonen til Aksel, linje 443- 444, og 449-450). Tre av informantene oppgir at vennerelasjoner er viktige, og at de ser på sine nærmeste venner som familie. De reflekterer om hvordan deres oppveksterfaringer på ulikt vis har bidratt til at det har et utvidet perspektiv på hva en familie skal være utover den tradisjonelle forståelsen. Alle deltagerne opplever at tilhørighet i form av aksept og anerkjennelse betyr mye, og at de finner dette i sine vennerelasjoner. To av deltagerne sier at disse dimensjonene er selve drivkraften i deres hverdag. Informant Aksel beskriver betydningen av venners anerkjennelse slik:

[...], «og bli anerkjent for det ... ikke nødvendigvis av alle jeg møter liksom, men at i hvert fall på en måte at de menneskene jeg er glad i ser at jeg får til ting da, ... og da er det jo i det bildet jeg har skapt selv da, på en måte være noe samfunnskonstruktivt [...]» (Hentet fra transkripsjonen til Aksel, linje 418-421)

4.4.2.Sammenvevd livsanskuelse og forsoning

Informantene forteller at de på tross av mange utfordringer opplever at det har kommet noe positivt ut av alt de har erfart. Gjennom oppveksten og frem til i dag har de manøvrert livene sine ut fra konteksten de befinner seg i. Livserfaringene har bidratt til at de har lært mye om verden og seg selv. De opplever å ha blitt romsligere, og mindre dømmende. Selv om de

skulle ønske at broren eller søsteren ikke ruset seg, opplever de å ha blitt sterkere av å stå i alle utfordringene. Informant Trude sier at det er viktig å ikke dømme andre fordi alle kan bli rammet. Informant Liv er opptatt av at mangel på kunnskap og stigmatisering bidrar til unødvendig mye lidelse for alle som står nær en som ruser seg. I materialet kommer det frem at alle informantene deler Liv sine betraktninger.

Alle informantene sier noe om at livet har vært krevende, men at de har klart å bruke erfaringene på en konstruktiv måte. Tre av informantene har håp for fremtiden, og tenker at et optimistisk livssyn er en viktig del av hvem de er. Informant Hanne opplever at det å tenke at alt er mulig, og å se fremover gir en indre ro og styrke. Informant Trude uttrykker at det å forstå hvordan ting henger sammen, og at forståelse av hva rusmiddelavhengighet kan innebære gjør livet lettere. Informant Aksel er nøktern i sine beskrivelser i forhold til håp da han har vært igjennom noen depresjoner som han er usikker på hvordan forstå. Dette knytter han opp mot om det handler om brorens rusmiddelavhengighet, eller om et pessimistisk livssyn springer ut fra andre forhold. Felles for alle informantene er at de aktivt søker kunnskap for å forstå sammenhenger mellom rusmiddelavhengighet, sine søsken, og seg selv i en samfunnskontekst. Informant Trude beskriver det på denne måten:

[...] så jeg prøver liksom å lære ting, det gir meg veldig mening; å forstå ting, og lære noe uansett hva der er, og i den situasjonen med min bror så kan til og med det være en bra, altså det kan komme noe bra ut av det, at jeg har jeg har opplevd det. Jeg tenker at jeg har skjønt at det rusproblemet er sykt, altså det hadde jeg ikke skjønt før, mer innsikt i verden, og samfunnet, og hvordan ting henger sammen det er bra. Så jeg prøver jo å tenke sånn, og sånn har jeg det med mange ting, altså fine ting, at jeg liker å forstå og lære nytt. Så det gir meg masse, alt kan jo gi mening (Hentet fra transkripsjonen til Trude, linje 552-559).

Informantene skildrer nyansert hvilke prosesser de har gjennomgått, og til dels fortsatt står i på sin livsreise. Felles for dem er at de har funnet frem til ulike måter å forsones seg med hvordan livet har blitt. Informant Hanne sier at hun lever fint videre, at det går bra, og at hun på en merkelig måte venner seg til det. For informant Trude er anerkjennelse av at alle pårørende er ulike, og at en kan reagere forskjellig viktige dimensjoner ved

helingsprosessen. Selv om ikke alt går slik informantene ønsket har forståelse av det som har skjedd vært viktig. Slik jeg tolker informantene har forsoning bidratt til frigjøring og trøst, og til at de har funnet mening i alt det de tidligere har opplevd som meningsløst. Informant Trude forteller at hun har fått en innsikt hun ellers ikke ville fått, og informant Liv sier at hun på en underfundig måte opplever å være heldig som har vært igjennom så mye forskjellig. I materialet kommer det frem at alle informantene har funnet sine måter å leve meningsfulle liv på, og at de har slått seg til ro i gitte livsomstendigheter.

4.5 Oppsummering funn

I dette kapitlet har jeg presentert de mest fremtredende funnene i datamaterialet ut ifra problemstillingen jeg har undersøkt. Problemstillingen skulle undersøke: Hvordan konstruerer søsken av rusmiddelavhengige sin identitet?

Informantene har gitt et innholdsrikt materiale som jeg har transkribert og gjennom analysen kondensert. Problemstillingen er beskrevet ut fra flere perspektiver, noe som belyser mangfoldet i informantenes narrativer. De beveger seg på et kontinuum mellom negative og positive erfaringer som alle hver for seg og til sammen bidrar til hvordan de ser på seg selv i verden. Informantene beskriver hvordan sammenvevde, komplekse relasjoner og samhandlingsmønstre mellom sine foreldre, søsken, og samfunnet ellers til sammen utgjør en helhet av deres identitetskonstruksjon.

5 Drøfting

I dette kapitlet vil jeg drøfte hovedfunnene jeg fant i analysen relatert til aktuell teori, og forskning som i hovedsak er presentert i kapittel 2. Jeg trekker inn funn fra forskningsartikler noen steder for å gjøre drøftingen fyldigere. I kapittel 6 retter jeg søkelyset mot implikasjoner av funnene sett i lys av drøfting og teori.

Funnene skal belyse problemstillingen: Hvordan konstruerer søsken av rusmiddelavhengige sin identitet?

Følgende forskningsspørsmål skal belyse problemstillingen:

- Hva har vært- /er utfordrende?
- Hvilke mestringsstrategier hadde-/har de?
- Hva bidro-/bidrar til å skape mening?

Studiens hensikt er økt kunnskap om hvordan søsken av rusmiddelavhengige opplever hvordan det er å ha en rusmiddelavhengig bror/søster, og hvordan det innvirker på forståelsen av seg selv og egen identitet. Økt kunnskap om deres erfaringer vil kunne gi implikasjoner for praksisfeltet og til videre forskningsområder.

Oversikt over funn: 4 hovedkategorier

- 1. Ansvar og kontroll**
- 2. Ivaretagelse av foreldre**
- 3. Nærhet og avstand til rusmiddelavhengig bror/søster**
- 4. Kunnskap og forståelse**

5.1 Innledning

Slik jeg tolker funnene henger de sammen og påvirker hverandre. De favner vidt, og belyses fra flere perspektiv som presenteres i fire hovedkategorier under ulike overskrifter. Å dele funnene opp i stringente deler som utelukker hverandre lar seg ikke gjøre. En kan ikke forstå kategoriene og delene uten at de forsås i lys av helheten. Von Bertalanffy (1950) hevdet at alt i vår verden sees i sammenheng med et system hvor helheten utgjør en kompleksitet som gjør at vi ikke kan skille ut deler uten å tape helheten av syne.

5.2 Ansvar og kontroll - når det å hjelpe blir en del av den en er

I datamaterialet er det rike beskrivelser om hvordan informantene påtar seg ansvar, og at hjelperollen på mange måter definerer hvem de er. Informantene opplever at det å hjelpe andre har bidratt til vekst og utvikling. De viser til mestringserfaringer i familien, men også i relasjon til skole, jobb, og krav fra samfunnet ellers. Funnene viser at informantene opplever at det å ta mye ansvar også har en bakside.

Informantene forteller om hvordan de gjennom oppveksten og frem til nå har hjulpet til der det trengs. Det kommer frem at de gjør det uten å tenke over det, og at de opplever at hjelperollen har blitt en måte å være i verden på. Michaelsen (2019) sier at:» [...] ideen om at det er i vår oppvekstfamilie vi lærer oss ulike måter å erfare verden på, og vi har tendenser til å fortsette å se verden slik også i voksen alder» (s.122). Jeg tolker informantene dithen at det i familien var mange uskrevne, og uttalte regler som påvirket dem. Hvordan kan dette forstås? Minuchin (1974) sier at usynlige forventinger innebærer at det er tema i familien det ikke snakkes om, men som allikevel legger føringer for handlingsrommet til familiemedlemmene (s.52-54). Ifølge Ølgaard (2004) bringer det usagte også med seg en form for kommunikasjon, og et budskap. Han sier at kommunikasjonen foregår på flere plan, både verbalt og nonverbalt. I denne sammenhengen fremstår kommunikasjonsformen som sentral: «kontroll, regulering og påvirkning forudsætter kommunikation både til og fra det man vil regulere» (2004, s. 55). Bateson (1972) sier at informasjon er kommunikasjon som oppfattes og utgjør» en forskjell som gjør en forskjell». Han sier det slik: «A «bit» of information is definable as a difference which makes a difference. Such a difference, as it travels and undergoes successive transformation in a circuit, is an elementary idea» (s.315).

Jeg undres over om» forskjellen» i familien har vært en usynlig, og nonverbal kommunikasjon med en forventning om å hjelpe. Bidrar det til at informantene i dag automatisk inntar en hjelperolle? Disse betraktningene får meg til å reflektere om den nonverbale kommunikasjonens kraft til å påvirke samhandlingsmønstre, relasjoner og derigjennom også hvordan informantene ser på seg selv.

Familiens diskurser vil påvirke kommunikasjons- samhandlingsmønstrene de til enhver tid tar del i. I denne sammenheng er det nærliggende å undre seg over hvilke

samfunnsdiskurser familiene er omgitt av? Ifølge Øfsti (2010) vil sosialt konstruerte ideer skapes med bakgrunn av kulturen som omgir oss, og av hvilke samfunnsdiskurser som råder (s.22). Familieverdier om «å holde sammen», «hjelp den som trenger det», og at «den friske og sterke» skal stille opp syntes å være viktige for informantene. Disse verdiene ser også ut til å være en sentral del av den rådende samfunnsdiskursen, noe som kommer til uttrykk i funn fra den nasjonale pårørendeundersøkelsen i 2020-2021. Her kommer det frem at de friske familiemedlemmene strekker seg langt for å hjelpe den syke (Helse -og omsorgsdepartementet, 2021, s.31-34).

Hvordan kan en tenke at informantene har påvirket sin familiesituasjon? Sanders (2004) sier at vi for å forstå de komplekse familiedynamikkene må se på hvordan subsystemene i en familie påvirker hverandre (s.31) Ifølge Lander et al. (2013) vil hele familiesystemet bevege seg når en del beveger seg. Alle delene blir påvirket, og hver del tilpasser seg for å sørge for likevekt i familiesystemet (s.13). Jeg tolker informantene dithen at de ved å hjelpe til har bidratt til opprettholdelse av stabilitet i en familiesituasjon som tidvis har vært kaotisk og uoversiktlig. Informant Hanne beskriver hvordan hun gikk inn i hjelperrollen på denne måten:

[...], for jeg måtte være den som styrte dette her nå altså. Mamma og pappa var der, men de var der ikke ... jeg måtte plutselig være voksen ganske tidlig, og min måte å takle det på der og da var liksom å komme inn i en rolle ... (Hentet fra transkripsjonen til Hanne, linje 23-25)

Jeg undrer meg over om informantens ansvarstagende og hjelperrolle har vært «forskjellen som har utgjort en forskjell» for opprettholdelse av balansen i familien? Dette er et interessant perspektiv når en søker å forstå informantenes syn på seg selv. Kan det være en sentral del av deres narrative identitet, og innebære det Riceour (1992) beskriver som møtet mellom idem og ipse? Personlig identitet innebærer to dimensjoner som overlapper hverandre; Idem er identiteten som innebærer stabilitet og kontinuitet; roller, vaner med mer, mens ipse er identiteten som innebærer endring. Jeg stiller spørsmål om det å hjelpe i en livsfase har vært en form for disharmoni(ipse) som har innvirket på harmoni (idem)? Slik jeg

forstår Riceour (1992) overlapper- og påvirker idem og ipse hverandre. Ut fra dette ser det ut til at hjelperrollen over tid har blitt en del av informantenes idem. Dermed har den også blitt stabil i informantenes narrative identitet. Dette er et interessant perspektiv som viser hvordan den narrative identiteten kan være dynamisk, og kan endres ut ifra livserfaringer og fortellinger om oss selv.

Tre av informantene har vært redd for å ikke ha kontroll over det som skjer i familien. Felles for dem er at de har forsøkt å ta grep, og inntatt en slags lederrolle når problemer har oppstått. På tross av opplevd stress har de på ulikt vist mestret å stå i mange utfordringer over lang tid. I et resiliensperspektiv kan informantenes møter med stressfylte situasjoner forstås utfra hvordan barn og unge navigerer for å fremme sin helsestatus i den konteksten de lever i (Ungar, 2006, s. 99). Slik jeg tolker informantene har de erfart at eget pågangsmot og vilje til å hjelpe har bidratt til positiv respons innad i familien. Samspillsdynamikken mellom informantene og deres nærmeste står sentralt, og resiliens ser ut til å ha en innvirkning på hvordan informantene har møtt utfordringer knyttet til sine rusmiddelavhengige søsken, og sine foreldre. Ifølge Waaktaar & Christie (2000) utvikles resiliens i samspill mellom barnets- og miljøets egenskaper. Videre sier Johnsen & Torsteinsson (2012) at familiesystemet påvirkes av samhandling med andre systemer hvor fokuset rettes mot mellommenneskelig aktivitet (s. 30). Ifølge Goffman (1992) vil en gjennom å ramme inn situasjonen organisere inntrykk som bidrar til å skape mening. Ut fra dette blir det mulig å foreta valg på hvordan vi skal oppføre oss (s.197-198). Om en ser til Antonovsky (1987) sitt begrep Sence Of Coherence ser det også ut til at informantene har hatt en opplevelse av sammenheng. Disse betraktningene får meg til å reflektere om de komplekse og samsatte samhandlingsmønstre i familien, og at informantene i sin kontekst har skapt mening gjennom blant annet å innta rollen som hjelper.

Informant Hanne opplevde en forventning fra sine foreldre om at hun måtte hjelpe til, og at ansvar ble pålagt henne. På den ene siden ser hun i dag at det var foreldrene som burde tatt ansvar, men at det var hun som i praksis endte opp med å ta det. Hvordan kan dette forstås? I følge Minuchin (1974) vil ytterste konsekvens av uklare grenser i familien innebære så

sammenvevde forbindelseslinjer («enmeshed») at det blir uklart hvilket familiemedlem som er innehaver av følelsene og sykdommen. Grensen mellom generasjonene kan bli veldig uklare, og familien kan ofte kjenne seg veldig nære og oppleve sterk lojalitet overfor hverandre (s.54) Det kan se ut til at familiedynamikken i informant Hannes familie var «enmeshed», og at en ut fra denne forståelsen kan forstå at hennes opplevelse av ansvar innebar uklare grenser i familiesystemet. Slik jeg tolker Hanne befant hun seg i en livssituasjon hvor hun både ble pålagt, og påtok seg uforholdsmessig mye ansvar i sin familie. Samtidig ser det ut til at hun fant mestringsstrategier som hun i dag opplever som en viktig del av hvordan hun mestrer utfordringer i livet. Hun trekker blant annet direkte forbindelseslinjer til sin identitet i dag som «en som hjelper og stiller opp for alle» til rollen hun hadde som «hjelper» i oppveksten. Det ser ut til at Resiliens (Waaktaar& Christie, 2000; Borge, 2003; Ungar, 2006) og Sence Of Coherence (Antonovsky, 1987) i møtet med mennesker og samfunnet ellers har vært sentrale faktorer for informant Hanne sin opplevelse av mestring og mening.

I motsetning til informant Hanne sier de tre andre informantene at det var de som valgte å gå inn i hjelperrollen uten en forventning om at de måtte det. Jeg tolker informantene dithen at både de og foreldrene tilpasset seg etter beste evne ut fra situasjonen de befant seg i. Gjennom nonverbal og verbal kommunikasjon ser det ut til at informantene i samhandling med sine foreldre justerte sitt ansvar ut fra hverandres behov. Ifølge Michaelsen (2019) er en i dagens strukturelle terapi mindre opptatt av merkelapper, og mer opptatt av hvordan familien selv erfarer hverandres roller. Det kan være mer fruktbart å tenke at familien befinner seg i et kontinuum mellom ytterpunktene, og at deres fleksibilitet til å justere grensene er det viktigste (s.127).

En motsats til denne sirkulære forståelsen er en medisinsk lineær årsak-virkning forklaring som slik jeg forstår det ville definert familien som dysfunksjonell (Jensen, 2016, s.24). Ifølge (Bunkholt & Sandbæk, 2000) foregår et rollebytte når barn overtar foreldrenes ansvar. Dette kalles parentifisering, og innebærer at barna får et uforholdsmessig stort ansvar. Graden av ansvar og ansvarsområder går utover det de har forutsetning for å kunne mestre (s. 113-114). Jeg tolker dette som en medisinsk forståelsesmodell som setter søkelys på

mangeltilstander. Gergen & Gergen (2005) problematiserer effekten av mangeldiskursen. De stiller seg positive til andre mer optimistiske konstruksjoner (s. 26). I lys av den sirkulære og den medisinske diskursen som omgir oss hvor den medisinske diskursen fortsatt er rådende, ser det ut til at informantene inntar en sirkulær holdning. De ser på seg selv som tilpasningsdyktige individer som har mestret ansvaret de har hatt. Dermed konstruerer de et optimistisk bilde av seg selv i verden, noe som samsvarer med Rochat (2009) sine beskrivelser om hvordan identitet konstrueres sosialt.

Det ser ut til at informantenes ansvarstagende og hjelperrolle kan forstås ut fra posisjonen de har hatt, og tatt i oppvekstfamilien. Jeg undres over hva som gjør at de i dag i all hovedsak ser på hjelperrollen som positiv? Rochat (2009) sier at mennesker er aktive og deltagende i sine interaksjoner. Vi etterstreber nærhet ved å ha kontakt med andre, enten ved valg, tilfeldig, eller ved å følge sosiale konvensjoner (s. 207). Videre sier han at det er en pågående prosess som må justeres og forhandles om gjennom tanker og samhandling med andre (s.193). Jeg tolker informantene dithen at det å hjelpe andre er en sentral verdi for dem, og at respons og tilbakemeldinger fra viktige andre i deres liv bidrar til å opprettholde og styrke denne verdien. Ifølge Rochat (2009) har vi alltid tanke for den andre, og disse tankene danner grobunn i forståelsen av hvem vi er når vi konstruerer vår identitet (s.193). Dette samsvarer med informantene sine fortellinger om valg de har tatt ut ifra ideen og tanken om å ville andre vel. Det ser ut til at informantene har posisjonert seg, og foretatt bevisste valg. Informant Hanne sier det slik: «[...] inni deg får du en måte ... altså jeg har gjort det til noe positivt jeg vil ta vare på alt og alle ... (Hentet fra transkripsjonen til Hanne, linje 111-112).

Tre av informantene sier at hjelperrollen kommer til syne på flere livsarenaer, og at deres yrkesvalg har direkte tilknytning til erfaringer de har hatt med sin rusmiddelavhengige bror eller søster. Noe av det de husker tilbake på som utfordrende, opplever de i dag som en styrke. Prosessene de har vært igjennom i forhold til dette har tatt tid. Slik jeg tolker informantene har de i sine narrativer noen faste holdepunkt som bærer historien om dem selv. En meningsbærende del i denne fortellingen omhandler verdien av å hjelpe andre. Jeg undrer meg hvordan en kan forstå prosessene de har gått igjennom? Lock& Strong (2014)

understreker menneskets behov for å skape mening. Ifølge sosialkonstruksjonismen skapes mening i interaksjon med andre, og i kontekst av samfunnets rådende diskurser (s.31-34). Når det gjelder muligheter og begrensninger til å påvirke våre fortellinger om oss selv beskriver Riceour (1992) det slik: «Enhver karakter i en levd fortelling får lagt føringer for seg gjennom kroppslige muligheter og begrensninger, fysiske omgivelser, andre menneskers handlinger og den kulturen som gir alle disse faktorene deres mening og betydning» (s.162). Ut fra dette forstår jeg at informantene har tatt-, og tar del i komplekse samspill både på individ-, -system-, - og gruppenivå i en gitt kulturell ramme. I et resiliensperspektiv vil dette harmonere med Ungar (2006) sin beskrivelse av at ens indre styrke kombinert med miljømessige faktorer gjør at en manøvrerer fleksibelt, og tilpasser seg (s.99).

I materialet kommer det frem at informantene viser høy grad av empati når de gir uttrykk for omtanke for andre søsken av rusmiddelavhengige, men også for sine medmennesker generelt. De trekker flere ganger frem at de på ulike måter ønsker å hjelpe andre søsken. Informantene oppgir dette som en av grunnene til at de ville delta i denne studien. Hvordan kan en forstå deres empatiske kvaliteter? Mentalisering handler om å ta den andres perspektiv, og å tenke om den andre (Rochat, 2009, s. 193). Ut fra informantenes narrativer viser de gjennomgående stor grad av evne til å se seg selv utenfra og den andre innenfra. Mentaliseringsperspektivet kan være nyttig, samtidig tenker jeg at en må være varsomme med utelukkende å tillegge informantene «egenskapsforklaringer». Trekker en samtidig inn et sosialkonstruksjonistisk perspektiv blir det vesentlig at vi stiller oss kritiske til å avdekke egenskaper hos mennesker. Virkeligheten skapes ved at vi konstruerer kunnskap gjennom språklige- og sosiale handlinger (Gergen& Gergen, 2005, s.9). Ord bidrar til å skape sannhet, og dermed vil hjelperrollen kunne fremstå som en foretrukket identitet (Lock& Strong, 2014, s. 322).

Jeg tolker informantene dithen at alle på ulikt vis ser det som et etisk kall, og en forpliktelse å hjelpe andre. De er opptatt av ivaretagelse av ulike relasjoner; både nære og fjerne som de oppgir betyr mye for dem. Morgan (2005) skriver at vi som mennesker handler ut fra det vi opplever som viktig for oss (s.11). Ifølge Riceour (1992) er fortellinger om egne liv alltid

sammenvevd med andre menneskers fortellinger: «in our experience the life history of each of us is caught up in the histories of others. Whole sections of my life are part of life history of others-of my parents, my friends, my companions in work and in leisure (s. 161). I denne sammenhengen vil vår sosiokulturelle kontekst situert i tid og sted legge føringer for hvilke verdier vi har, og hva vi tillegger mening. Konteksten for historiene vil dermed danne bakteppe for historier vi applauderer (Lock& Strong, 2014, s.31-34).

Ovennevnte drøfting gjør at jeg tolker informantene dithen at hjelperrollen ligger i «ryggmargen» og dermed er kroppsliggjort. Dette sammenfaller med Bordieu (1990) sine beskrivelser av habitus; våre livserfaringer er situert i kroppen, og bidrar til viktig kunnskap for hvordan vi handler og er i verden.

5.3 Ivaretagelse av foreldrene - i kryssilden mellom lojalitet og ønske om å bli sett

I materialet kommer det frem at informantene opplevde en markant endring knyttet til oppmerksomhet og omsorg fra foreldrene da søsknenes rusmiddelbruk ble et problem. Informantene har vært urolige for at foreldrene skulle miste oversikt og kontroll over det som skjer. Samtidig kjenner informantene på en sårhet og et savn etter foreldreomsorg de ikke fikk mens de bodde med foreldrene og sitt rusmiddelavhengige søsken. Gjennom å lytte til informantens fortellinger blir jeg nysgjerrig på de komplekse samspillsmønstrene i familien som snakkes frem.

Slik jeg tolker materialet har informantene opplevd en form for usynlig forventning fra sine foreldre om at de mestrer livene sine. Ifølge Day (2010) innebærer usynlige uskrevne regler at de er allmenn akseptert. Fordi de er uuttalte stilles det ikke spørsmål ved dem, og de har stor makt i familiens hverdagsinteraksjoner. Skårderud (1998) viser til at de flinke barna lett blir oversett fordi de utad er flinke og mestrer livene sine (s.54).

Alle informantene har erfaringer med å påta seg ansvar som tradisjonelt i vår kultur ivaretas av foreldrene. Ifølge Andresen (2012) er det vanlig at rollebytte på tvers av generasjonsgrensene forekommer, og at søsknene ofte må ta på seg voksenrollen ved å være «hjelpere, støttespillere og foreldre for sine foreldre for å lette mors og fars byrde». (s.414). Mine funn tyder på at lignende prosesser fant sted i informantenes familier. Incerti

et al. (2015) sier at søsken føler et stort ansvar for å ivareta foreldrene som bruker all energi på den rusmiddelavhengige. De havner i et krysspress av forventninger, hvor egne behov tilsidesettes.

Slik jeg tolker materialet har grensene mellom subsystemene i informantenes familier blitt forskjøvet, noe som har påvirket familiedynamikken (Minuchin, 1974). Som omtalt i punkt 5.2 fortalte informant Hanne at hun ikke opplevde å ha et valg i forhold til om hun skulle hjelpe foreldrene, eller ikke. Hun opplevde å få lite oppmerksomhet og emosjonell støtte fra foreldrene som brukte sin tid og energi på søsteren. Dette samsvarer med hvordan en av informantene i Incerti et al. (2015) sin undersøkelse opplevde det:

After so many years of this, you sort of only just have that realisation that they (participants parents) don't know much about what's going on with me ... which is really hard ... I think that's one of the hardest part of having a sibling with a serious addiction (Incerti et al., s.36).

I materialet kommer det frem at alle informantene i ulik grad føler seg tilsidesatt av sine foreldre. En kan tenke at samspillet mellom informantene og foreldrene har blitt påvirket av at de har rettet fokus mot det rusmiddelavhengige søskenet. Minuchin (1974) sier at samhandlingen mellom subsystemene i familien endres når et familiemedlem blir sykt (s.59). Endringer i organiseringen av subsystemer og kontakten mellom dem vil ut fra dette bidra til at informantene fyller rollen foreldrene hadde før søskenet begynte å ruse seg, samtidig som de også ivaretar søskenet. Om en ser på de ulike subsystemene i en familie sier Sanders (2004) at en 3. ordens påvirkning i et familiesystem kan innebære en forskjellsbehandling på søsken fra foreldrene. Dette kan vise seg i form av favorisering, eller å bli tilsidesatt (s. 31-32).

Tre av informantene ønsker ikke å si noe negativt om sine foreldre relatert til fravær av støtte. De har forståelse for at foreldrene har hatt, og har store belastninger og utfordringer knyttet til sin rusmiddelavhengige bror. Samtidig formidler informantene at de skulle ønske at foreldrene hadde mer tid for dem. I materialet kommer det frem at informantene tilpasser seg foreldrenes behov for støtte ved å tilsidesette egne behov. Det rusmiddelavhengige søskenet får mest oppmerksomhet av sine foreldre. Ifølge Myra (2004) investerer foreldre

mest i det barnet som strever mest. Søsken som selv ikke ruser seg blir rammet, og føler seg ofte oversett og glemt (s.3). Skotland (2011) sier at søsken av rusmiddelavhengige ofte er alene selv om de har behov for støtte fra foreldrene. De vet at foreldrene står i nok av utfordringer, og velger derfor å skjerme dem (s.32). Informantenes narrativer omhandler at de har mestret hverdagen, og at de har anstrengt seg for å holde familien samlet. Informant Hanne oppgir at hun hadde store belastninger i hverdagen uten noe foreldrestøtte, og informant Aksel erkjenner at fravær av støtte har tæret på ham mer enn han har vært klar over. Informant Trude og Liv forteller at de ikke direkte opplevde store belastninger, men at de på sett og vis har mistet sine foreldre. Informantene beskriver at de ikke har ønsket å legge sten til byrden for foreldrene. I stedet har de gjort alt de har kunnet for å unngå merbelastning for dem. Ifølge Andresen (2012) har søsken høy terskel for å snakke om egne erfaringer fordi de ikke ønsker å påføre foreldrene enda flere utfordringer. Det er vanlig at de står alene med alle erfaringer. Roller bli endret og de går inn som hjelpere og støttespillere for sine foreldre, alt for å redusere foreldrenes byrder (s.414). Informant Aksel beskriver det slik:» [...] Altså «chores»; ikke være kranglete, og hvis de trenger hjelp på en måte, være med på hytta, rake hagen der, altså gjøre alle mulige sånne gjøremål, og prøve på en måte å ikke å være en belastning, sånn som åpenbart «broderen» var da». (Hentet fra transkripsjonen til Aksel, linje 103-106).

Alle informantene har lignende erfaringer som informant Aksel. Alle informantene lot som om de hadde det bra selv om det ikke var tilfellet. Jeg tolker informantene dithen at de opprettholdt en fasade overfor foreldrene. De har både bevisst og ubevisst inntatt en rolle og en posisjon som en som klarer seg selv. Ifølge Skårderud (1998) er de flinke barna ikke noe problem. Med sine ferdigheter og omsorg får de andre til ikke å bekymre seg. De gir uttrykk for at alt er greit: «Selv om de er syke får de ikke feber.» (s.54). Jeg undres over om det det kan hende at informantene har tenkt at de ikke trenger omsorg fra sine foreldre? Sanders (2004) sier at en kan si at barns utvikling innebærer prosesser som bidrar til at de ikke tillater at de får like mye tanker, eller oppmerksomhet fra de som oppdrar dem, kjenner dem og skal gi omsorg for dem (s.8).

Informantene beskriver på ulikt vis at de opplevde å være mellom barken og veden i forhold til sine foreldre og søsken, og at dette medførte en følelsesmessig konflikt. Incerti et al.

(2015) fant i sin studie at det var flere av deltagerne som erfarte det samme. En av dem uttrykte spesifikt at hun spilte rolle som «den gode datter (s.33) slik to av informantene i min studie også gjorde. Dette samsvarer med Minuchin (1974) sin teori om hvordan barn trer inn i ulike roller for å tilpasse seg, og på denne måten søker en aksept og anerkjennelse fra sine foreldre. Slik jeg tolker informantene kan det se ut som de posisjonerer seg i forhold til sin rolle i familien, og overfor sine foreldre. Ifølge Gergen (2010) vil de gjennom posisjonering også forme sin identitet.

Jeg tolker informantene dithen at de kjenner på savn og tristhet over å ha fått lite oppmerksomhet og støtte fra sine foreldre. De opplever det på ulikt vis, men alle beskriver at de har savnet emosjonell støtte fra sine foreldre. Ser en dette ut fra at informantene har tilsidesatt egne behov ved å innta rollen som «den flinke» kan det hende de ikke har hatt forutsetning for å sette ord på underkjente behov. Ifølge Skårderud (1998) bemerker de flinke barna seg ved sin arbeidskapasitet, sin ansvarsfølelse, sin evne til innlevelse og omsorg for andre. Det flinke barnets drama er at det ikke vet. Negative følelser kan være til stede, men det finnes ingen tydelig erkjennbar historie til å forklare disse følelsene. Erkjente tydelige traumer som vold og overgrep er synlige og nære. De flinke barnas historie handler ofte mer om et psykisk fravær (s.55). Dette perspektivet kan gi mening i å forstå informantenes opplevelser av lite emosjonell støtte fra sine foreldre mens de bodde med familien. De forteller at de den gangen nok ikke var bevisst dette, men at de i dag i større grad anerkjenner at de har hatt et savn. Informant Trude beskriver det slik:» [...], men jeg skulle ønske at mamma og pappa hadde hatt det bedre, da hadde de hatt kapasitet til å ta vare på andre også, det skulle jeg ønske var annerledes ...» (Hentet fra transkripsjonen til Trude, linje 566-567). Jeg tolker informantene dithen at de anerkjenner sine foreldres utfordringer, samtidig som de ser at det har medført at de selv har fått mindre oppmerksomhet. Allikevel ser ut til at de inntar en forsonende holdning til sine foreldre. Jeg kommer nærmere inn på forsoning i punkt 5.5.

I materialet kommer det frem at informantene har sterke lojalitets- og kjærlighetsbånd til foreldrene. En kan derfor forstå at de gjør sitt beste for å være en støtte for dem. Ti av informantene i Incerti et al. (2015) sin undersøkelse formidlet at de kjente på et sterkt behov

for å ivareta foreldrene, samtidig som dette innebar en følelsesmessig konflikt (s.33). I mitt materiale kommer det også frem at informantene har blandede følelser i spenningsfeltet mellom ivaretagelse av foreldrene, og egne behov for emosjonell støtte. Samtidig ser det ut til at de på tross av ambivalens har noen verdier som har bidratt til at de i sin kontekst har funnet en mening og styrke til å håndtere ulike forventinger på. Informantene oppgir at kjærlighet til foreldrene er en høyt verdsatt verdi. Informant Liv beskriver hvordan kjærligheten til familien gir henne kraft og mening på denne måten:

De jeg er glad i skal jeg kjempe for på et vis, og det var aldri noen tvil liksom for min del å ta avstand ved å si at jeg ikke ville ha noe med familien min å gjøre, så det var liksom den ubetingede kjærligheten da, det gav mening liksom å kjempe for å være med i dette her, [...]. (Hentet fra transkripsjonen til Liv, linje 192-195)

Alle informantene har lignende opplevelser som informant Liv. Jeg undrer meg over om de har en forventning til at en i familien skal vise betingelsesløs kjærlighet og støtte? Bidrar deres verdier til hvordan de handler? Hvilke diskurser er informantene en del av?

Verdier kan ses i sammenheng med ledende samfunnsdiskurser. Foucault (1972) var opptatt av maktperspektivet, og påviste fremveksten av sosial kontroll ved å vise hvordan vi skaper mening gjennom språket. Johnsen & Torsteinsson (2012) sier at når våre historier sier noe om hvem vi er må de adresseres fordi de kulturelle beskrivelsene bidrar til vår identitetsbeskrivelse (s.202). Slik jeg tolker informantene er diskursen om at «størst av alt er kjærligheten» en høyt verdsatt verdi i hvordan de forholder seg til sine foreldre. Dermed kan en også tenke at denne verdien er en integrert del av informantenes identitet.

Selv om informantene opplever å ha blitt tilsidesatt, og har savnet praktisk og emosjonell støtte fremstår de som forsonende og med høy grad av Sense Of Coherence (Antonovsky, 1987). Jeg tolker informantene dithen at de på tross av motstridende følelser så har de har innlemmet disse med en fornuft en kan tenke de har utviklet i samspill med omgivelsene. Jeg undrer meg over om informantene fra tidlig av har konstruert en identitet som «en som håndterer følelsesmessige belastninger, og dermed også livet»?

5.4 Nærhet og avstand til sin rusmiddelavhengige bror/ søster -den tause sorgen
Poeten Arne Ruste skriver om savn, sorg og tapsfølelser knyttet til søsken:

UTEN TITTEL

Det var du
som insisterte på telefon
med svarer, jeg var mer
likeglad, tilfreds
med å være utilgjengelig iblant, ja gjerne
utilnærmelig

Det var du
som leste inn båndet,
de forte, glade ordene
før pipetonen, dem
jeg ofte småbanner over
når du for lengst burde
vært hjemme

Nå om dagen er det du
som er langt vekk og utilgjengelig
for det meste; monolukten
kryper inn i sofakrok
og sengetøy,
stillheten
inntar planke etter
planke og lammer huset vårt
(Ruste, 2001, s.13)

Jeg undrer meg over påvirkningskraften den rusmiddelavhengige har på sine søsken, og tenker at søskenrelasjonen er interessant med tanke på identitetskonstruksjon. Om dette sier

Sanders (2004) at søskenrelasjonen danner grunnlag for samhandlingsmønstre senere i livet, og at det kommer til syne gjennom et mangfoldig og komplekst samspill. Søskene tilbringer mer tid sammen enn med foreldrene, og blir en del av vår identitet (2004, s.1-5). Hvordan kan det rusmiddelavhengige søskenet påvirke informantenes identitet? For å belyse dette må en ha kunnskap om hvordan rusen vever seg inn i den rusmiddelavhengiges så vel som deres nærmeste sitt liv. Black (2018) sier at innvirkningen rusen har på den som ruser seg handler om den pågående adferd og aktivitet, og/eller den pågående bruk av rusmidler. Den rusmiddelavhengige vil på tross av smertefulle konsekvenser fortsette å ruse seg (s.25). I et familie- og systemisk perspektiv påvirkes hele systemet av et medlems adferd. Slik jeg forstår det vil den rusmiddelavhengige sin adferd kraftfullt påvirke hele familien herunder søsken. Om dette skriver Black (2018) at avhengigheten ikke bare tilhører den avhengige, men også hele familien. Den lever ikke bare i den avhengige, men også i hodene til familiemedlemmene. Alle familiemedlemmer blir berørt (s.37). Ut fra dette vil søsken av rusmiddelavhengige bli sterkt påvirket av sitt rusmiddelavhengige søsken. Mine funn samsvarer med Black (2018) sine beskrivelser.

Howard et al. (2010), og Incerti et al. (2015) fant i sine studier at informantene bar på bekymring, savn og sorg knyttet til sine rusmiddelavhengige søsken. Det samsvarer med funn i denne studien. Slik jeg tolker informantene har de mange-, og sammensatte følelser knyttet til sine søsken. Jeg undrer meg over hvordan en kan forstå disse fenomenene?

Når informantene forteller om opplevelser av bekymring og frykt for søskenet handler det om uforutsigbarhet over hva søskenet kan finne på å gjøre, om de har det bra, eller i verste fall om de lever. Informantene har også strukket seg langt for å «redde» søskenet. Black (2018) sier at det er vanlig at de nærmeste blant annet vil kunne forsøke å begrense, eller kontrollere den avhengige, prøve å snakke han/henne til fornuft, bekymre seg veldig mye for hva den avhengige vil foreta seg, og ha forestillinger om forferdelige ting den avhengige kan finne på å gjøre i fremtiden (s.39-40). Informant Liv beskriver sine bekymringer, og at hun forsøkte å hjelpe broren på denne måten:

[...] eller lå død under en busk på en måte, og da husker jeg at mamma, pappa, og jeg var ute og lette, og jeg har vært på adresser, og jeg har vært på ja, jeg har vært utrolig

mye bekymret, og brukt liksom mye tid på å finne ham, prøvde å hjelpe ham på noe vis da [...] (Hentet fra transkripsjonen til Liv, linje 182-185)

Ifølge Conyers (2003) vil det for nesten alle avhengige være andre involvert; foreldre, besteforeldre, og søsken. Familien er de skjulte ofrene for avhengighet, og den opplever høy grad av stress, smerte, søvnløse netter, dyp angst, og fysisk utmattelse som følge av bekymring og desperasjon (s.10). Bollestad sier at vi bekymrer oss for våre aller nærmeste, og at det er krevende å være pårørende til en rusavhengig. De lever med store belastninger, og er i konstant beredskap (Ranheim, 2018 s.13).

Alle informantene har gjennomgående erfaringer med å være i beredskap, og at de som følge av det aldri har kunnet slappe helt av. De har hatt et sterkt ønske om at søskenet skulle bli rusfri, og har på ulike måter forsøkt å motivere søskenet til rusfrihet gjennom å prøve å snakke dem til rette, motivere til behandling, og å kontrollere dem. Flere studier har lignende funn (Barnard,2007; Howard et al., 2010; Incerti et al.,2015; Tsamparli & Frrokaj, 2016).

I materialet kommer det frem at informantene gjennom årene har strevd med å forstå hva som har skjedd, og hvordan forholde seg til sine søsken. De har reflektert over ulike dimensjoner ved søskenrelasjonen, og har funnet sine måter å håndtere den på. På ulikt vis har de funnet en balanse mellom nærhet og avstand. Dette sammenfaller med funn fra Howard et al. (2010) sin studie hvor 7 søsken deltok. Her kommer det frem at søsken og andre familiemedlemmer søker egne veier for bedring fra smerten de opplever som følge av et nært familiemedlems avhengighet selv om den avhengige ikke er klar til å ta et slikt steg (s. 478).

Informant Aksel forteller at han for å beskytte seg selv har valgt å ikke ha kontakt med broren. De andre informantene har i dag kontakt med sin bror eller søster. Søsteren til informant Hanne er i dag rusfri. Omfanget av kontakt informantene Trude og Liv har med sin bror varierer ut ifra hvor i verden broren befinner seg, og hvor ofte informantene selv ut fra eget liv finner det hensiktsmessig å ha kontakt. Slik jeg tolker dataene opplever informantene at valgene de har tatt i forhold til grensesetting er nødvendig for ivaretagelse av seg selv. Informantene er på ulike stadier når det gjelder å gi egenomsorg, og de gir på ulikt vis uttrykk for at de er opptatt av å ta vare på seg selv. De forteller om at de på

forskjellige måter gjennom årene, og frem til i dag har funnet veier mot et godt liv. Dette samsvarer med Conyers (2003) budskap om at selv om den rusavhengige ikke er klar for endring, så kan deres rusfrie søsken starte sin egen bedringsprosess når som helst (s.87).

Alle informantene sier at de kjenner på et stort savn til sine søsken, og at de fortsatt er veldig glad i dem. Informant Hanne skildrer sin tapsfølelse på denne måten:» [...] du føler altså at du mister noen, ikke at noen dør, men du får ikke hjulpet ... det er ganske vondt ... for jeg følte at jeg mistet søsteren min på en måte, hun var ikke død, men jeg følte det[...]. (Hentet fra transkripsjonen til Hanne, linje 809-811). Ifølge Myra (2004) opplever søsken frykt, fortvilelse, tap, sorg og kjærlighet til sin rusmiddelavhengige søsken, til sine foreldre som sliter, og for familien som preges av sorg og splittelse (s.31-32).

Det fins nesten ingen undersøkelser som har stilt spørsmål ved mulig følelsesmessig eller psykologisk påvirkning en rusmiddelavhengig søsken kan ha på søsken som ikke ruser seg, eller hva som skjer når et søskens adferd påvirkes ved fravær av positiv søsken adferd (Smith-Genthos et al., 2017, s. 120). Funn i to studier (Incerto et al., 2015, s.31), og (Tsamparli& Frrokaj, 2016, s.135-136) viser at søsken av rusmiddelavhengige opplevde tristhet og savn etter hvordan søskenrelasjonen var før søsknene ruset seg. Det kommer frem at sorg- og tapsfølelse er vanlig, og at søskenrelasjonen har endret seg som følge av at søsknene opplever stor endring i sitt rusmiddelavhengige søsken. Deltagerne i begge disse studiene ønsker seg tilbake slik det var før søskenet ruset seg. Dette samsvarer med funn i min studie.

I materialet kommer det tydelig frem at informantene i tillegg til opplevelse av savn og tap til sitt søsken har hatt lite rom til å snakke om dette i familien. Slik jeg tolker informantene innebærer dette en tilleggsbelastning, og en form for ubearbeidet sorg. Det får meg til å reflektere rundt hvordan en kan forstå at en ikke snakker om såre, vonde og vanskelige ting i familien. Kan det handle om tabu?

Rusmiddelmisbruk blir ofte et tabu emne mellom familiemedlemmene hvor det som er vondt og vanskelig ikke blir snakket om. Anerkjennelse av erfaringer og følelser, og bearbeiding av

disse blir dermed vanskelig. Bearbeiding av traumatiske hendelser foregår på egenhånd, og opplevelsen av å være alene om mestre utfordringer er store. Ensomhetsfølelsen innad i familien forsterkes gjennom en følelsesmessig avstand (Hansen, 1994; Andresen, 2012). Flere opplever en kronisk sorg hvor en sørger over den rusmiddelavhengige (Andresen, 2012, s. 403). Ifølge Black (2018) er stillhet om det vanskelige skadelig (s.38). Dette står i kontrast til informantenes narrativer hvor det kommer frem at de på tross av stillhet og tabu om vanskelige tema under oppveksten opplever seg som helt vanlige individer. Jeg tenker at en diagnose som «skadet» er langt unna deres forståelse av seg selv. Samtidig undrer jeg meg om informantene har utviklet toleranse for å håndtere det som er sårt? Opplever informantene at den «stille sorgen» nettopp er det: stille, usynlig og en del av den de er uten at den delen viser seg i møter med verden? Om det er slik vil det Leira (2003) beskriver som «et kulturelt forbud mot å se og snakke om» fortsatt innvirke på informantene (s.153). Hvordan vil i så fall dette innvirke på informantenes identitetskonstruksjon? Vil skam være en del av den?

5.5 Kunnskap og forståelse - elendighetsdiskursen versus mestringsdiskursen

Mye av litteraturen og forskningen som omhandler familier som har et familiemedlem som ruser seg beskriver signifikante belastninger. Risiko for at nære familiemedlemmer utvikler fysiske og psykiske helseproblemer er høye (Black, 2018; Barnard,2007; Conyers, 2003). I mitt materiale kommer det klart frem at informantene har vært gjennom belastninger, og til dels fortsatt opplever bekymringer knyttet til sine foreldre og rusmiddelavhengige søsken. På tross av dette har de mestret hverdagen, og opplever i dag at de lever verdige liv.

Ingen av informantene trakk frem ordet «traumer» da de fortalte om sine erfaringer. Dette er interessant fordi jeg tenkte på «traumebegrepet» i lys av Black (2018) sine beskrivelser både under, og i etterkant av intervjuene. Forforståelsen min gjør at jeg stopper opp og reflekterer rundt dette fordi alle informantene i ulik grad har opplevd belastninger som belyst i punkt 5.2, 5.3 og 5.4. Jeg undres over hvilke faktorer som har påvirket deres livsløp i positiv retning? Hvordan har de manøvrert livene sine slik at de i dag lever meningsfulle liv?

Ut fra diskursen som setter søkelys på sykdom og elendighet ville en kunne tenke at informantene var dømt til et vanskelig og dårlig liv. Slik jeg forstår Foucaults

diskursperspektiv (1970) kan behovet for å forklare og definere årsak synliggjøre en samfunnsdiskurs der det å skape et godt liv ikke er mulig når en har gjennomgått store utfordringer i oppveksten. Dette står i kontrast til Informantenes fortellinger som vitner om at de er aktører som aktivt søker mål og mening med tilværelsen. Lock & Strong (2014) sier at sosialkonstruksjonismen innlemmer perspektivet om at det er et mål å avdekke etablerte maktstrukturer i den sosiale verden, og at det å finne mening og forståelse er sentrale menneskelige aktiviteter (s.31-34).

Når informantene forteller om at de på ulike måter har søkt etter kunnskap kan en tenke at de alle har en iboende kraft til å finne ut av hvordan ting henger sammen. Informant Liv beskriver det slik:» [...]så jeg begynte liksom litt å gjøre litt research på det da, og da fant jeg ...; søkte på pårørende og rus[...] (hentet fra transkripsjonen til Liv, linje 123-124). Alle informantene gir uttrykk for at kunnskap og forståelse har bidratt til at de har tålt å stå i ulike hverdagsutfordringer.

Slik jeg tolker informantene har drivkraften om å skape et meningsfullt liv blitt sterkere som følge av summen av alle erfaringene de har hatt knyttet til sine søsken og foreldre. Alle informantene understreker at interesse for jobb og utdanning har vært en viktig del av denne prosessen. I følge Antonovsky (1987) vil det å være sjef i eget liv skape grobunn for best mulig livsvilkår. Videre sier han at hvilke ressurser en opplever å ha til rådighet, og som er tilstrekkelige til å klare de kravene man blir stilt ovenfor er nødvendig. Det handler både om de ressurser vi selv har kontroll over, men også ressurser som kontrolleres av personer en har tillit til (s.37-41). I materialet kommer det frem at kombinasjonen mellom egen drivkraft, og støtte fra viktige andre har bidratt til at informantene i dag har meningsfulle jobber, og/-eller har gjennomført lengre utdanningsforløp. Alle oppgir at arbeid og utdanning er en viktig del av hvem de er. Tre av informantene har valgt yrke og utdanning med tanke om at de vil skape en forandring og hjelpe andre. Slik jeg tolker alle informantene innlemmer de samfunnsdiskursen om at arbeid og utdanning er høyt aktede verdier. Dermed vil Berger & Luckmann (1966) sitt sosialkonstruksjonistiske budskap om at samfunnet er menneskeskapt og mennesket er samfunnskap gi mening.

Ifølge Black (2018) vil en pårørende som opplever store belastninger enten bli syk, eller komme styrket ut av erfaringene (s.5-7). Mine informanter viser motstandskraft og er resiliente noe som kom frem under drøftingen i punkt 5.2, 5.3 og 5.4. Slik jeg forstår litteraturen innebærer ikke resiliens egenskapsforklaringer, men relasjonelle perspektiv. Det ser ut til at informantene er i kontakt med ulike følelser som uro, angst, sinne og fortvilelse. Slik jeg tolker materialet har informantene håndtert sine sammensatte følelser ut ifra relasjonene de har til foreldre, søsken, og seg selv på måter som har gitt mening, og som da har blitt håndterbare. Jeg undrer meg over hvordan en kan forstå deres mestring i lys av de relasjonelle samspillene de tar del i?

Alle informantene fortalte at de hadde noen de kunne snakke med om utfordringer de sto i. Informant Trude og Liv har rusfrie søsken de fant støtte i. Informant Liv sier det slik:» [...] men heldigvis så hadde vi, jeg og søsteren min da, så vi kunne vært ...vi kunne ventilere litt til hverandre». (Hentet fra transkripsjonen til Liv, linje 319-320) Informant Aksel fant støtte blant venner på skolen, mens informant Hanne fant lærere hun kunne snakke med. Hun beskriver det slik: «Det var lærere, det kunne være ... ja det var for det meste lærere ... som jeg kunne få noe fra, de passet på meg og det følte veldig bra, så det har jeg alltid hatt» (Hentet fra transkripsjonen til Hanne, linje 383-384). Slik jeg forstår informantene har det vært veldig viktig for dem å ha en, eller flere de har kunnet snakket med om utfordringer i hverdagen når foreldrene har satt søkelys på søskenet. Ser en dette i sammenheng med at mange av faktorene som bidrar til positiv utvikling ligger utenfor personen selv, herunder familie, venner og nettverk (Waaktaar & Christie, 2000, s.23) vil Von Bertalanffy (1950) sin systemiske tilnærming om at summen er større enn enkeltdelene gi mening i forståelsen av informantenes tilpasning under oppveksten, og videre inn i voksenlivet.

Tre av informantene trekker frem at de er opptatt av hvordan samfunnet ser på mennesker, og da særlig de som faller utenfor. Dette knytter de opp mot erfaringer med sine søsken. Alle reflekter på ulike måter om hva som bidrar til gode og fruktbare liv. Antonovsky (1987) sier at det er naturlig for mennesker å lete etter meningen med livet, og særlig viktig blir det når vi møter utfordringer, og sentrale eksistensielle spørsmål blir stilt (s. 37-41). Slik jeg tolker informantene innehar de et forsonende blikk med en opplevelse av mening, og berikelse når de ser tilbake på sine erfaringer. Det ser ut til at de har innlemmet fortiden med nåtiden.

Informant Trude beskriver at hun forstår mer om pårørende, og opplever at hun har vokst på erfaringene på denne måten:» [...]det er jo ofte sånn at det er mange flere som er pårørende på forskjellige måter som man bare ikke visste om ... å ha den kunnskapen om det, det er bra, jeg har blitt klokere, ja jeg tror det ...» (Hentet fra transkripsjonen til Trude, linje 636-639). Alle informantene har lignende beskrivelser, og de trekker spesielt frem at de tror de evner å se andre på en fordomsfri, nysgjerrig, og ikke dømmende måte. Slik jeg forstår informantene er disse verdiene en integrert del av deres identitet. Ifølge Johnsen & Torsteinsson (2012) kan en gjennom narrativet finne mening ved å fokusere ved på konstruktive sider ved livet. En kan: «ta stilling til ulike sider ved seg selv eller livet på ulike måter» (s.21).

Jeg tolker informantene dithen at de har en sammenvevd livsanskuelse, hvor de på ulike måter har forsonet seg med livssituasjonen de har vært-, og delvis er i. Deres livsreise består av mange dimensjoner som kan forstås på mange måter. Informantene fremstår som nyanserte og reflekterte når de snakker om sine levde liv, og hvordan søsknenes rusmiddelavhengighet har virket inn på deres identitet. De fremstår ikke som bitre, eller som ofre. Slik jeg tolker dem er de empatiske med høy grad av sensitivitet som egner seg godt til å se andre mennesker. Samtidig har de en stahet og et pågangsmot som gir dem kraft og mening i tilværelsen. Jeg syntes at informant Liv sine ord bidrar til å sammenfatte livsanskuelser alle informantene på ulikt vis gir uttrykk for:

[...], jeg tenker kanskje sånn at midt oppi hele ulykken, for man ønsker jo ingen på en måte det helvetet som følger med rusen, men når det først ble sånn så tenker jeg at jeg er heldig som har fått mange av de opplevelsene jeg har fått da som har vært med å prege meg som menneske, egentlig for alt jeg driver med i dag, og det jeg jobber med, og det som engasjerer meg, [...] (Hentet fra transkripsjonen til Liv, linje 270-275).

Det ser ut til at informantenes mestringstillitt innebærer tro på at de får ting til, og at de er fleksible og tilpasser seg ulike krav og forventinger for å nå sine mål. Når en lytter til informantenes rike og fyldige narrativer undres jeg om deres identitet gjennom «levd liv» er situert gjennom det Bordieu (1990,1995) kaller habitus? Når mennesker møter nye livsområder kommer delen av habitus som har endrings- og tilpasningspotensiale til syne.

Slik jeg forstår Bordieu formidler han at sosiale forhold, og dermed også historien hele tiden er i forandring. Vår habitus (kroppslige struktur) blir enten styrket, eller svekket gjennom møter med objektive forandringer. Dermed tilpasser vi oss ulike forventinger (Bordieu, 1990, s.52-65). Ut ifra dette vil informantene i sin kontekst gjennom årene ha tilpasset seg krav og forventinger om å mestre. Om en videre tenker at informantenes verdier herunder samfunnsdiskursene gjennom årene er internalisert og kroppsliggjort syntes Riceour (1992) sitt budskap relevant: «[...] the certainty of being the author of one`s own discourse and of one`s own acts becomes then conviction of judging well and acting well in a momentary and provinsional approximation of living well (s. 180). Videre sier han at selvfortolkningen av det gode liv handler om selvrespekt, og at det blant annet henger sammen med livsidealene for og med andre mennesker, og at målene for det gode liv alltid er forankret i det levde liv (s.179-180). Slik jeg tolker datamaterialet synes disse beskrivelsene på mange måter å favne hovedbudskapet i informantenes narrativer, og innehar viktige dimensjoner i deres identitetskonstruksjon.

6 Oppsummering

I dette kapitlet gjør jeg en oppsummering gjennom å løfte frem mine funn. Under drøftingsdelen kommer det tydelig frem at informantenes identitetskonstruksjon finner sted i en kontekst hvor den sosiale og kulturelle samfunnsdiskursen innehar stor definisjonsmakt. I det kommende belyser jeg ulike, men også overlappende perspektiv på hvordan funnene som drøftet i kapittel 5 ut ifra mitt ståsted kan legge føringer for praksis og videre forskning. Kapitlet avsluttes med selvrefleksjon og svakheter ved studien.

6.1 Implikasjoner

Informantenes beskrivelser av rollen som hjelper får meg til å reflektere om alle oppgaver de har påtatt-, og fortsatt til dels påtar seg. Spenningsfeltet mellom at ansvar- og hjelperrollen nærer, men også til dels tærer er tema praksisfeltet bør ta inn over seg. Haugland (2006) sier at:» Mange barn får omfattende omsorgsoppgaver fordi andre i familien er avhengig av deres hjelp og støtte. Konsekvensene for barnet kan være både positive og negative» (s.211). Når disse perspektivene knyttes opp mot mine funn tenker jeg at økt kunnskap om mestringsprosesser er nødvendig. I all hovedsak ser det ut til at mine informanter har vært i et miljø hvor samspillsmønsteret har bidratt til at de har utviklet mestringskompetanse på tross av mange utfordringer. En bør lære mer om hvordan ansvar og hjelperrolle i familien også kan virke positivt for barn og unge. Jeg tenker at økt bevissthet om disse sammensatte, og komplekse fenomenene kan bidra til at både søsken, og foreldre kan bli møtt ut fra der de er. Slik jeg ser det vil økt kompetanse på disse områdene innebære store samfunnsøkonomiske gevinster. Kunnskapsbaserte tiltak kan forebygge mulige helseproblemer. Samtidig vil det bidra til at søsken av rusmiddelavhengige opplever økt livskvalitet ved at de får den anerkjennelse, støtte og hjelp de har behov for.

I materialet kommer det frem at informantene befant seg i et krysspress mellom lojalitet til foreldrene på den ene siden, og tilsidesettelse av egne behov på den andre siden. Jeg blir opptatt av hvilke barrierer den usynlige kommunikasjonen mellom informantene og deres foreldre skaper. Det ser ut til at usynlige samfunnsnormer innvirker på verdier foreldrene og informantene har, og at normene innebærer hindringer for at en åpen dialog om det som er

vanskelig kan finne sted. Liefbroer & Billaris (2010) sier at for at forventinger skal betraktes som normer, må de ha karakter av «bør»; det vil si at normene beskriver hva som bør gjøres, hva som er tillatt å gjøre, og hva som ikke bør gjøres. Videre må forventningene deles av flere. (s.289). Ut ifra fra mitt ståsted ser det ut til at normene bidrar til opprettholdelse av at hverken informantene, eller foreldrene får anledning til å snakke sammen om utfordringer de står i. Jeg stiller meg spørsmål ved om en kan bryte denne sirkelen. Det kan være konstruktivt at nettverket rundt søsknene, og deres foreldre synliggjør samfunnsnormene og diskursene de er del av. En vet at økt kunnskap kan føre til makt, og styrking av myndiggjøring. Dette er noe politikere og praksisfeltet kan ta inn over seg ved å tilrettelegge for, og tilby adekvat informasjon, støtte og hjelp.

I denne sammenheng vil Bergem (2018) sitt budskap underbygge mitt ståsted. Hun sier at familien bør få hjelp til å kommunisere om situasjonen i familien. Det vil kunne øke tryggheten og øke forutsetningene for barnas videre utvikling. Videre sier hun at en må ha et familie- og nettverksperspektiv i møtet med pasienter og deres familier (s.231). Jeg tenker at dersom søsknene får satt ord på at de trenger støtte fra sine foreldre vil de kunne påvirke kommunikasjons- og samhandlingsmønstre i familien. Samtidig vil foreldrene ha kunnskap som bidrar til anerkjennelse for dette. Over tid vil det kunne bidra til åpen dialog om at søsknenes omsorgsbehov blir en naturlig del av hva som er tillat å snakke om-, og hva som bør gjøres i familien.

Videre reflekterer jeg om informantenes stille sorg, og om noe av den er innvevd i opplevelse av skam i familien. Lewis (1995) sier at: «Shame is like an infectious disease, that not only affects the victims of the stigma but all those who are associated with him or her» (s.200). Det blir nærliggende å tenke at det en skammer seg for skjuler en, og tier om. Rusmiddelavhengighet er fortsatt skambelagt i vårt samfunn, og i vår kultur. Det ser også ut til at familiene, og dermed også informantene har innlemmet samfunndiskursen om at enkeltindividet har ansvar for, og «eier problemet» alene. Samfunnets holdninger og verdier former oss, og legger føringer for våre valg- og handlingsrom. Ifølge Ørstavik (2008) handler det om kunnskapssyn, makt og kultur (s.113). Fra mitt ståsted vil en ved å løfte tema om skam opp på samfunnsnivå i fellesskap kunne arbeide for åpenhet og avstigmatisering. I Norge fins det brukerorganisasjoner, interesseorganisasjoner og kompetansesentre som arbeider med barn i familier med rusmiddelproblemer både individuelt og i grupper. Jeg

tenker at en må spre budskapet om at disse fins, og at søskenperspektivet løftes enda mer frem i form av for eksempel etablering av flere søskengrupper. Her kan temaet skam snakkes frem slik at søsknene får kunnskap om følelsen, og derigjennom ser den i sammenheng med egne tanker, erfaringer og opplevelser. Mulighet til å dele sine opplevelser er vesentlig slik at de kan slippe fri fra byrden om følelsen av å være alene. Opplevelsen av et fellesskap kan bidra til en frigjøringsprosess fra «skammens slør». Jeg finner støtte i Templeton et al. (2007) som sier at virksomme tiltak overfor pårørende er at de får mulighet til å snakke om utfordringer og belastninger. I tillegg er relevant informasjon om rusproblematikk og hvordan den virker inn på familien viktig. Videre vil økt sosial støtte og bistand til å redusere stress i form av problemløsningsferdigheter bidra til tro på egen mestringssevne (s.144-146).

I lys av elendighetsdiskursen versus mestringsdiskursen som ble drøftet i punkt 5.5 stiller jeg meg spørsmål om hva en kan lære av informantenes fortellinger om sammenvevde livsanskuelser. Gjennom å stille eksistensielle spørsmål ved livet, og hvordan de ønsker å leve det har informantene tatt aktive valg. Deres narrativer er tykke og innehar rom for bevegelse, vekst og endring. Dermed har de posisjonert seg vekk fra en offerrolle, og inn i en mestringsrolle. Dette er interessant i lys av at de har vært igjennom store belastninger. Jeg finner støtte i Binder (2020) som sier at en ved å utvikle forpliktelse til en ideologi tar del i en prosess hvor en oppnår «identitetsoppnåelse». Denne erverves ved reflekterte valg som innebærer at individene aktivt har bidratt til å konstruere sine identiteter (s.203). Mye av teorien og forskningen som omhandler søsken av rusmiddelavhengige viser at de opplever ulik grad av psykiske helseutfordringer. Ut ifra mine funn tenker jeg at det blir det viktig å også rette fokus mot hva som bidrar til resiliens og mestringsprosesser. Det eksisterer som tidligere belyst omfattende kunnskap om hva som bidrar til mestring for unge og voksne i utsatte livssituasjoner. Jeg tenker denne kunnskapen har overføringsverdi til søsken av rusmiddelavhengige og deres foreldre. Ved at praksisfeltet retter søkelys på familiens og nettverkets ressurser vil en kunne bygge opp under resiliens.

Ut ifra ovennevnte refleksjoner spør jeg meg om det nåværende individsøkelyset på den rusmiddelavhengige er for enerådende, og at søsknene gjennom dette blir oversett og glemt. Ved å utvide til en systemisk forståelsesramme vil en kunne fange opp søsken av

rusmiddelavhengige i langt større grad enn det som er tilfellet i dag. Det vil kunne åpne for at søsken kan forbli barn uten å ta på seg for mye voksent ansvar. Samtidig vil en fremme foreldrerollen, og et systemisk perspektiv på familien i samsvar med Helsepersonelloven §10a (2019), og med pårørendeveilederen (2019).

Sissel Reichelt (1995) stilte den gang det betimelige spørsmålet om endringer fra den individuelle til den sirkulære tilnærmingen i familieterapiperspektivet. Hun stilte seg kritisk til om overgangen fra den lineære til den sirkulære tenkningen kunne forstås som ordentlige paradigmeskifter når den overordnede forståelsen fortsatt handlet om å forklare årsaker til sykdom. Jeg opplever at vi mer enn 25 år senere befinner oss omtrent på samme sted. Tiden er overmoden for et reelt paradigmeskifte fra den lineære medisinske årsak-virkningsmodellen til den sirkulære systemiske forståelsesmåten. I den systemiske forståelsesmåten må søskenperspektivet løftes mer frem enn hva som er tilfellet i dag.

6.2 Fremtidig forskning

I fremtiden vil det være interessant med flere studier hvor flere søsken i ulike aldre, og med ulik sosioøkonomisk- og kulturell bakgrunn deler sine erfaringer. Jeg ser for meg flere forskningsprosjekt som spesifikt undersøker søskenrelasjonen ut fra alder, kjønn på søskenet og den rusmiddelavhengige, rekkefølge i søskenflokket, om de har søsken som ikke ruser seg, om det er en eller to foreldre i bildet, og om de har utvidet familienettverk, eller annet sosialt nettverk. Både fokusgruppeintervju og individuelle intervju vil kunne være aktuelle tilnærminger. Longitudinelle studier hvor en følger de samme informantene over flere år, og kryss-seksjonelle studier vil være interessante forskningsprosjekt.

6.3 Selvrefleksjon og svakheter ved studien

I dette forskningsprosjektet har jeg kontinuerlig forsøkt å være bevisst min forforståelse parallelt med hva som har blitt synlig for meg. Jeg har forsøkt å legge forforståelsen til side, men ser at det ikke alltid har vært mulig. Som forsker er jeg også både bevisst og ubevisst del av gjeldene normer og diskurser i samfunnet.

Det viste seg utfordrende å få rekruttert informanter som fylte inklusjonskriteriene, og et tilgjengelighetsutvalg innebærer en mulig svakhet ved denne studien (Malterud, 2018, s.59-60).

Problemstillingen i denne studien favner bredt, og jeg har kun belyst fliker av en vid problemstilling. Konstruksjon av identitet er et stort, og komplekst tema, og det er mulig problemstillingen ble for generell. Malterud (2018) sier at en bred problemstilling kan bidra til lavere informasjonsstyrke (s.64). Temaene jeg ikke har undersøkt som er nevnt i punkt 1.4, og i punkt 6.2 kan også innebære svakheter ved denne studien.

7 Avsluttende kommentarer

Mitt hovedfokus med denne studien har vært å løfte søskenperspektivet opp og frem, og ut av glemsele. Jeg håper at denne studien kan gi inspirasjon til nye studier som omhandler søsken av rusmiddelavhengige, og som vil ta for seg områder jeg ikke har belyst.

Informantene; tre søstre og en bror av en rusmiddelavhengig har bidratt med mange interessante og spennende perspektiv som har utfyllt hverandre. Til sammen har de tilført viktig kunnskap knyttet til problemstillingen og forskningsspørsmålene.

Jeg har tilegnet meg verdifull kunnskap gjennom denne studien, og opplever en berikelse over å ha fått mulighet til å dypdykke inn i informantenes «levde liv». Det er med takknemmelighet og dypeste respekt for informantenes deling av sine narrativer jeg nå skriver disse avsluttende kommentarene. De har bidratt med ny kunnskap om hva som bidrar til mestring, og dermed også om hva som kan gjøre det motsatte. De har snakket frem hva som gir mening, og hva som er viktig for dem i deres identitetskonstruksjon.

Informantenes sterke stemmer kommuniserer også tydelig at tiden er overmoden for at vi tar søskenperspektivet på alvor, og at søsken av rusmiddelavhengige nå må få den oppmerksomheten de så vel fortjener.

Litteraturliste

- Andresen, N.E. (2012). *Pårørende* I Lossius, K.(red.) Håndbok i rusbehandling (2.utg., s.399-426) Gyldendal Akademisk.
- Antonovsky, A. (1987). *Helbredets mysterium Dansk utgave (2000) Hans Reitzels Forlag AS.*
- Barnard, M. (2007). *Drug Addiction and Families* Jessica Kingsley Publishers.
- Bateson, G. (1972/2000). *Steps to an ecology of mind.* Ballantine Books.
- Bergem, K. A. (2018). *Når barn er pårørende* Gyldendal Akademisk.
- Berger, P. & T. Luckmann (1966). *Den samfunnsskapt virkelighet (The social construction of reality)* Fagbokforlaget AS.
- Binder, P.E (2020). *Hvem er jeg? Om å finne og skape identitet.* Fagbokforlaget.
- Black, C. (2018). *Unspoken legacy* Central Recovery press.
- Bourdieu, P. (1990). *The logic of practice:* Polity press.
- Bourdieu, P. (1995). *Distinksjonen-en sosiologisk kritikk av dømmekraften* Pax Forlag.
- Borge, A. I. H. (2003). *Resiliens Risiko og sunn utvikling* Gyldendal Akademisk.
- Borge, A.I.H (2007). *Resiliens i praksis* Gyldendal Norsk Forlag.
- Copello, A.G., Velleman, R.D., & Templeton, L.J. (2005). Family interventions in the treatment of alcohol and drug problems *Drug and alcohol Review* 24, 369-385.

Conyers, B. (2003). *Addict in the family Stories of loss, Hope, and Recovery* Hazelden.

Day, R. (2010). *Introduction to family processes* (5th ed.). Taylor & Francis Group.

De Nasjonale Forskningsetiske Komiteene. (2019). *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, jus og teologi*. Hentet 13.3.21 fra:

<https://www.etikkom.no/forskningsetiske-retningslinjer/Samfunnsvitenskap-jus-og-humaniora/innledning-formal/>

Foucault, M. (1970/2018). *Diskursens orden: Tiltredelsesforelesning holdt ved Collège de France 2. desember 1970*. Spartacus Forlag AS.

Foucault, M. (1972). *The archaeology of knowledge & the discourse of language*. Pantheon Books.

Gergen, K. & Gergen, M. (2005). *Social konstruktion ind i samtalen* Kenneth, J. Gergen, Mary Gergen og Dansk Psykologisk Forlag AS.

Gergen, K. (2009). *Relational Being-Beyond Self and Community* University Press.

Gergen, K. (2010). *Relationel tilblivelse: videre fra individ og samfund*. (Virum): Dansk Psykologisk Forlag.

Goffman, E. (1992). *Vårt rollespill til daglig* Pax Forlag A/S.

Gullestad, M. (1989). *Kultur og hverdagsliv* Universitetsforlaget.

Hansen, F. (1990). *Rusmisbruk i et familieperspektiv* Borgestadklinikken Kompetansesenter-Blå Kors i Norge.

Hansen, F. (1994). *Barn som lever med foreldres rusmisbruk* Ad Notam Gyldendal.

Haugland, B.S.M. (2006). Barn som omsorgsgivere: Adaptiv versus destruktiv parentifisering *Tidsskrift for Norsk psykologforening* 43, 211-220.

Hildebrandt, S. (2011). Fagfelle vurdering med plettet rykte. Vitenskapelige artikler holder ikke alltid faglig mål, selv om de er godkjent av upartiske forskere i den aksepterte godkjeningsprosessen, fagfelle vurdering. Hentet 13.3.21 fra:
<https://forskning.no/forskningssvindel/fagfelle vurdering-med-plettet-rykte/789830>

Howard, K , Heston ,J. M. Key; C , McCrory, E. , K. Rachele Smith, S. (2010). Addiction, the Sibling, and the Self *Journal of loss &Trauma*, 15(5),465-479.

Hårtveit, H. & Jensen, P. (2004). *Familien-pluss en* (2.utg) Universitetsforlaget.

IMRoD-modellen. (2017). Skriv og søk. Hentet 20.3.21 fra:
<https://sokogskriv.no/skriving/struktur-og-argumentasjon/imrod-modellen/>

Inserti, L., Henderson-Wilson, C. & Dunn, M. (2015). Challenges in the family Problematic substance use and sibling relationships, *Family Matters*, 96.

Jensen, P. & Ulleberg, I. (2011). *Mellom ordene* Gyldendal Norsk Forlag AS.

Jensen, P. (2016) *Ansikt til ansikt* (2.utg.). Gyldendal Norsk Forlag AS.

Johannessen, A., Tufte, P.A & Christoffersen, L. (2019) *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. (5.utg). Abstrakt forlag AS.

Johnsen, A. & Torsteinsson, V. (2012). *Lærebok i familierapi* Universitetsforlaget AS.

Kjeldstadli, K. (1999). *Fortida er ikke hva den engang var* (2.utg) Universitetsforlaget.

Klefbeck, J. & Ogden (2003). *Nettverk og økologi* (2.utg.) Universitetsforlaget.

Kristoffersen, K. (1998). *Pårørende og søsken i psykisk helsevern*. Fagbokforlaget.

Krogh, T. (2017). *Hermeneutikk* (2.utg.) Gyldendal Akademisk.

Kvale, S. & Brinkmann, S. (2018). *Det kvalitative forskningsintervju* (3. utg.) Gyldendal Norsk Forlag.

Lander, L., Howsare, J. & Byrne, M. (2013). The impact of substance abuse disorders of families and children *Social work public health*, 28, 194-205.

Leira, H. K. (2003) *Det gode nærvær* Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.

Lewis, M. (1995). *Shame The exposed self*. New York, Free Press.

Liefbroer, A.C & Billari, F. (2010). Bringing norms back in: A theoretical and Empirical Discussion of their importance for understanding Demographic Behaviour Population, *Space and Place*, 16, 287-305.

Lindgaard, H. (2002). *Voksne børn fra familier med alkoholproblemer: mestring og motstandsdyktighet*. Aarhus: Center for rusmiddelforskning. Aarhus universitet.

Lindgaard, H. (2008). *Afhængighed og relationer: de pårørendes perspektiv*. Aarhus Universitet. Center for rusmiddelforskning.

Lock, A. & Strong, T. (2014). *Sosial konstruksjonisme* Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.

Malterud, K. (2012). Systematic text condensation: A strategy for qualitative analysis *Scandinavian Journal of Public Health*, (40), 795-805.

Malterud, K. (2018). *Kvalitative forskningsmetoder for medisin og helsefag* (4.utg.) Universitetsforlaget.

- Michaelsen, H.C. (2019). *Strukturell tilnærming til familierapi*. I L. Lorås & O. Ness (Red.), *Håndbok i familierapi* (1. utg., s. 121-138). Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Minuchin, S. (1974). *Families and family therapy*. Harvard University Press.
- Morgan, A. (2005). *Narrative samtaler* Hans Reitzel Forlag.
- Myra, S. (2004). *Frigjøringens doble ansikt: kliniske møter med søsken til unge rusmisbrukere (82-90354-58-4)*. Skien. Borgestadklinikken.
- Ranheim, U. (2018). *Det begynner å ligne et liv* Forlagshuset i Vestfold/LIV forlag.
- Reichelt, S. (1995). Hvilken nytte praktikere har av epistemologi: Noen begreper over refleksjoner over begreper, feltets utvikling og legitimering av praksis *Fokus på familien*, 23, 131-141.
- Ricoeur, P. (1992). *Oneself as another* Chicago: University of Chicago press
- Rochat, P. (2009). *Others in mind: social origins of Self-consciousness* Cambridge University press.
- Ruste, A. (2001). *Søsken for en tid* Tiden Forlag.
- Sanders, R. (2004). *Sibling Relationships* PALGRAVE MACMILLAN.
- Scheffels, J. (2007). *Stilig eller stigma?* Universitetet i Oslo.
- Skotland, S. (2011). *Krevende søsken* Rus og samfunn (02),32-34.
- Skårderud, F. (1998). *Uro En reise i det moderne selvet*. Aschehoug.

Smith-Gentos, K. Logue, E.M, Blakley, E.L & Hendrick S.S(2017). The forgotten ones: Siblings of Substance Abusers *Journal of loss and trauma*, 22(2), 120-134.

Templeton, L.J, Zohadi, S.E & Velleman, R. (2007). *Working with family members in specialist Drug and Alcohol Services: Findings from at Feasibility study* Drugs, education, prevention & policy, 14(2), 137-150.

Thagaard, T. (2018). *Systematikk og innlevelse* (5. utg.) Vigmostad & Bjørke AS.

Thommassen, M. (2006). *Vitenskap, kunnskap og praksis* Gyldendal Norsk Forlag AS.

Tjora, A. (2017). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis* (3. utg.) Gyldendal Norsk Forlag AS.

Tsamparli, A. & Frrokaj, E. (2016). Quality of Sibling Relationship and Substance misuse: A Comparative Study *The European Journal of Counselling Psychology*, 4(1), 123-147.

Tøssebro, J., Kermit, P. & Kittalsaa, A. (2012). *Som alle andre? Søsken til barn med funksjonsnedsettelse*. NTNU Samfunnsforskning AS. Mangfold og inkludering.

Ungar, M. (2006). *Strength-bases counseling with at risk youth* Corwin Press.

Von Bertalanffy, L. (1950). An Outline of General System Theory *The British Journal for the Philosophy of Science* Vol. 1, No. 2 (Aug., 1950), pp. 134-165 (32 pages) Published by: [The University of Chicago Press](#) on behalf of [The British Society for the Philosopher](#)

Waaktaar, T. & Johnsen Christie, H. (2000). *Styrk sterke sider* Kommuneforlaget.

Øfsti, A. (2010). *Parterapi. Kjærlighet, intimitet og samliv i en brytningstid* Universitetsforlaget.

Ølgaard, B. (2004). *Kommunikasjon og økomentale systemer: En intruduktion til Gregory Batesons forfatterskab* (3.udg.). Akademisk Forlag A/S.

Ørstavik, H. (2008). Tid for endring i makt og struktur. *Tidsskrift for psykisk helsearbeid*, 5(2), 111-119. Universitetsforlaget.

Lovverk og offentlige publikasjoner

Lover og forskrifter

Helsepersonelloven. (2019). Lov om helsepersonell m.v. (LOV-1999-07-02-64).

Lovdata<https://lovdata.no › lov › 1999-07-02-64>

Offentlige publikasjoner

Helsedirektoratet. (2019). Pårørendeveileder. Hentet fra:

<https://www.helsedirektoratet.no/veiledere/parorendeveileder>

Helse- og omsorgsdepartementet. (2021). Hentet 1.4.21 fra: [Ny nasjonal](#)

[parørendeundersøkelse - regjeringen.nohttps://www.regjeringen.no ›](#)

Vedlegg

Vedlegg 1: Intervjuguide

Vedlegg 2: Vurdering fra Norsk senter for forskningsdata

Vedlegg 3: Invitasjon til informantene

Vedlegg 4: Samtykkeerklæring

Vedlegg 5: Eksempel på transkripsjon

Vedlegg 1: Intervjuguide

HVORDAN KONSTRUERER SØSKEN AV RUSMIDDELAVHENGIGE SIN IDENTITET?

Fakta spørsmål: Kan du si noe om dine fritidsinteresser, skole og jobb ...

Introduksjonsspørsmål: Hva tenker du når du hører begrepet familie? Søsken?

Overgangsspørsmål: Hva tenker du når du hører begrepet Rusmiddelavhengighet?

OPPVEKSTHISTORIE

Nøkkelspørsmål:

- 1) Hvor gammel var du da din bror/søster begynte å ruse seg?
- 2) Hvordan var din relasjon til søster/ bror i oppveksten?
- 3) Hvilken rolle opplevde du å ha i familien?
- 4) Hvilke forventninger opplever du at foreldrene dine hadde til deg?
- 5) Opplever du å bli sett? Fikk du hjelp av foreldrene dine til å forstå utfordringen din bror/søster hadde med rus? Av andre?
- 6) Hva bidro til å skape mening?
- 7) På hvilken måte påvirket din bror/søsters rusmiddelavhengighet ditt syn på deg selv?
- 8) Er det noe du skulle ønske var annerledes? Hva?

NÅTID:

- 1) Hva slags relasjon har du til søster/bror i dag?
- 2) Til foreldre, og øvrige søsken?
- 3) Kjæreste og venner?
- 4) Tror du dine erfaringer har påvirket hvordan du ser på deg selv? I så fall, på hvilken måte?

(Når intervjuet nærmer seg slutten: «Nå er det bare to spørsmål igjen»: i fht. fremtiden:)

- 5) Hva slags tanker har du om fremtiden for deg selv? (kjærestereelasjon, fremtidig familie, skole/jobb?)
- 6) Har du noe du vil legge til/nyansere/justere? Har du noe annet du vil fortelle som vi ikke har snakket om?
- 7) Hva var det som gjorde at du ville delta i dette intervjuet?

Oppsummering og avslutning av samtalen, og avsluttende spørsmål:

Hvordan opplevde du dette intervjuet?

Tusen takk for at du sa ja til å la deg intervjuet/snakke med meg om disse temaene. Om du skulle lure på noe: nøl ikke med å ta kontakt. Telefonnummeret mitt har du fått.

Vedlegg 2: Vurdering fra Norsk senter for forskningsdata

NSD NORSK SENTER FOR FORSKNINGSDATA

NSD sin vurdering

Prosjekttittel: "Hvordan konstruerer søsken av rusmiddelavhengige sin identitet?"

Referansenummer: 217957

Registrert: 27.05.2020 av Vibeke Pettersen - vibeke_pettersen@yahoo.com

Behandlingsansvarlig institusjon:

VID vitenskapelige høyskole / Fakultet for sosialfag / Fakultet for sosialfag Oslo

Prosjektansvarlig (vitenskapelig ansatt /veileder eller stipendiat)

Siv Merete Myra, siv.merete.myra@vid.no, tlf: 99276618

Type prosjekt: Studentprosjekt, masterstudium

Kontaktinformasjon, student

Vibeke Pettersen, vibeke_pettersen@yahoo.com, tlf: 94894552

Prosjektperiode

01.09.2020 - 31.12.2021

Status

17.08.2020 - Vurdert

Vurdering (1)

17.08.2020 - Vurdert

Det er vår vurdering at behandlingen av personopplysninger i prosjektet vil være i samsvar med personvernlovgivningen så fremt den gjennomføres i tråd med det som er dokumentert i meldeskjemaet 17.08.2020 med vedlegg, samt i meldingsdialogen mellom innmelder og NSD. Behandlingen kan starte. MELD VESENTLIGE ENDRINGER

Dersom det skjer vesentlige endringer i behandlingen av personopplysninger, kan det være nødvendig å melde dette til NSD ved å oppdatere meldeskjemaet. Før du melder inn en endring, oppfordrer vi deg til å lese om hvilken type endringer det er nødvendig å melde: nsd.no/personvernombud/meld_prosjekt/meld_endringer.html Du må vente på svar fra NSD før endringen gjennomføres.

TYPE OPPLYSNINGER OG VARIGHET

Prosjektet vil behandle særlige kategorier av personopplysninger om helse og alminnelige kategorier av personopplysninger frem til 31.12.2021.

LOVLIG GRUNNLAG: UTVALGET

Prosjektet vil innhente samtykke fra de registrerte til behandlingen av personopplysninger. Vår vurdering er at prosjektet legger opp til et samtykke i samsvar med kravene i art. 4 nr. 11 og art. 7, ved at det er en frivillig, spesifikk, informert og utvetydig bekreftelse, som kan dokumenteres, og som den registrerte kan trekke tilbake. Lovlig grunnlag for behandlingen vil dermed være den registrertes uttrykkelige samtykke, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav a, jf. art. 9 nr. 2 bokstav a, jf. personopplysningsloven § 10, jf. § 9 (2).

LOVLIG GRUNNLAG: TREDJEPERSONER

Under datainnsamlingen kan det fremkomme personopplysninger om søsken med rusmiddelavhengighet. Det vil i så fall være særlige kategorier av personopplysninger om helse. Det legges opp til å begrense opplysninger om tredjeperson i så stor grad som mulig ved at fokus utelukkende er på informantens opplevelser, samt at utvalget blir informert om at det er ønskelig at de i størst mulig grad unngår å snakke om søskenet (inkludert fortelle evt. hvilket søsken det er snakk om). Dersom opplysninger om tredjeperson fremkommer, vil opplysningene anonymiseres fortløpende. Det er NSD sin vurdering at personvernulempen for potensielle tredjepersoner med dette reduseres betraktelig. Prosjektet har en allmenn interesse gjennom forskningsformål som er veid som høyere enn personvernulempen, gitt tiltakene som er spesifisert over. Behandling av personopplysninger om tredjeperson foretas med bakgrunn i allmenn interesse. For alminnelige og særlige kategorier av personopplysninger vil lovlig grunnlag for behandlingen være personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav e), jf. art. 6 nr. 3 bokstav b), jf. art. 9 nr. 2 bokstav j), jf. personopplysningsloven §§ 8 og 9.

PERSONVERNPRINSIPPER

NSD vurderer at den planlagte behandlingen av personopplysninger vil følge prinsippene i personvernforordningen om: - lovlighet, rettferdighet og åpenhet (art. 5.1 a), ved at de registrerte får tilfredsstillende informasjon om og samtykker til behandlingen - formålsbegrensning (art. 5.1 b), ved at personopplysninger samles inn for spesifikke, uttrykkelig angitte og berettigede formål, og ikke viderebehandles til nye uforenlige formål - dataminimering (art. 5.1 c), ved at det kun behandles opplysninger som er adekvate, relevante og nødvendige for formålet med prosjektet - lagringsbegrensning (art. 5.1 e), ved at personopplysningene ikke lagres lengre enn nødvendig for å oppfylle formålet

DE REGISTRERTES RETTIGHETER: UTVALGET

Så lenge de registrerte kan identifiseres i datamaterialet vil de ha følgende rettigheter: åpenhet (art. 12), informasjon (art. 13), innsyn (art. 15), retting (art. 16), sletting (art. 17), begrensning (art. 18), underretning (art. 19), dataportabilitet (art. 20). NSD vurderer at informasjonen som de registrerte vil motta oppfyller lovens krav til form og innhold, jf. art. 12.1 og art. 13. Vi minner om at hvis en registrert tar kontakt om sine rettigheter, har behandlingsansvarlig institusjon plikt til å svare innen en måned.

DE REGISTRERTES RETTIGHETER: TREDJEPERSONER

Så lenge tredjepersoner kan identifiseres i datamaterialet vil de ha følgende rettigheter: åpenhet (art. 12), innsyn (art. 15), retting (art. 16), sletting (art. 17), begrensning (art. 18), underretning (art. 19), protest (art 21). Det gis unntak fra informasjonsplikt etter art. 14 nr. 5 b), der personopplysninger ikke har blitt samlet inn fra den registrerte. Unntaket for informasjonsplikten skyldes at tredjepersoner kan være søsken som forsker ikke vet hvem er, og det vil kreve en uforholdsmessig stor innsats for prosjektet å informere disse. Vi minner om at hvis en registrert tar kontakt om sine rettigheter, har behandlingsansvarlig institusjon plikt til å svare innen en måned.

FØLG DIN INSTITUSJONS RETNINGSLINJER

NSD legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene i personvernforordningen om riktighet (art. 5.1 d), integritet og konfidensialitet (art. 5.1. f) og sikkerhet (art. 32). For å forsikre dere om at kravene oppfylles, må dere følge interne retningslinjer og eventuelt rådføre dere med behandlingsansvarlig institusjon.

OPPFØLGING AV PROSJEKTET

NSD vil følge opp ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet.

Lykke til med prosjektet!

Kontaktperson hos NSD: Lene Chr. M. Brandt Tlf. Personverntjenester: 55 58 21 17 (tast 1)

Vedlegg 3: Invitasjon til informantene

Vil du delta i forskningsprosjektet:

«Hvordan konstruerer søsken av rusmiddelavhengige sin identitet?»

MASTEROPPGAVE I FAMILIETERAPI OG SYSTEMISK PRAKSIS

VID VITENSKAPLIGE HØGSKOLE

Student: Vibeke Pettersen

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt hvor formålet er å rette søkelyset på søsken som pårørende til en bror/søster med rusmiddelavhengighet. I dette skrevet gis det informasjon om målene for prosjektet, og hva deltagelse vil innebære for deg.

Formål

Målet for prosjektet er å lære mer om søskens livserfaringer. Hvordan har de blitt-/blir de påvirket av søskenrelasjonen? Hvordan opplever rusfrie søsken sin rolle i familien? Hvordan har det påvirket hverdagslivet? Hvilken forståelse har de av seg selv? Hvordan bidrar familierelasjoner og andre relasjoner til å skape en egen identitet?

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

VID Vitenskapelige høyskole i Oslo er ansvarlig for forskningsprosjektet

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Jeg ønsker å intervju søsken av rusmiddelavhengige derfor får du spørsmål om å delta i denne studien. Jeg planlegger å foreta et individuelt intervju med 4-5 søsken over 18 år som selv ikke ruser seg, eller har foreldre som ruser seg. Jeg ønsker å få frem dine opplevelser, erfaringer og følelser om det å være søsken til en bror/søster som ruser seg.

Hva innebærer det for deg å delta?

Jeg vil bruke diktafon(båndopptaker) mens vi snakker sammen. Intervjuet vil vare omtrent en time, og vi avtaler tid og sted sammen.

Det som kommer frem i intervjuet vil bli behandlet konfidensielt, og deltagerne vil ikke kunne gjenkjennes i oppgaven/publikasjoner. Opptaket slettes når forskningsprosjektet er ferdig, senest 31.12.21.

Forskerrolle og hjelperrolle

I dette prosjektet innehar jeg en forskerrolle, noe som innebærer at den ikke er terapeutisk. Samtidig vil jeg sørge for at du får oppfølging, og noen å snakke med(terapeut) dersom du har behov for det i etterkant av intervjuet. Ta derfor kontakt med meg når som helst, så vil jeg videreformidle ditt behov til en fagperson.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet, og du har mulighet til å trekke deg når som helst uten å måtte begrunne det. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta, eller senere velger å trekke deg. Dersom du trekker deg, vil alle innsamlede data om deg bli makulert/forkastet på en forsvarlig måte.

Ditt personvern-hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Jeg, og min veileder, Siv Merete Myra ved VID Vitenskapelige høgskole er de som får tilgang til dataene som samles inn om deg (lydopptak). Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke. Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrivet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personregelverket.

Hva skjer med opplysningene dine når vi avslutter forskningsprosjektet?

Opplysningene anonymiseres når prosjektet avsluttes/oppgaven er godkjent, noe som etter planen er senest 31.12.21. Personopplysninger og lydopptak vil da bli makulert/slettet på forsvarlig måte.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet har du rett til:

- innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg: du kan rette en skriftlig, eller muntlig forespørsel til meg om du ønsker innsyn/informasjon. Du kan få utlevert kopi om opplysningene, og benytte skjema for innsynsbegjæring fra datatilsynet. Om du tar kontakt, vil jeg snarest, og senest innen 14 dager sende opplysningen pr. brev.
- å få rettet personopplysninger: om du oppdager feil, og vil at noe skal rettes opp, kan jeg varsles om dette. Opplysningene vil da bli rettet opp så fort som mulig, og senest innen 30 dager.
- å få slettet personopplysninger om deg: om du ønsker at noen, eller alle opplysninger skal slettes, kan jeg varsles om dette. Da vil jeg slette opplysningene snarest, og senest innen 30 dager.
- sende klage til Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke. På oppdrag fra VID Vitenskapelige høgskole har NSD-Norsk Senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personregelverket. Studien er godkjent av Norsk senter for forskningsdata (NSD).

Hvor kan jeg finne ut mer?

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å benytte deg av dine rettigheter, kan du ta kontakt med

meg, eller min veileder, Siv Merete Myra, ved VID Vitenskapelige Høgskole:
siv.merete.myra@vid.no tlf:99 27 66 18

Du kan også kontakte VID Vitenskapelige Høgskole sitt personvernombud: Halvor De Flon:
halvordeflon@vid.no

Hvis du har spørsmål knyttet til NSD sin vurdering av prosjektet, kan du ta kontakt med:
NSD- Norsk senter for forskningsdata AS på e-post: personverntjenester@nsd.no
eller på telefon: 55 58 21 17.

Dersom du er interessert i å delta, eller lurer på noe kan du ringe meg på tlf. [94 89 45 52](tel:94894552)
Du kan også sende e-post til meg: vibeke_pettersen@yahoo.com

Med vennlig hilsen

Vibeke Pettersen
(Forsker)

Siv Merete Myra
(Veileder)

Vedlegg 4: samtykkeerklæring

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet:

«**Hvordan konstruerer søsken av rusmiddelavhengige sin identitet?**», og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

- å delta i intervju
- i at uttalelser fra intervjuene kan refereres (siteres) i masteroppgaven og i eventuelle artikler og presentasjoner i forbindelse med prosjektet.
Opplysningene behandles konfidensielt, og du som deltager vil ikke kunne gjenkjennes i oppgaven/publikasjoner.
- Jeg gir også tillatelse til at prosjektets veileder, som også er underlagt taushetsplikt, kan få lese materialet.
- at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet.
- Selv om jeg har bekreftet at jeg vil delta i prosjektet nå, kan jeg på ethvert tidspunkt trekke meg uten begrunnelse, og også be om at innsamlede data slettes.

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

VEDLEGG 5 -Utskrift av transkripsjon: Informant 3 («Hanne»)

262.vet ikke om det var noe tydelig men, ja jeg føler at det har gitt meg noe, og at jeg ser på
263.meg selv som heldig midt oppi det hele da ..ja på en eller annen måte blir litt mer
264.generøs overfor mennesker...det høres veldig fint ut å si om seg selv(ler lett),men at
265.man møter mennesker kanskje mer storsinnet da for man skjønner at dette...jeg
266.husker hun ene naboen hadde sagt til mamma at det er jo så trist med de som på en
267.måte har uhelbredelige sykdommer, eller noe sånt, men når det gjelder rus så er det jo
268.selvvalgt så da får de skyld seg selv på en måte, hun hadde ingen medfølelse for min
269.bror da sa hun til mamma, og da tenker jeg sånn at der er jo...ja jeg er heldig som
270.slipper å gå og tenke sånn på et vis.. mmm, jeg tenker kanskje sånn at ... midt oppi hele
271.ulykken, for man ønsker jo ingen på enn måte det helvetet som følger med rusen, men
272.når det først ble sånn så tenker jeg at jeg er heldig som har fått mange av de
273.opplevelsene som jeg har fått da som har vært med å prege meg som menneske,
274.egentlig for alt jeg driver med i dag, og det jeg jobber med, og det som engasjerer meg
275., og det som ... ja ... mmm
276.F: Er det noe du skulle ønske var annerledes?
277.I-3: I dag?
278.F: Den gang og nå-lange linjer
279.I-3: Ja jeg skulle nok ønske atdet har jeg tenkt på mye i ettertid og at ting hadde vært
280.ganske annerledes tror jeg hvis sånn som mine foreldre hvis vi ganske tidlig, det tok jo
281.noen år før han liksom kom på X, og jeg tenker jo at de var jo veldig tidlig i kontakt med
282.hjelpeapparatet, hvis du skal ta det sånn generelt, og det er ganske stor forskjell tror jeg
283.i hvert fall opplevde jeg det som da var barn når noen voksne tar noe kontroll og sier
284.sånn »okay nå er det sånn at i vår familie så er det unntakstilstand det vil gjøre at, altså
285.vår tid det vil kreve mye av oss som foreldre i en periode, og de vil sikkert gå ut over
286.dere to, altså meg og min søster, men vi vil at dere skal vite at liksom det har
287.ingenting med dere å gjøre, dere altså at noen voksne hadde satt noen ord på hva som
288.liksom kom til å skje, fordi det har jeg tenkt på i ettertid er ganske stor forskjell, og
289.det å kjenne at liksom, for det husker jeg det har jeg kjent på om når jeg var yngre
290.liksom at det der plutselig så forsvant de litt og det kan jeg fortsatt kjenne litt den dag i
291.dag, men jeg ser det på en annen måte, men at plutselig så kreves all deres tid, og all
292.deres fokus inni på en måte hans liv fordi det er noe som står på, noe som trengs, som
293.er helt naturlig for foreldre sikkert at da slipper du alt du har i hendene så er du der,
294.men de rundt da, hvis noen hadde sagt liksom ord på det, kanskje mamma og pappa
295.skulle fått hjelp til det, kanskje det hadde vært lurt, den familien snakker om det for
296.etter hvert så vet vi jo hvordan dette preger en familie så det skulle jeg virkelig ønske
297.at var annerledes at noen liksom kom og satt litt ord, og kanskje sa til mamma og pappa
298.at det kanskje er viktig at dere spør de andre barna deres hvordan de opplever, det,
299.hvordan de har det, liksom er nysgjerrige på deres virkelighet oppi dette her da, så
300.det syns jeg tok altfor lang tid, at altså liksom det var først på X vi fikk spørsmål om
301.det, så det skulle jeg ønske var annerledes, sånn på det nivået, og så skulle jeg jo
302.selvfølgelig ønske at han ...at det fantes hjelp, at flere hadde det synet, jeg tror jo også
303.at for han som har, og har hatt rusproblemet, at det er jo mye skam og stigma rundt